

1989. JÚNIUS 16.

A TEMETÉS

1989. JÚNIUS 16.

A TEMETÉS

A nap története fényképekben,
a budapesti Hősök terén
és a Rákoskeresztúri Új Köztemető
301-es parcellájában elhangzott
gyászbeszéd szövege

Tartalomjegyzék

Az 1989. június 16-án eltemetett mártírok	6
Hús év múltán (Jánosi Katalin)	9
Az előzmények és a gyászünneplés lefolyása (Sipos Levente)	10
A 301-es parcella 1989 előtt	23
Előzmények 1988. június 16. Párizs – Budapest	31
Az exhumálás	41
Az INCONNU csoport kopjafáinak felállítása	51
Előkészületek	57
Gyászünneplés a Hősök terén	67
A hozzátartozók, a Történelmi Igazságtétel Bizottsága és más szervezetek felhívása a magyar nemzethez	83
A Hősök terén elhangzott beszédek	115
Göncz Árpád	118
Vásárhelyi Miklós	119
Rácz Sándor	120
Mécs Imre	121
Zimányi Tibor	123
Király Béla	125
Orbán Viktor	127
Út a temetőbe	133
Gyászszertartás a Rákoskeresztúri Új Köztemető 301-es parcellájában	145
A gyászbeszédek	155
Molnár Miklós búcsúzása Gimes Miklóstól	157
Gyenes Antal szavai Losonczy Géza koporsója előtt	158
Harmati Béla evangélikus püspök és Donáth László lelkész igehirdetése Maléter Pál koporsója előtt	159
Méray Tibor gyászbeszéde Nagy Imre sírjánál	161
Kopácsi Sándor búcsúbeszéde Nagy Imre sírjánál	165
Lőcsei Pál búcsúzása Szilágyi Józseftől	166
Forgách Ferenc búcsúszavai a meggyilkolt ismeretlen forradalmárok koporsójánál	168
Fónay Jenő beszéde az emlékmű alapkövének letételekor	169
A Történelmi Igazságtétel Bizottságának köszönete	182
A mártírok emlékműve	183

Nagy Imre
miniszterelnök

Maléter Pál
honvédelmi miniszter

Gimes Miklós
újságíró

Losonczy Géza
államminiszter

Szilágyi József
Nagy Imre titkárságvezetője

Az 1989. június 16-án eltemetett mártírok

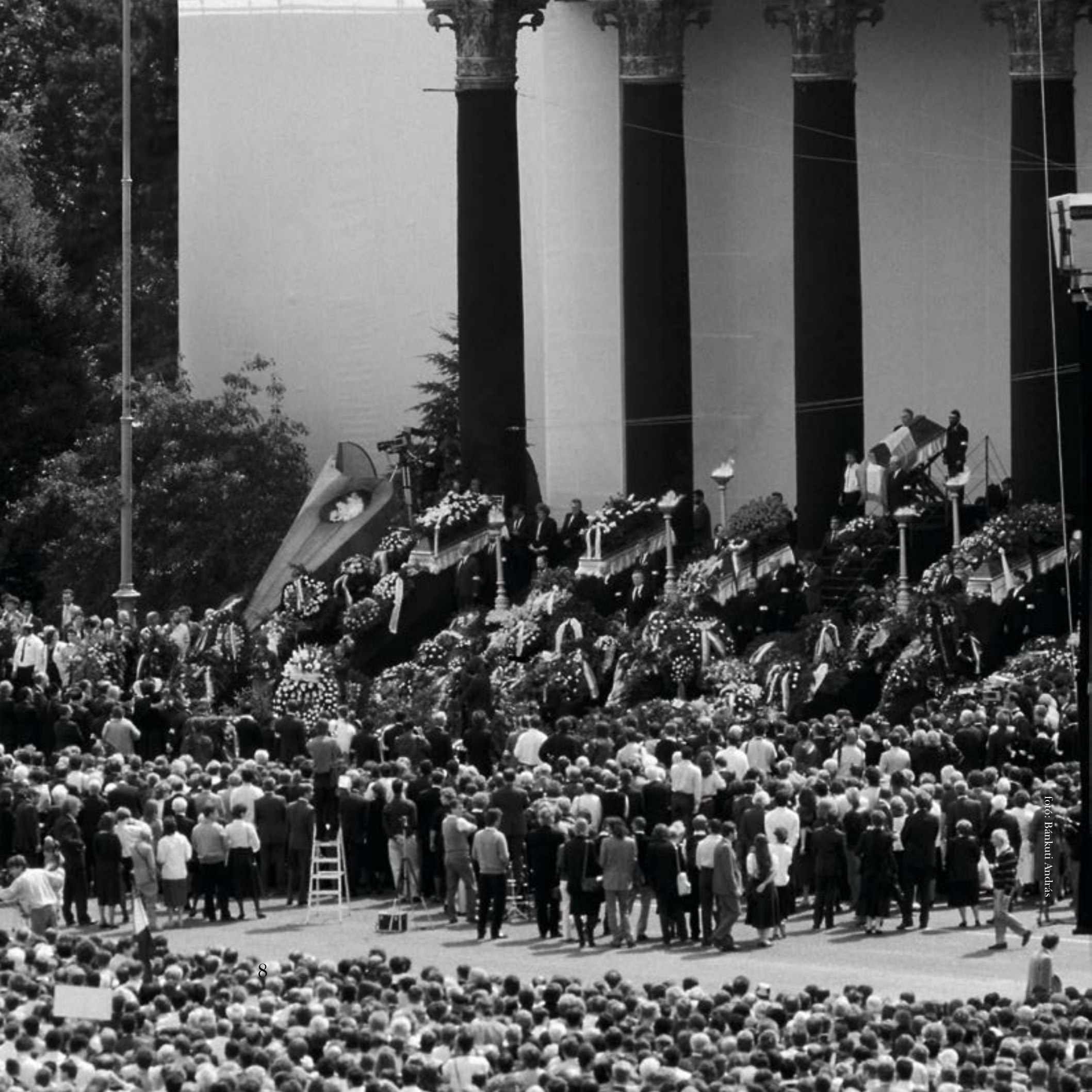

foto: Bánkuti András

Húsz év múltán

1989. június 16. fordulópont Magyarország történetében. Ez volt az a nap, amelyen Budapest és Magyarország népe több mint harminc év után leróhatta tiszteletét az 1956-os nemzeti kormány kivégzett miniszterelnöke és a forradalom minden mártíra előtt, amikor az addig jeltelen sírban elhantoltakat végre ünnepélyesen eltemethette.

Ez a nap egyben a múlt rendszer bukásának, szimbolikus temetésének napja. Míg az addig fennálló diktatórikus rendszer legitimitását 1956 forradalmának tagadása, vértanúinak hazaárulókként, nevük tabuként való kezelése adta – a III. Magyar Köztársaság fundamentumának egyik alapköve 1956 forradalmának, szabadságharcának s a mártírok hazáért való önfeláldozásának elismerése.

Ez a nap köztársaságunk szimbolikus születésnapja is.

A kommunista egypártrendszer helyébe lépő III. Magyar Köztársaságot 1989. október 23-án hirdették ki, a közemlékezet mégis június 16-ához köti Magyarország jelképes újjászületését. E napon a legszélesebb nyilvánosság előtt helyére került 1956 emléke, a magyar nép újra birtokába vette saját történelmét s az önnön sorsa fölötti rendelkezést. A temetés, ez a tömegdemonstráció egyben legitimálta a diktatúra ellen, a rendszerváltozásért küzdő ellenzéki mozgalmak addigi harcát és részvételét az állampárttal folytatott kerekasztal-tárgyalásokon. Mértő volt ez a nap a rendszerváltozás folyamatában is.

A világ – amely a XX. század történetében leginkább 1956 forradalmáról, szabadságharcáról ismerte Magyarország nevét – ezen a napon ismét ránk figyelt. Kitüntetett pillanat volt ez hazánk történelmében.

Az emberi emlékezet azonban gyarló. Az eltelt két évtized mindennapjai megkoptatták e nap fényét, emlékét. Hazánk megosztottá vált, az állandósult politikai harcok felemésztették nemzeti ünnepeinket is. Huszonegynéhány éve még Nagy Imre nevét skandálta a jogait követelő és a történelmi igazságért kiálló tömeg – ma már '56 története és '89 emléke is megosztó.

Hogy évtizedek múltán sokan *másképp*, nem *úgy* akarnak vagy tudnak emlékezni, annak több politikai és pszichológiai oka is van. Nekünk azonban kötelességünk az emlékezés és az emlékeztetés. Nem hagyhatjuk a semmibe hullani közös, alapvető értékeinket. Lelkiismeretünk és emlékezetünk ébrentartásáért született ez az album, melyet a Nagy Imre Alapítvány, névadója és valamennyi

mártír áldozat emléke előtt tisztelegve, kötelességének tartott megjelentetni az esemény huszadik évfordulójára.

Felidézve 1989. június 16-át egy olyan katartikus közösségi élmény tárul elénk, melyre alig van példa köztársaságunk történetében. Százezrek gyűltek össze a budapesti Hősök terén, hogy tanúságot tegyenek az 1956-os forradalomról s a nemzeti emlékezet tisztítóvizében megfürdetve a mártírok nevét, hitet tegyenek vértanúságuk, a hazáért hozott áldozatuk mellett. Százezrek hozták el virágaikat és végre nyilvánosan, közösen átélhető gyászukat az áldozatok koporsóihoz, sokan ezidáig elnémított lelkiismeretüket is. Három évtizednyi bénult csend, „kollektív amnézia” után együtt hallgattuk meg a kivégzettek névsorát, a több száz áldozat neve tisztán, szabadon szállt a tér felett.

A hatodik, az „ismeretlen forradalmár” üres koporsója, melyben több generáció magyarságának álmait, fiatalságát, szabad élet utáni vágyait temettük, valamenyny kivégzett áldozat előtti főhajtásunkat szimbolizálta.

Soha nem feledhető a pillanat, mikor egymás kezét fogva tettünk hitet egy szabad, közös új világ megteremtése, a demokratikus, szabad és független magyar köztársaság felépítése mellett.

Mártírjaink koporsói egy remélt új magyar '56-os pantheonban, a Rákoskeresztúri Új Köztemető 301-es parcellájában kerültek végső nyughelyükre, egész napos, az egész nemzetet megrázó gyászszertartás után. A 301-es parcella – amely évtizedekig volt szó szerint és átvitt értelemben is *Isten háta mögötti hely* – ezen a napon méltó módon, virágokkal és könnyekkel, tisztelegéssel és imával fogadta ismét magába feledhetetlen halottainkat. E naptól 1956-os vértanúink emberi nagysága, a nemzetért hozott áldozatuk példája megkérdőjelezhetetlen.

Ez a kötet 1989. június 16. történetét idézi fel fényképekben és az elhangzott ünnepi megszólalások szövegeivel. Elhomályosuló emlékezetünket érdemes felfrissíteni a beszédek elolvasásával: a megszólalók múltjától, életútjától függetlenül a drámai mondatokban nagyobb részt közös a megbékélésre való felszólítás. Ez az album tegyen tanúságot a magyar nemzet húsz évvel ezelőtti lelki összefogásáról és közös történelmünk jobb megismerése, a kötelező tiszteletadás mellett segítsen fenntartani a reményt, hogy újabb tragédiák nélkül is képesek leszünk egyszer újra megfogni egymás kezét.

Jánosi Katalin

Az előzmények és a gyászünnepség lefolyása

Az 1989. június 16-i temetés előzményei messzire nyúlnak vissza: az 1956. októberi forradalomig és szabadságharcig, illetve leverésükig, és az öt éven át tartó véres megtorlásig.

A november 4-i második szovjet katonai invázió után a Szovjetunió által a hatalomba ültetett Kádár János hiába ragaszkodott körömszakadtáig Nagy Imre lemondó nyilatkozatának kicsikarásához, a törvényes miniszterelnök ezt nem tette meg – ezzel megpecsételve sorsát. A Kádár-rendszer fogantatása törvénytelen volt. Megszületését erkölcsileg elfogadhatatlan politikai és jogi intézkedések kísérték. Az adott szó súlyos megszegésével, „a cél szentesíti az eszközt” elv jegyében tett lépésekkel súlyos morális terhet raktak a kormányra, az MSZMP vezetőire. Ezen egyfelől a történelmi valóság feje tetejére állításával, az események jellegének meghamisításával, a forradalom ellenforradalomná nyilvánításával próbálták könnyíteni, másfelől azzal, hogy a feledés homályába igyekeztek burkolni a történeteket, nemzeti amnéziába taszítva az embereket. A rendszer legitimációjának alapjává tették, hogy 1956 októberében–novemberében a szocializmust ellenforradalom fenyegette, amelytől meg kellett védeni az országot.

Még e hamis legitimáció jegyében is teljesen felfoghatatlanok a megtorlás méretei, a koncepciók vádai alapján elkövetett tömeggyilkosság. A politikai helyzet, a belpolitikai viszonyok alakulása nem indokolt volna páni félelmet, sorozatos példastatuálást, elsősorban bosszúhadjáratról volt szó. Persze a félelem is motiválta Kádárt és az állambiztonsági szerveket, amikor a mártíroknak még az emlékétől is tartva fenntartották azt a rendelkezést, hogy a kivégzetteket jeltelen sírba tegyék. Amit pedig a Nagy Imre-per halálra ítéltjeinek hamvaival műveltek, egyenesen gyalázatos volt.

A forradalom és szabadságharc emlékét az 56-os emigráció nyugaton évtizedeken át szabadon ápolhatta, itthon viszont a diktatúra sikerrel halványította el a rendszer konszolidált időszakában, a hatvanas évek közepétől a hetvenes évek végéig. Búvópatakszerűen,

félelem közepette azonban sok otthonban, szűk baráti körben mindvégig fennmaradt emléke.

A helyzet megváltozott az 1970–1980-as évek fordulójától, amikor a szovjet típusú szocialista rendszer meg-ingott. Kezdték erőre kapni az ellenzéki mozgalmak; az 1956-os örökségnek új küldetése támadt, eszméi – elsősorban a diktatórikus berendezkedés felváltása a demokratikus többpártrendszerrel és a nemzeti függetlenség kivívása – olyan törekvéseket fejeztek ki, amelyek aktuálisak maradtak, megvalósításra vártak.

A formálódó demokratikus ellenzék felismerte, hogy 1956 olyan tartalmat hordoz magában, amely visszhangra talál a nemzetben, megértette, hogy nyilvános képviselte a legérzékenyebb pontján, Achilles-sarkán támadja meg a rendszert és megfosztja legitimációjától. Következésképpen 56 hagyományát beemelte programjába, összekötötte saját új, rendszerváltoztató követeléseivel.

A forradalom rehabilitációja – egyebek mellett – magába foglalta a több évtizedes történelemhamisítás cáfolatát, 1956 valósághű történetének bemutatását, szereplői tényleges cselekedeteinek feltárását, az igazságtételt az elítélteknek, a börtönbe és internálótáborba zártaknak a szabadulás utáni még mindig létező joghátrányának felszámolását. Ebbe a sorba tartozott a halálra ítélt, kivégzett és a harcokban elesett forradalmárok, valamint a vértlen áldozatok méltó elbúcsúztatása, emléküik ápolása. A „temetetlen holtak” közül érthető módon a Nagy Imre és társai-per öt áldozatának, Nagy Imrének, Gimes Miklósnak, Losonczy Géának, Maléter Pálnak, Szilágyi Józsefnek az ügye került előtérbe.

A forradalom, vagy az ő kivégzésük évfordulóit szolgáltattak leginkább alkalmat az ellenzéknek nagyobb visszhangot kiváltó kezdeményezésekre. A szamizdatként megjelenő Beszélő volt az első, amely a per 25. évfordulóján, 1983-ban Magyarországon nyíltan felvetette, hogy az 1963-as amnesztia nem zárta le a megtorlásokat. Felhívta a kormány és a közvélemény figyelmét arra, hogy „a Budapesten kivégzetteket az új köztemető egyik távoli sarkában

helyezték el, sírjukra nem írták rá a nevüket.” Követelte a sírok azonosítását, és hogy a hozzátartozók „sírjelet állíthassanak szeretteiknek”. Indítványozta, hogy az Elnöki Tanács törölje el priuszukat, mentse a büntetett előélet hátrányai alól azokat, akiket 1947 és 1963 között államellenes bűncselekmény címén ítélték el, szüntessék meg az egykori politikai elítéltek rendőri zaklatását, az 56-os elítéltek ne szenvedjenek joghátrányt a nyugdíjjogosultság éveinek kiszámításánál, a politikai elítéltektől elkobzott iratokat szolgáltatassák vissza tulajdonosaiknak és a sajtóban, a tankönyvekben szüntessék be a rágalmazó, kegyelelsértő állításokat 1956 kivégzett résztvevőiről.

Igy kezdődött a visszaperlés, amely hat éven át tartott...

Ugyancsak a kivégzés 25. évfordulóján, 1983 júliusában fordult az igazságügyi miniszterhez Losonczy Géza özvegye, Maléter Pál özvegye és Gimes Miklós élettársa, Halda Alíz azzal a kéréssel, hogy „a jog és az emberiség szempontja” alapján közölje velük hozzátartozójuk sírjának helyét, kapjanak lehetőséget a sír gondozására, fejfa állítására. A levelek „illetékességéből” a Belügyminisztériumba kerültek, onnan a fennhatósága alá tartozó Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnokságára. A válasz minden indoklás nélkül ez volt: „kérelme nem teljesíthető”. Halda Alíz Kádár Jánoshoz „fellebbezett”, rámutatva, hogy az 1979-ben hozott jogszabályok szerint „az elítélt holttestét köztemetőben, jelzett sírban a büntetés-végrehajtás temeteti el”, s a temetésen részt vehet az elítélt közvetlen hozzátartozója. Ez a levél is az Igazságügyi Minisztériumba került, ahol 1984 februárjában fogadták őt. Az MSZMP első titkárát újabb levelében már arról tájékoztatta, hogy a főosztályvezető jogosnak találta kérését, a miniszter ezért utasította őt, hogy tegyen meg mindent a sír felkutatására. Ez a minden azonban semmit sem eredményezett. A BM-től kapott információ szerint „azokban az időkben nem készültek feljegyzések arról, kit hol temettek el”. Halda Alíz ezt nem hitte el, s azzal fejezte be újabb levelét, hogy Gimes Miklós sírjának azonosítása iránti kérelmét fenntartja. Ehhez az arra az időszakra jellemző volta miatt ismertetett kísérlethez hozzáfűzhető, hogy az öt kivégzett sírhelyét 1988–1989-ben beazonosító belügyi tiszt visszaemlékezése szerint egy kollégája a kérvényezés idején, 1984 elején megpróbálta megállapítani az elföldelés helyét, de nem járt sikerrel.

Nagy Imre rokonai nem fordultak hasonló kéréssel a hatóságokhoz. Az volt az álláspontjuk, hogy Nagy Imre sem kért kegyelmet, ők sem kérnek könyörületet és évtizedeken át semmiféle kérelmet nem nyújtottak be a hatóságokhoz.

A forradalom 30. évfordulója kínálta a következő alkalmat 1956 emlékének felidézésére. Az előrelépéshez történeti kutatásokra, a történeti ismeretek bővítésére volt szükség. A folyamatos szellemi erőgyűjtéshez, az érvelés gazdagításához a szamizdat kiadványok biztosították az írásos kereteket, különböző összejövetelek a szóbeli kereteket. A legnagyobb illegális tanácskozást 1986. december 5-én Eörsi István lakásában tartották kb. 70 fő részvételével. A hosszú előkészületek után lezajlott tisztázó vita a forradalom előzményeire, a forradalomra és a Kádár-rendszer kiépülésére összpontosult, a megtorlásokat éppen csak érintette, de lendületet adott a további kutatásokhoz.

Az 1980-as évek második felében kedvezett a politikai erjedésnek a nemzetközi helyzet alakulása, a szocialista világrendszer válságba kerülése, Gorbacsov glasznosztj politikája, valamint a súlyosbodó, válságba átcsapó belpolitikai helyzet, a társadalmi feszültségek növekedése hazánkban. 1988 levegőjében benne volt a szervezetalakítás spórája. Már az év első felében egy sor ellenzéki szerveződés lépett színre. A Magyar Demokrata Fórum rendezvényével január végétől megkezdődött a népligeti Jurta Színházban a nyilvános ellenzéki rendezvények sorozata. Március 17-én felhívás jelent meg az ellenzék több csoportját egyesítő Szabad Kezdeményezések Hálózatának létrehozására. 30-án megalakult a Fiatal Demokraták Szövetsége. Ebben a hónapban hozták tető alá több hónapos előkészítés után – az 1937-es Márciusi Front mintájára – az Új Márciusi Frontot. Március 15-én nagy ellenzéki tüntetés volt a fővárosban.

Ilyen volt a politikai légkör, amikor március 17-én Hegedűs B. András, Kozák Gyula (akik hosszú évek óta készítették az életinterjúkat 56 szereplőivel) és Litván György arról gondolkodtak, hogyan lehetne nagyhatású rendezvényt szervezni Nagy Imre és mártírtársai kivégzésének 30. évfordulóján, bevonva a diktatúra repressziójától még mindig okkal tartó ötvenhatosokat. Kozák Gyula ötlete volt, hogy az 1942-es Történelmi Emlékbizottság mintájára – mutatis mutandis – egy hasonló szervet kellene alakítani (Új) Történelmi Emlékbizottság néven.

Megfogalmazta feladatkörét (a történetírás feladatai, a megtorlással sújtottak névjegyzékének összeállítása, jogi és politikai rehabilitációjuk, a forradalomban életüket vesztettek, a kivégzettek emlékének ápolása), a szervezési teendőket, a tagság összetételét tartalmazó tervezetet. 18-án a tervezet – módosításokkal – elnyerte Hegedűs, Litván és Vásárhelyi Miklós helyeslését. A nevet, Vásárhelyi javaslatára, Történelmi Igazságtétel Bizottságára változtatták. Megállapodtak, hogy csak a megtorlások elszenvedői vagy közeli hozzátartozójuk lehet a TIB tagja (így az ötletadó és az előkészületekben részt vevő Kozák Gyula kimaradt belőle). Az alapító tagok hozzávetőleges névsorát úgy állították össze, hogy a forradalom különböző csoportjai, irányzatai képviselve legyenek. Felkérték a Nagy Imre és társai per mártírjainak legközvetlenebb hozzátartozóit is, hogy legyenek a bizottság tagjai.

Az alapítók névsora, akik aláírták a TIB első felhívását: Nagy Imre leánya, Nagy Erzsébet, Maléter Pál özvegye, Giczyné Gyenes Judith, Losonczy Géza özvegye, Ujhelyiné dr. Haraszi Mária, Szilágyi Józsefné, Gimes Miklós élettársa, Halda Alíz, Darvas Iván, Dénes János, Eörsi István, Erdélyi Tibor, Fekete Gyula, Fónay Jenő, Forintos György, Földes Péter, Gáliné Káldor Vera, Göncz Árpád, Hankiss Elemér, Hegedűs B. András, Hegedűs László, Hósz Dezső, Kertész Rezső, Litván György, Lőcsei Pál, Marián István, Mécs Imre, Mensáros László, Molnár Ferenc, Nagy Elek, Obersovszky Gyula, Pártay Tivadar, Pomogáts Béla, Rácz Sándor, Széll Jenő, Tóbiás Áron, Ujhelyi Szilárd, Ungváry Rudolf, Vásárhelyi Miklós, Zimányi Tibor.

Hegedűs B. András feljegyzései szerint május 17-én mondták ki, hogy formálisan is megalakult a TIB. Elnöke Vásárhelyi Miklós, alelnöke Göncz Árpád és Fónay Jenő, titkára Hegedűs B. András lett. Nem hivatalosan bejegyzett társadalmi szervezetként kívánták működtetni, hanem olyan bizottságként, mely támadhatatlan erkölcsi fölényben, a politikai szervezetek fölött álló szervként, 1956 lelkiismereteként harcol a forradalom emlékének megtisztításáért, a forradalmárok rehabilitálásának ügyéért – a történelmi igazságtételért.

Az alakuló ülés idejére kész volt a TIB említett első felhívása a magyar társadalomhoz. 1988. június 5-i keltezéssel ellátott szövegével szándékozott a TIB a nyilvánosság elé lépni, nem sokkal Nagy Imre és

társai kivégzésének 30. évfordulója előtt. Elküldték a napilapoknak, a Magyar Televíziónak, a Magyar Rádiónak, de egyik sem adott hírt róla. A felhívást sikerült külföldre juttatni. A nyugati sajtó és a nyugati rádiók magyar nyelvű adásai június 7-től kezdték ismertetni a felhívás tartalmát. A BBC 9-én közölte az összes aláíró nevét. Az Olasz Kommunista Párt lapja, a l'Unità június 13-án a teljes szöveget publikálta. Itthon több rendezvényen felolvasták, például a Szabad Kezdeményezések Hálózatának június 12-i első nagygyűlésén Erdélyi Tibor.

A „Történelmi igazságtételt!” című, program jellegű, a TIB megalakulását bejelentő felhívás előjáróban emlékeztetett rá, hogy 30 évvel azelőtt végezték ki Nagy Imrét és mártírtársait, majd leszögezte, hogy „a forradalom leverését követő megtorlás példa nélkül áll a magyar történelemben”. Rámutatott, hogy minden megújulás, szellemi és politikai megtisztulás előfeltétele az 1945 utáni összes konstrukciók per felülvizsgálata, az ártatlanul börtönbe, internálótáborba zárt emberek, a kitelepítettek politikai és erkölcsi jóvátételben részesítése. A hatalom e népellenes bűnöket még nem ismerte el, nem ítélte el, „a múlttal való becsületes szembenézés, a történelmi igazságtétel az egész nemzettel szembeni erkölcsi tartozása a megújulást hirdető párt- és államvezetésnek”. A Történelmi Igazságtétel Bizottságának tagjai követelték a volt politikai elítéltek és üldözöttek teljes jogi, politikai és erkölcsi rehabilitációját; az 1945 utáni korszak tárgyilagos, sokoldalú tudományos bemutatását; „a kivégzettek méltó eltemetését és egy nemzeti emlékmű felállítását, amely megőröki a sztálinista önkényt, a vele szemben vívott szabadságharc és a megtorlás áldozatainak emlékét.”

Együttműködésre buzdítottak mindenkit, aki egyetért a felhívással, és felszólították őket, hogy június 16-án helyezzenek virágot a Rákoskeresztúri Új Köztemető 301-es parcellájában nyugvó mártírok jeltelen sírjaira.

Az MSZMP Központi Bizottságának az erőszak-szerveket felügyelő titkára, Fejti György a Politikai Bizottság 1988. június 14-i ülésén úgy értékelte, hogy a felhívás szövege „helyenként szélsőséges, nem tárgyszerű”. Annyit elismert, hogy a történettudománynak árnyaltabb értékelést kell adnia 1945-ről, anélkül, hogy ez az „alapértékelést” érintené. A korábbiakhoz képest előrelépés, hogy azt is elismerte, „vannak bizonyos mérlegelendő emberiség szemponatok is, amit

megint megfelelő időben rendeznünk kell”. A PB a június 16-i évfordulós rendezvényekkel kapcsolatban úgy foglalt állást, hogy a temetőben rendezendő kegyeleti megemlékezés szabadon megtartható, viszont a város közterein sem a kegyeleti, sem a politikai megemlékezést nem tolerálja.

Délelőtt a Rákoskeresztúri Új Köztemetőben a gyász-ünnepség zavartalanul zajlott le. Rendőrségi becslés szerint 300–400-an, egy résztvevő szerint sokkal többen gyűltek össze a temető bejáratánál és vonultak együtt a 301-es parcellához, elől egy lyukas zászlóval és szegfűkoszorúval. Nagy Gáspár elszavalta „Örök nyár: elmúltam 9 éves” című, Nagy Imréről írott versét és Fónay Jenő mondott ünnepi beszédet. Ezt követően Mécs Imre és Hegedűs László felolvasta az 1956 végétől 1961 végéig kivégzett 56-os politikai elítéltek névsorát.¹

Egy disszonáns mozzanat történt, Molnár Tamás, a radikálisan ellenzéki akcionista INCONNU képzőművész csoport tagja bejelentette, hogy kopjafát kívántak állítani ezen a napon a 301-es parcellában, de a kopjafa „eltűnt”. (A rendőrség elkobozta Nagy Jenő lakásán és őt, valamint az INCONNU ott tartózkodó tagját, Philipp Tibort előállította. A kopjafát, amelybe belevésték: 1956 PRO PATRIA, hamarosan visszakapta a csoport és 1988. november 4-én felállíthatta azon a helyen, ahol eredetileg is akarta.)

A délutáni köztéri megemlékezéseket a rendőrség durván megzavarta a Hősök terén, a Batthyány-örökmécses előtt (az ellenzék Batthyány–Nagy Imre-örökmécsesnek nevezte el), a Szabadság téren, a televízió székháza előtt és a Vörösmarty téren. A több száz ember mozgását rendőrkordonnal akadályozták, gumibotot, gázsprét használtak, motorbiciklis rendőrök támadták őket, többeket előállítottak, végül a Vörösmarty téren feloszlatták a tüntetést. Valójában a hatalom így is kudarcot vallott, Kis János és Mécs Imre elmondta beszédét, az emberek az utcán haladva hangosan skandáltak Nagy Imre nevét – először 1956 óta. A rendőri beavatkozás egyértelműen politikai demonstrációvá változtatta a megemlékezést.

Ugyanezen a napon Párizsban nagyszabású ünnepség keretében a Père Lachaise temető 44. parcellájában, a Jacques Chirac párizsi polgármester kezdeményezésére adományozott sírhelyen felavatták Nagy Imre, Losonczy Géza, Maléter Pál, Szilágyi József, Gimes Miklós és a forradalom minden kivégzettjének (akiknek hazájukban

nem volt sírjuk) jelképes síremlékét, melyet az Emberi Jogok Magyar Ligája emeltetett Rajk László művészi tervei alapján. A kivitelező a költségeket elsősorban fedező Nagy Ernő volt.

A hosszú előkészítő munka után az emlékűnnepségnek 186 híres személyiségből álló nemzetközi védnöksége volt, köztük 27 Nobel-díjas, ismert politikusok, tudósok, írók és más művészek.² A temetőben az avatáson Méray Tibor, Fejtő Ferenc, Vársárhelyi Miklós, a francia szocialista, az olasz kommunista és a szocialista párt képviselői mondtak beszédet. Este a Musée Social nagytermében tartott ünnepségen többek között Nagy Erzsébet és Lőcsei Pál szavait hallgatta meg a közönség. Halda Alíz felolvasta a TIB június 5-i keltezésű felhívását, amely üdvözölte a magyar emigráció párizsi kezdeményezését.³

A budapesti és a párizsi emlékűnnepség, s nagy visszhangjuk a nemzetközi sajtóban hozzájárult ahhoz, hogy a magyar párt- és állami vezetés rákényszerült tarthatatlan dogmáinak felülvizsgálatára. A temetéssel összefüggésbe hozható események az elkövetkező egy év alatt gyorsuló tempóban követték egymást, s két, 1988 végétől egymással időnként érintkező síkon zajlottak: egyfelől a TIB és az ellenzéki politikai szervezetek szférájában, másfelől az MSZMP vezető szervei és a kormány köreiben.

Az MSZMP KB június 23-án öt munkabizottságot alakított a párt új politikájának megalapozására. A Pozsgay Imre vezette bizottság feladata volt az elmúlt három évtized elemzése (e bizottság részét képezte a Berend T. Iván vezette történelmi albizottság), amelynek elkerülhetetlenül bele kellett ütköznie 1956 értékelésébe. Ugyancsak 1988 júniusában kapta Pajcsics József belügyi alezredes azt a szigorúan titkos feladatot Harangozó Szilveszter miniszterhelyettéstől, hogy derítse fel Nagy Imre és társai sírhelyét. Ő augusztus 3-i jelentésében közölte, hogy nagy valószínűséggel megtalálta az öt sírhelyet.

A májusi pártértekezleten főtitkárrá választott Grósz Károly (novemberig egyben miniszterelnök) állt ellen a legmakacsabbul a történeti ártértékelésnek az új Politikai Bizottságban. A június 16-i tüntetést egy sajtónyilatkozatában úgy állította be, hogy „fasiszta propagandára, sovinizmusra, irredentizmusra uszított”. Júliusi amerikai útja során úgy nyilatkozott, hogy Nagy Imrét és kivégzett társait nem rehabilitálják, de hozzátartozóik eltemethetik őket, s ezt

1. A névsor Rainer M. János több éves titokban végzett levéltári kutatómunkája, a Katalizátor Iroda munkatársainak könyvtári gyűjtőmunkája és Mécs Imre saját ismeretei alapján készült. A névsort tartalmazó, további gyűjtőmunkára buzdító, Mécs Imre által aláírt röpiratot a megemlékezők között osztogatták a temetőben. Megjelent a Beszélő 1988. 3. számában Kivégzések a forradalom után címmel. Beszélő Összkiadás. AB–Beszélő Kiadó, 1992. III. k. 606–611. o.

2. Felsorolásukat I. az Irodalmi Újság 1988. 1. számában.

3. A párizsi jelképes sírral és az emlékűnnepséggel kapcsolatos dokumentumokat közli: Tetemrehívás 1958–1988. Szerk.: Rainer M. János. Biblioteka Kiadó, 1988.

hazatérése után, augusztus 4-én megismételte. E hónapban Grósz eljutott odáig, hogy a társadalmi megbékélés érdekében a temetésen túlmenő engedményeket kell tenni. A „megbékélésben” találta meg azt a kapaszkodót, amelyből ideológiát faragva megindokolta kényszerű politikai meghátrálásait a békés rendszerváltás időszakában.

Az új miniszter, Kulcsár Kálmán vezette Igazságügyi Minisztérium előtte járt. Júliusban célul tűzte ki, hogy egyrészt teljessé kell tenni az 56-os elítéltek mentesítését a büntetéshez fűződő hátrányos jogkövetkezmények alól, másrészt felül kell vizsgálni Nagy Imre és társai perét, meghatározandó ennek formája, amihez meg kell szerezni a Belügyminisztériumból a per iratait. Ez a sok gáncsok miatt nagyon lassan haladt előre. Jellemző, hogy a per felülvizsgálatának jogi lehetőségeiről szóló kormányzati döntés csak 1989. április 20-án született meg Németh Miklós kormányfő erőlyes fellépésére. A BM csak ezután volt hajlandó átadni az iratokat a Legfőbb Ügyészségnek, a legfőbb ügyész csak június 13-án nyújtotta be a törvényességi óvást a Legfelsőbb Bíróságnak, amely július 6-án semmisítette meg a per összes ítéletét, bűncselekmény hiányában felmentve Nagy Imrét és társait. (Ez azután precedensként szolgált ahhoz, hogy az országgyűlés októberben törvényt hozzon az összes ötvenhatos politikai elítélt ítéletének megsemmisítésére.)

E hosszú út elején, 1988. augusztus 23-án tette közzé második felhívását a TIB.⁴ Az első felhívás óta eltelt időszakot értékelve elégedetten állapította meg, hogy az első felhíváshoz csatolt címen, Gyenes Judithnál és Halda Alíznál sok meghurcolt ötvenhatos jelentkezett sérelmeivel, sok rokonszenvező ajánlotta fel segítségét; a június 16-i megemlékezések nagy visszhangot keltettek; Grósz Károly ígéretet tett, hogy lehetővé teszik Nagy Imre és társai eltemetését; a kormány bejelentette, hogy intézkedni fog az ötvenhatosok joghátrányainak megszüntetésére; ígérek hangzottak el a történeti kutatások előmozdítására.

A TIB felhívása hangzottatta, hogy ügynöki kell arra, ne félmegoldások szülessenek, „a tisztességes temetés mindenkét megillet”. Követelte, hogy a hatóságok állítsák össze az 1956 miatt kivégzettek és az őrizetben elhunytak teljes névsorát, névvel jelöljék meg az összes sírt, tegyék lehetővé a hozzátartozóknak a halottak azonosítását, esetleges kívánságukra

máshova szállítását, „maradjon a jelenlegi rabtemető, a 301-es parcella – természetesen teljesen rendbe hozva, besüppedt sírjait felhantolva és megjelölve – az áldozatok végső nyughelye.” Felvetette, hogy a közös nyughelyet Angyal István végakaratainak megfelelően egy nagy kőtömbbel jelöljék meg. Kinyilvánította, hogy „a bizottság magára vállalja, hogy a családok és hozzátartozók segítségével – és természetesen a hatóságok remélt, szükséges együttműködésével – mindezt előkészíti és lebonyolítja.”

A felhívás tájékoztatásul közölte, hogy a feladatoknak megfelelően a TIB három szekciót alakít: a történeti szekció a múlt feltárását segíti, a jogi szekció a rehabilitációval, a jogsérelmek tisztázásával, tanácsadással foglalkozik, a kegyeleti szekció feladata „a kivégzettek méltó eltemetése és mozgalom indítása annak érdekében, hogy közös emlékmű állíttassék a sztálinizmus valamennyi magyar áldozatának.” Kérték, hogy a szimpatizánsok kapcsolódjanak be a végrehajtásba. Zimányi Tibor a jogi szekcióban működött, s emellett a politikai üldözöttek rehabilitálása és érdekvédelme céljából 1988. szeptember 16-án Kéri Kálmánnal együtt megalakította a Recski Szövetséget. A kegyeleti szekció élén egy ideig Fónay Jenő állt, aki 1989. február 19-én megalakította a Magyar Politikai Foglyok Országos Szövetségét. E szervezet célja szintén az igazságtétel és a kárpótlás volt a konstrukciós perek áldozatainak – mint hangzottatták, bosszúállás nélkül.

1956 ügyét az ellenzéki politikai erőknél sikerült előtérbe állítaniuk a rendszer kritikájában, s a fokozódó nyomás hatására az állampárti vezetés tényleges lépésekre kényszerült, jóllehet a politikai és jogi rehabilitációtól továbbra is elzárkózott. Az Igazságügyi Minisztériummal és a Belügyminisztériummal való egyeztetés után a KB Közigazgatási és Adminisztratív Osztálya 1988. november 29-én olyan javaslatot terjesztett a PB elé, hogy az 1956-os kivégzettekkel kapcsolatos kegyeleti kérések intézésére, a koordinálásra az igazságügyi miniszter hozzon létre munkabizottságot. A PB úgy döntött, hogy a munkacsoport vezetője vegye fel a kapcsolatot a hozzátartozókkal, készíttesse elő az exhumálásokat, a maradványok átadását a rokonoknak, és Nagy Imre hozzátartozói választhassák a Farkasréti temetőt is, valamint az összes kivégzett hozzátartozói maguk dönthessenek az újratemetés helyéről és körülményeiről. Hangsúlyt

4. A legális sajtóban erre nem volt lehetőség. A Beszélő 25. számában, az 1988. 3. számban jelent meg hónapok múlva. (BÖK III. k. 604–605. o.)

helyeztek a temetések családi jellegére. A KB december 15-én mindezt megerősítette, de jellemző volt Grósz Károly megjegyzése: „én a temetést illetően politikailag jó időpontot és jó helyet nem tudok”.

A munkabizottság vezetője Borics Gyula igazságügyi államtitkár, tagjai két igazságügyi minisztériumi munkatárs, a BM részéről Tári Ferenc ezredes, a Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnokságának parancsnokhelyettese és Pajcsics József alezredes volt. Az államtitkár már december végén magához hívatta a hozzátartozókat egyeztetés céljából. 1989. január 3-án a TIB levélben tájékoztatta a hozzátartozók álláspontjáról Kulcsár Kálmánt: az exhumálást a nyilvánosság kizárásával végezzék el, a gyászszertartás az Új Köztemetőben legyen teljes nyilvánosság előtt.

A kormány 1989. január 26-án előterjesztést tárgyalt meg a Nagy Imre és társai elleni büntetőügyben és az 1956-os eseményekkel kapcsolatban kivégzettek kegyeleti kérdéséről. A kormányülésről tartott nemzetközi sajtótájékoztatón a kormány szóvivő közölte, hogy a Minisztertanács kegyeleti intézkedésként jóváhagyta, hogy megrendezzék Nagy Imre és kivégzett társai temetését. A hozzátartozókkal való megegyezés alapján a gyászünnepek színhelye a 301-es parcella lesz. A halottak azonosításában a kormány szakértőin kívül részt vesznek a rokonok által felkért független szakemberek is. A temetés időpontja a hozzátartozók elhatározásán múlik, mint ahogy az is, hogy nyilvános vagy szűkebb körű legyen-e. A kormány az esetleg felállítandó emlékmű ügyével nem foglalkozott.

Ekkor jelent meg először a legális magyar sajtóban nyilatkozat a Történelmi Igazságtétel Bizottsága részéről. A TIB üdvözölte, hogy ha 30 éves késéssel is, a kormány lehetővé teszi Nagy Imre és négy társa jeltelesen elföldelt holttestének azonosítását és emberhez méltó nyilvános eltemetését. Leszögezte azonban, hogy „ezt csupán első lépésnek tekinti: *1956 forradalmának* (kiemelés – S. L.) minden megtorlásul kivégzett áldozatát emberi végtisztesség illeti, megköveteli tehát, hogy a kormány több mint harminc év múltán tegye végre közzé a kivégzettek teljes névsorát, hogy emléküknél hozzátartozóik emberhez méltó, s nevüket viselő sírok előtt adózhassanak; hogy emlékezetüket nyugvóhelyükön valamennyiük nevét feltüntető közös emlékmű őrizzék meg az utókor számára. Meggyőződésünk, hogy Magyarország mindaddig nem nevezheti

jogállamnak magát, amíg végleg föl nem számolja a hazánk közelmúltjában elkövetett valamennyi ember-telenség és jogsértés utolsó, még orvosolható nyomát is, és nem szolgál ünnepélyes, törvénybe foglalt elégtétellel mindazoknak, s mindazok utódainak, akik a tömeges megaláztatások, üldöztetések, koholt perek vétlen áldozatai voltak.”⁵ (Érdemes megjegyezni, hogy Pozsgay Imre a következő napon, január 28-án jelentette ki a rádióban, hogy 1956-ban népfelkelés volt – azaz nem ellenforradalom.)

A legális sajtó korlátainak áttörését jelezte, hogy a Magyar Nemzet február 8-án négyhasábos interjút közölt Vásárhelyi Miklóssal, a TIB elnökével, aki bemutatta a bizottságot, s részletesen ismertette az augusztus 23-i felhívás tartalmát. Arról még nem számolhatott be, hogy rövidesen, február 20-án a TIB átalakul társadalmi szervezetté és megnyitja kapuit nemcsak az 56-os elítéltek és hozzátartozóik előtt, hanem mindenki előtt, aki egyetért céljaival.

A február 23-i kormányzóvivői tájékoztatón Kulcsár Kálmán bejelentette, hogy a kormány által kinevezett, jogászokból és történészekből álló bizottság felülvizsgálja az összes 1945 és 1962 közötti koncepciók pert. A TIB tagja, Mécs Imre ezt előrelépésnek ítélte, de csak úgy vélte eredményre vezetőnek a bizottság működését, ha társadalmi, politikai szervezeteket is bevonnak tevékenységébe, többek között a TIB-et. A TIB képviselői március 6-án a Magyar Nemzetben megjelent hosszú interjúban fejezték ki elégedetlenségüket a bizottság összetételével és ennek más szervezetekkel együtt még többször hangot adtak, sikertelenül, a tavasz folyamán.

A temetés előkészületeinek legfelkavaróbb, legmegrázóbb része az öt vértanú kihantolása és azonosítása volt. Kádárék számára Nagy Imre, Losonczy Géza, Maléter Pál, Szilágyi József, Gimes Miklós halotti porukban is fenyegetést jelenthettek. Belügyi alkalmazottak a legnagyobb titokban földelték el őket, hogy véletlenül se lehessen rájuk bukkanni a temetőben. Gondoskodtak arról, hogy a börtön és a temető nyilvánartásaiban se lehessen nyomukra találni – nehogy nemzeti emlékhelyé, ellenállási ponttá váljanak a sírok.

Bravúros nyomozást végzett Pajcsics József, mire megtalálta a sírhelyeket. Az ő írásából, interjúból ismerhető meg az a példátlan, gyalázatos eljárás, amelyet az 1958. június 16-án kivégzett három ember holttestével műveltek. Kiderítette, azért, nehogy bárki is észrevegye

5. Nyilatkozat. Magyar Nemzet, 1989. január 27.

és azonosítsa a temetőben a „temetést”, az Országos Börtönben az ún. Kisfogház udvarán földelték el őket, irodabútorokkal takarva le a friss földhányást. Minthogy ideiglenesnek szánták ezt a „megoldást”, textíliába csavarták a testeket, dróttal rájuk kötötték, úgy tették a furnér koporsóba, amelyet kátránypapírba csavartak, és szintén átkötötték dróttal, hogy ne essenek szét a kiásáskor. Erre 1961. február 24-én került sor, amikor az est sötétjében hajtották végre a kihantolást, az átszállítást és az elhantolást a 301-es parcellában.

Különösen kegyetlen dolog volt, hogy az exhumáláskor kiderült, hogy mind a három halott arccal lefelé, hason fekvő helyzetben volt. Utalhatott ez a valamikori, bűnözőknél szokásos temetési eljárásra, illetve lehetett az esetleges azonosítást megkönnyítő ép koponyák minél gyorsabb elporladását célzó tudatos hullagyalázás is. A megtevesztés szándékával történt, hogy Maléter Pál és Gimes Miklós koporsóját egy sírgödörbe bocsátották le, hogy két új sír látszódjon, ne három. A temető igazgatóságának nyilvántartásában pedig Nagy Imrét Borbíró Piroska néven, Maléter Pált és Gimes Miklóst Naszladi Péter néven jegyezték be.

Az igazság e félrevezető akció dacára kiderült. 1989. március 29-én kezdődtek az exhumálások. Katonai sátrakat állítottak fel a technikai eszközök tárolására. A rendőri biztosítás távol tartotta az újságírókat, a kerítésen túl megjelenő fotóriportereket is eltávolították, mert a családok a nyilvánosság kizárásával óhajtottak e feszült légkörű, gyötrelmes napokon átesni (a Fekete Doboz külön engedéllyel volt jelen). A hozzátartozókon kívül a helyszínen tartózkodott a TIB számos tagja, valamint az Igazságügyi Minisztérium munkacsoportjának tagjai. A régészeti módszerekkel és gondossággal dolgozó szakértői csoport feltárási és beazonosítási munkálatait a hozzátartozók felkérésére Nemeskéri János antropológus irányította Kralovánszky Alánnak, a Nemzeti Múzeum régészének segítségével. Jelen volt az Igazságügyi Orvosszakértői Intézet vezető főorvosa, Szabó Árpád és szakértője is.⁶

Az első napon Nagy Imre maradványait hantolták ki a 301-es parcella 23. sorának 9. sírhelyéből, 2 méteres mélységből. Sokkoló hatást váltott ki a drótok, a sötétsárga, barna csontok látványa, az arccal lefelé fekvő koponya. Másnap a 23. sor 8. sírhelyén szintén 2 méteres mélységben megtalálták Gimes Miklós csontvázát, majd alatta Maléter Pál földi maradványait.

Március 31-én a 16. sor 9. sírhelyén kisebb mélységben, ahol nem voltak másodszori temetésre utaló nyomok, feltárták Szilágyi József maradványait. Őt a börtön és a temető nyilvántartása szerint is kivégzése napján, 1958. április 24-én temették el „név nélküli férfi” bejegyzéssel. A brutális mesterséges táplálás következtében 1957. december 21-én a börtönben életét vesztett Losonczy Géza hamvait nehezebb volt fellelni. Kutatóárokka kezdtek feltárni három sort. Több napos keresés után, április 5-én bukkantak rá a szakértők a 15. sor 27. és 28. sírhelye közötti területen. Az összes maradványt az Orvosszakértői Intézetbe szállították, ahol további vizsgálatokkal megerősítették az azonosításokat. Ez a munka május 26-ig tartott.

A TIB tagjai azzal a kéréssel fordultak április 5-én a temetőben az Igazságügyi Minisztérium jelen levő képviselőihez, hogy tegyék lehetővé további öt jeltelen sírban fekvő mártír kihantolását (meg is mutatták Bárány János, Békési Béla, Nagy József, Péch Géza, Szabó Lajos sírját), hogy őket is június 16-án temethessék el. Borics Gyula konzultált a kormány néhány tagjával, és utána elhárította a kérés teljesítését azzal az indoklással, hogy mások kegyeleti jogait sértené, ha ötletszerűen tovább ásnának a 301-es parcellában. Ígéretet tett azonban arra, hogy június 16. után az összes ilyen kérelmet megpróbálják teljesíteni.

A gyászünnepek előkészületeit szinte végig kisebb-nagyobb viták kísérték. Ezek részben koncepcionálisak, részben technikai jellegűek voltak. Diskurzus folyt a TIB-en belül, a TIB és más ellenzéki szervezetek között, a TIB és a kormány között, sőt még a kormány és az MSZMP-vezetés között is.

A legfontosabb vitakérdéssé a gyászünnepek jellege és helyszíne vált. A családtagok és a TIB aktív tagjainak többsége május közepéig azon az állásponton volt, hogy a gyászünnepeket a 301-es parcellánál tartsák, őrizze meg kegyeleti jellegét, de egyben nyilvános legyen. A ravatalokat esetleg a második köröndnél állítsák fel, ahol nagyobb a szabad térség, s onnan vonuljanak a 301-es parcellához. A másik, áprilisban kialakult elképzelés szerint ketté kell választani a gyászünnepek kegyeleti és politikai részét. A temetőben szűkebb körű részvétellel (hozzátartozók, harcostársak, barátok, ellenzéki szervezetek képviselői, a hazátogató 56-os emigránsok) tartsák meg a kegyeleti szertartást és a város egyik közterén történjen a ravatalozás, valamint

6. Az exhumálás ismertetésére l. dr. Pajcsics József: Nagy Imre és mártírtársai sírhelyének felkutatása (1988–1989). Rendészeti Szemle 10. szám 101–106. o.; Javorniczky István: „Eljő az a nagy, szép idő...” Héttorony Könyvkiadó, 1990. 206–208. o.

hangozzanak el a politikai töltetű megemlékezések is tömegdemonstráció keretében.

Helyszínként eleinte a Kossuth térre vagy a Hősök terére gondoltak. Volt olyan elképzelés is, hogy a Néprajzi Múzeum előcsarnokában legyen a ravatalozás, onnan a tömeg a koporsókkal vonuljon a Hősök terére, koszorúzzák meg az ismeretlen katona sírját, majd egy szűkebb kör járműveken jusson el a temetőbe. Végül is az az álláspont győzött, hogy a Hősök terén legyen a tömegrendezvény.

A TIB belátta, hogy az óriási szervezőmunkát egyedül képtelen elvégezni. Közreműködésre kérte fel az ellenzéki pártokat és néhány más szervezetet is. Az ellenzéki szervezetek azonban kevesellték azt a szerepet, amelyet a TIB szánt nekik. Az volt az álláspontjuk, hogy ez nem pusztán családi kegyeleti ügy, hanem össznemzeti ügy, ezért az SZDSZ elégedetlenségét kifejező levelet is írt. A Fidesz egy ideig utcai demonstrációt, fáklyás felvonulást is szeretett volna rendezni. Az INCONNU csoport a maga útját járta, amikor áprilisban felhívásban kért támogatást a 301-es parcellában felállítandó kopjafák elkészítéséhez.

Az ellenzéki szervezeteknek egyeztetésre adott alkalmat az Ellenzéki Kerekasztal ülésezése. A május 2-i és a 24-i ülésen Mécs Imre – aki a TIB agilis tagja volt, és a temetés előtti hónapokban az SZDSZ egyik megbízottja a „szervező bizottságban” – tájékoztatást adott a képlékeny elgondolásokról és azt kérte, hogy tisztázzák saját szervezetükben, milyen megoldások fogadhatók el számukra. A jelenlévők egyöntetűen lándzsát törtek amellett, hogy legyen politikai demonstráció a temetés előtt, hogy megmutassák az ellenzék tömegerejét a hatalomnak a nemzeti kerekasztal-tárgyalások kezdetére.

Az MSZMP vezetése egészen más megfontolásból ellenezte a köztéren tartandó tömegrendezvényt, mint a TIB-tagok többsége. Kockázatosnak, kiszámíthatatlannak látta, a rendszer ellen forduló, a kegyeleti megemlékezést politikai rehabilitációvá változtató tömeggyűlésnek ítélte. Mivel az új gyülekezési törvény miatt nem lehetett betiltani a rendezvényt, a pártvezetés május elején már csak a törvény betartására adott garanciákhoz akarta kötni megtartását. Fejti György KB-titkár emiatt a hónap közepén magához hívatta a TIB képviselőit, és elég fenyegető módon közölte, hogy ellenzi a kettős helyszínt, s hogy a TIB viseli a felelősséget a Hősök terén esetleg bekövetkező törvénysértésért.

Ez volt az utolsó ilyen megnyilvánulás a hatalom részéről. Németh Miklós már az április 19-i politikai bizottsági ülésen síkraszállt azért, hogy a kormány ne tekintse a családok magánügyének a temetést, mert bizonyos mértékig kormányzati közreműködést igénylő esemény. Május 22-én tárgyalt a TIB vezetőivel, és a megbeszélés eredményeként minden elvi akadály elhárult az útból. Két nap múlva a kormányfőnek küldött levélben sorolták fel az állami intézményeket érintő kéréseket és május 25-én létrejött a TIB megállapodása a belügyi, az igazságügyi tárcával és a fővárosi tanáccsal a részletekről.

Május elejére világossá vált, hogy folyamatosan nő az érdeklődés a temetés iránt, nagyon sokan szeretnének részt venni rajta. A sokaság utazása azonban megoldhatatlan az oda vezető utak és a tömegközlekedési eszközök szűk kapacitása miatt és a temetőben sem oldható meg sok tízezres tömeg mozgatása, valamint a tumultus veszélyeztetné a végtisztesség ünnepélyességét. Ezt belátva a gyászoló családok és az egész TIB elfogadta, hogy két helyszíne legyen június 16-ának.

Elkészült a gyászünnepség lefolyásának, eseményeinek részletes terve. A rendezői stábben a politikai döntések, politikai kérdések felelőse Hegedűs B. András, a Hősök terén zajló események, a technika biztosításának felelőse, a tulajdonképpeni főrendező Erdélyi Tibor, a temetőben tartandó végtisztesség szertartásvezetője az egyházak képviselőivel kapcsolatot tartó Hegedűs László, a protokoll koszorúzás felügyelője Bohó Róbert, a tömegek ravatal előtti tisztelgésének irányítója Szilágyi Sándor, a rendezőgárda mozgatója a Hősök terén Olajos Csaba volt.

A stáb mindkét helyszínre pontos forgatókönyvet dolgozott ki.⁷ A temetés rendjéről június 1-jén tartottak sajtótájékoztatót, közölve a szónokok nevét is (kettő kivételével), de az abban foglaltakhoz képes akadtak eltérések 16-án. Az egyik Kopácsi Sándor neve volt, aki a temetés hetében érkezett Budapestre Kanadából, s mint Nagy Imre egyetlen külföldön élő vádlott-társa, teljes joggal kapott helyet pótlólag a szónokok között. A másik Orbán Viktor volt, aki mint a magyar fiatalság képviselője kapott szót a Fidesz jelölésében, a TIB és Nagy Imre családjának felkérésére.

A technikai előkészületek közepette politikai síkon is történtek a temetéssel összefüggő lépések.

7. A forgatókönyvet az 1956-os Intézet Oral History Archívuma őrzi.

A kormányzat elismerve, hogy június 16. történelmi szakaszhatár, arra tette a hangsúlyt, hogy ez a nap a nemzeti megbékélés napja legyen, amelyen elkerülendő minden disszonáns megnyilatkozás, minden zavarkeltés és leszerelendő minden ellenrendezvény szervezése. Ezzel egyetértettek a TIB vezetői is. Az ellenzék viszont a kegyeleti jelleg hangoztatása mellett azt hangsúlyozta, hogy ez a nap határnap, a rendszerváltás szimbolikus napja lesz.

Az MSZMP elszalasztotta az utolsó alkalmat is, hogy állást foglaljon Nagy Imre és társai politikai rehabilitációja mellett. Csak addig ment el, hogy a Központi Bizottság átdolgozott nyilatkozatába pótlólag beiktatták, hogy politikai okokból szabtak ki Nagy Imrére „igaztalan halálos ítéletet”. De bocsánatkérésről, a felelősökről egyetlen szó sem esett, és a forradalom szót is elkerülte a vérszegény, semmitmondó deklaráció, amely a Népszabadságban, június 1-jén jelent meg.

Az ellenzéki kerekasztal kezdeményezésére június 1-jei keltezéssel nagyon fontos, a nemzethez szóló felhívás készült, amelyet az öt vértanú hozzátartozói, a TIB, a Pofosz, a Recski Szövetség, továbbá a Bajcsy-Zsilinszky Endre Baráti Társaság, a Fidesz, az FKGP, az MDF, a Magyar Néppárt, az MSZDP, a Republikánus Kör, az SZDSZ és az Új Márciusi Front írt alá. A Magyar Nemzetben megjelent felhívás ismertette a nemzeti gyász és megemlékezés napjának tervezett lefolyását, s tájékoztatta a nemzetet, hogyan fejezheti ki kegyeletét e napon. A felhívás módosított szövegét olvasta fel Sinkovits Imre 16-án a Hősök terén, elhagyva például azt, hogy „ne hozzon senki politikai jelszavakat tartalmazó transzparenszeket, politikai szervezetek nevét hirdető táblákat!”

Vitakérdés volt a TIB-en belül, hogyan viszonyuljanak a hatalom képviselőinek esetleges megjelenéséhez a gyászünnepségen. Az Ellenzéki Kerekasztal május 24-i ülésén Orbán Viktor megkérdezte Mécs Imrétől, mi történik, ha a kormány koszorúzni akar, mert a Fidesz a TIB álláspontjának megfelelően akar reagálni. Mécs a hivatalosság részvételét Nagy Imre végakaratóval és az elemi tisztességgel ellentétesnek minősítette. Álláspontja szerint semmiféle hivatalos szerv nem koszorúzhat. (Orbán ehhez tartotta magát 16-i beszédében, amikor bírálta a párt- és állami vezetőket, akik „tülekedtek”, hogy megérinthessék

a koporsókat.) Mécs a reformkörösöket határesetnek minősítette. Ugyanis az MSZMP reformkörei május 20-i szegedi országos tanácskozásukon elfogadott nyilatkozatukban megkövették a hozzátartozókat, javasolták, hogy az MSZMP KB ebben a szellemben foglaljon állást június 16-ról, s kérték a szertartás szervezőit, hogy helyezhessék el koszorúikat a ravatalon. A TIB június 1-jei sajtótájékoztatóján Mécs Imre azt mondta, hogy a Hősök terén mindenki jelen lehet, de a TIB kéri, hogy ne jöjjenek el koszorúzni, akiknek bármi közük volt a megtorlásokhoz; így ne vegyenek részt a gyászszertartáson hivatalosan az MSZMP akkori vezetőségének, a kormánynak és az Elnöki Tanácsnak a tagjai. Magánszemélyként részt vehetnek a kegyeleti aktuson.⁸

A következő napokban a TIB engedett ebből az álláspontból. Az Országgyűlés június 2-i ülésnapján Szűrös Mátyás, az Országgyűlés elnöke emelkedett hangú beszédben méltatta Nagy Imre történelmi érdemeit. Az Országgyűlés nevében helyeselte, hogy június 16-a „a kegyelet, a politikai és erkölcsi igazságtétel, a nemzeti megbékélés jelképe” legyen. Kérte, az Országgyűlés vegye tudomásul, hogy elnöke néhány képviselőtársával együtt koszorút helyez el Nagy Imre ravatalán. Az Országgyűlés a beszédben foglaltakat közfelkiáltással elfogadta. Németh Miklós kormányfő hasonló szellemben nyilatkozott a Magyar Rádióban június 4-én. Ezek után a TIB tárgyalóküldöttsége június 8-án megállapodott Némethtel és Szűrőssel, hogy a kormány, valamint az Országgyűlés hivatalos küldöttségének élén leróják kegyeletüket az öt mártírt és a forradalom áldozatainak jelképes koporsója előtt.⁹

E hatodik, üres koporsó ötlete tulajdonképpen Göncz Árpádtól származott. Minthogy az Igazságügyi Minisztérium a TIB ismételt kérésére sem változtatta meg azt a döntést, hogy öt kevésbé ismert mártírt is temessenek el újra ünnepélyesen június 16-án, a TIB alelnöke felvetette, hogy két üres koporsót tegyenek az öt mellé, az egyikre írják rá, hogy vértanúk, a másikkra, hogy ismeretlenek. A kettőből lett 56 mártírjai felirattal a hatodik koporsó.

A kormány június 14-én – miután a legfőbb ügyész benyújtotta a törvényességi óvást Nagy Imre és társai perében a Legfelsőbb Bíróságon – nyilatkozatot bocsátott ki, amelyben tisztelgett Nagy Imre emléke előtt. Felhívta a nemzetet, hogy vegyen részt a meg-

8. Nagy Imre és sorstársainak temetési rendje. Népszava, 1989. június 2.

9. Megállapodás a Történelmi Igazságtétel Bizottságával. A kormányfő és a parlament elnöke is részt vesz Nagy Imre és mártírtársai gyászünnepségén. Magyar Nemzet, 1989. június 9.

emlékezéseken. A nyilatkozat azzal zárult, hogy a kormány elhatárolja magát a múlt hibás, nemegyszer vétkes politikai döntéseitől, az 1956 utáni megtorló intézkedésektől, kifejezi eltökéltségét az oly sok megpróbáltatást hozott korszak lezárására.

Hosszú ideig tartó egyeztetés után, június 12-én a magyarországi egyházak is megnyilatkoztak a temetés ügyében. Hét felekezet vezető egyházi főméltóságai ünnepélyes nyilatkozatukban hangsúlyozták, hogy „az 1956-os nemzeti tragédia áldozatainak méltó végtisztességgel és kegyelettel történő eltemetése június 16-án megrázkódtatásokban bővelkedő múltunk lezárását és új, tisztultabb, emberibb korszak nyitányát jelentheti.” A napisajtóban megjelenő nyilatkozat megbékélésre hívott fel és óvott a bosszúállástól. „Az indulatok felkorbácsolása és a gyűlölködés csak újabb nemzeti tragédiának mérges magvetése lenne.”

A Hősök terén június 12-én elkezdett díszletépítés az idő szorításában 15-ről 16-ra virradó éjszakán 2 órakor fejeződött be. A gyászszertartás installációját Bachman Gábor és Rajk László építészek tervezték.

A Múcsarnok homlokzata mellett a díszlet része lett az ismeretlen katona sírjánál emelkedő fekete textíliával bevont oszlop és a nemzeti színű, középen körkörösén kiégetett zászlókkal díszített millenniumi emlékmű. A Múcsarnok homlokzatának falát fehér, a timpanont és az oszlopokat fekete anyag borította. Szemben állva az épülettel jobboldalon állt a hajóorryszerű szónoki emelvény, mellette vastraverz, amelyről egy 22 méter hosszú, közepén szimbolikusán köralakban kiégetett lyukas, keskenyedő zászló lógott a homlokzat falához rögzítve. Baloldalon égett az „örök tűz”. A szószer és az örök tűz között a lépcsőkön álltak a katafalkok, a lépcsők, a járda, az úttest egy része is fekete anyaggal volt borítva. A díszítést tulajdonképpen a kegyeletüket virágcsokorral, koszorúval kifejező emberek fejezték be, a gyász fekete és fehér színeit a virágok színével és nemzeti színű szalagokkal egészítve ki.

A látvány emlékezetes, talán kissé mehökkentő, megfajlásra készítő, a magyar posztmodern építő- és díszítőművészet egyedülálló, rövid ideig létező alkotása volt, melyet a filmfelvételek, a fényképek örökítették meg.¹⁰

Elérkezett a nemzeti gyász napja, mely egyben a rendszerváltás napja: egy régi rendszer végpontjának és egy új rendszer jelképes kezdőpontjának napja.

A Hősök terére pirkadatkor, 4 óra után szállították a koporsókat és állították a katafalkokra. Felül, kiemelt helyre került az üres koporsó, melyet egy Chicagóból hazahozott, megfakult 56-os nemzeti színű zászlóval takartak le. Alatta Gimes Miklós, Losonczy Géza, Nagy Imre, Maléter Pál, Szilágyi József koporsóját helyezték el. A kordonnal elkerített részre 100 széket raktak az idős hozzátartozók, harcostársak részére.

Reggel 6 órakor megérkezett a televízió és a rádió stábja, amely egész nap közvetítette a gyászünnepséget, így az országban – ha közvetve is – több millió ember vehetett részt rajta. A rádió mikrofonját egész nap a rendkívül felkészült Rapcsányi László tartotta kezében, rengeteg ismerettel gazdagítva a hallgatóságot. A televíziós közvetítés rendezője Horváth Ádám, riportere Györffy Miklós és Feledy Péter volt.

7 órakor az MDF rendezőgárdája (2500 fő) átvette a rend fenntartását a téren, egyenruhás rendőrt ettől kezdve nem lehetett ott látni.

8 óra után elhelyezték a családok koszorúit a koporsókon, a TIB és a Pofosz koszorúját az 56 mártírjai feliratú koporsóra tették.

³/₄ 9-kor gyújtották meg a tüzet a koporsók melletti kandeláberekben.

9 órakor álltak az első díszőrségek a koporsók mellé. Ettől kezdve öt-tíz percenként váltották egymást a szertartás végéig Zólmay László irányításával a hozzátartozók, barátok, harcostársak, meghurcolt 56-osok és más tisztelgők. 9 órától helyezhették el virágaikat, koszorúikat az egyre hosszabb sorokba rendeződött fővárosi és vidéki emlékezők. Közben a hangszóróból elhangzott az összes 56-os kivégzett¹¹ neve, foglalkozása, kivégzésének éve és hogy hány évet élt. (A neveket Mensáros László és két nyíregyházi színművész, Rékasi Károly és Orosz Helga mondta hangszalagra a rádió helyi stúdiójában.)

10 órakor olvasta fel Sinkovits Imre a fentiekben már említett, a nemzethez szóló felhívást – a végén saját érzelmeinek is hangot adva.

11 órakor kezdődtek a protokolláris koszorúzások. A jelenlévőket hangosbeszélőn tájékoztató szertartásmester, Bába Iván mondta be a 38 hazai és 22 külföldi koszorúzó szervezet, intézmény, csoport, 56-os szervezet nevét, valamint a szervezeteket képviselő személyek neveit. Utóbbiakat a teljesség igénye nélkül, mert némelyik küldöttség öt-tíz főből állt, a rendezőség nem rendelkezett minden esetben a teljes névsorral.

10. A díszlet elkészítésének történetét, az egyes elemek jelentését érdekfeszítő módon mesélte el interjújában Rajk László. Nagy Imre temetése és az 56-os emlékmű születése. Mihancsik Zsófia interjúja Rajk Lászlóval és Jovanovics Györggyel. Budapesti Negyed 1994. 3. szám 187–201. o. A díszlet esztétikai elemzését l. *György Péter*: Néma hagyomány. Kollektív felejtés és a kései múltértelmezés. 1956 1989-ben. Magvető, 2000. 249–257. o.

11. Az Igazságügyi Minisztérium és a TIB szakértői között 1989 tavaszán egyeztetések folytak a névsor pontosítására. (Magyar Nemzet, 1989. április 1., május 11., 22., június 9.) A temetésen 235 nevet olvastak fel.

A televíziós, a rádiós közvetítés, a napisajtó tudósításai alapján a következők tisztelegtek a ravatalok előtt, sorrendben:

- a szülőváros, Kaposvár polgárainak nevében Baracska Kálmán, Horváth Mária, Hódos Győző, Mihalics Veronika, Papp János;

- az Országgyűlés nevében Szűrös Mátyás, Szentágothai János, Benjámin Judit, Fodor István, Pásztohy András, Pálfi Dénes képviselő, Mary György titkárságvezető;

- a Minisztertanács képviselőjében Németh Miklós kormányfő, Pozsgay Imre államminiszter, Medgyessy Péter miniszterelnök-helyettes;

- a magyarországi egyházak képviselőjében a Magyar Katolikus Egyház nevében Paskai László bíboros, prímás-érsek, a Magyarországi Református Egyház nevében Kocsis Elemér püspök, a Magyar Evangélikus Egyház nevében Nagy Gyula püspök-elnök, a Magyarországi Unitárius Egyház nevében Huszti János püspök, a Magyar Ortodox Adminisztratúra nevében Berki Feriz esperes adminisztrátor, a magyarországi izraelita hitfelekezet nevében Schőner Alfréd főrabbi;

- a budapesti diplomáciai kar nevében José Pablo Morán Val, Peru nagykövete, a diplomáciai testület helyettes doyenje, Mark Palmer, az Amerikai Egyesült Államok, Rudolf Sova, Jugoszlávia, Louis de la Torre de Andrés, Spanyolország nagykövete (ők koszorúztak másik 26 állam jelen lévő diplomatáinak képviselőjében is);

- a magyarországi és az amerikai Recski Szövetség (Kéri Kálmán, Faludy György, Zimányi Tibor);

- az 1956-os munkástanácsok (Abod László, Dénes János);

- Petőfi Párt (Püski Sándor, Sebestyén László);

- Transznacionális Radikális Párt (Sergio Stanzani, Emma Bonino);

- a Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetem egykori Agrártanszéke;

- Olasz Szocialista Párt (Bettino Craxi);

- Charta '77 (Helena Nemcova);

- Hajnal István Kör (Bácskai Vera, Benda Gyula, Gyáni Gábor, Á. Varga László);

- Lengyel Független Diákszövetség (NZS) (Arthur Waszczuk, Maciej Zalenski, Igor Janke);

- Maléter Pál osztálytársai (Suhajda Vilma, Weiser Pál);

- Maléter Pál munkatársai (Janczik Vince);

- az egykori Észak- és Kelet-Magyarországi Nemzeti Tanács, valamint a Miskolci Diáktanács (Darin Sándor, Mihala Ferenc, Ungváry Rudolf);

- a Magyar Szabadságharcos Szövetség Európai Szervezete (Meczer Aladár, Zsigmond András, Nagy Károly);

- a Románia Libera;

- franciaországi román emigránsok;

- Független Kisgazdapárt (Mizsei Béla, Prepeliczy István, Vörös Vince);

- Magyar Néppárt – Nemzeti Parasztpárt, Veres Péter Társaság (S. Hegedüs László, Márton János, Varga Csaba);

- Magyarországi Szociáldemokrata Párt (Takács Imre, Révész András, Werner László, Bölcsei János);

- Márton Áron Társaság és a Kereszténydemokrata Néppárt (Keresztes Sándor, Laczki László, Szakonyi László, Giczi György, Szesztay András, Soós Károly);

- Petőfi Kör (Hegedüs B. András, Nagy Balázs);

- MEFESZ és az egykori Egyetemi Forradalmi Diák-bizottság (Pozsár István, Kiss Tamás, Tóth Imre, Varga János, Szakáll Antal, Kelemen Elemér, Román Károly);

- Magyar Függetlenségi Párt (Hornák Tibor, Krausz Tivadar, Geréb Attila);

- Politikai Foglyok Országos Szövetsége (Kósa Katalin, Fónay Jenő, Szőnyi Tibor);

- Független Magyar Demokrata Párt (Jávori Jenő)

- Olasz Kommunista Párt (Achille Occhetto);

- Lengyel–Magyar Szolidaritási Társaság (Engel-mayer Ákos, Adam Michnik, Maciej Kozminski);

- Emberi Jogok Párizsi Magyar Ligája (Philippovich Tamás);

- Magyar Helsinki Bizottság és a Független Jogvédő Szolgálat (Kodolányi Gyula, Kakuk György András, Somogyi János);

- Magyar Tudományos Akadémia (Berend T. Iván);

- Magyar Írók Szövetsége (Cseres Tibor, Nagy Gáspár);

- Országos Széchényi Könyvtár (Juhász Gyula, Sente Ferenc);

- Európai Protestáns Szabadegyetem (Balla Bálint, Vályi Nagy Ágnes);

- a Svájci Magyar Irodalmi és Képzőművészeti Kör, a Svájci Magyar Egyesületek Szövetsége, Tizinói Magyar Egyesület, az olasz svájci magyarok és az Európai Szabad Magyar Kongresszus (Sári Éva, B. Szabó Márta, Csernyik György);

- bécsi magyarok (Such András, Kovács Kálmán);
- az Amerikai Magyar Szövetség Kálmán László Munkacsoportja (Klug István, Körbl József);
- Amerikai Magyar Politikai Foglyok Szövetsége (Bocskai Tamás, Szőnyi Gyula, Ormándi József);
- Bajcsy-Zsilinszky Endre Baráti Társaság (Vigh Károly, Zétényi Zsolt);
- Magyar Demokrata Fórum (Csurka István, Für Lajos);
- Szabad Demokraták Szövetsége (Béki Gabriella, Demszky Gábor);
- Fiatal Demokraták Szövetsége (Deutsch Tamás, Fodor Gábor);
- a Nagy Imre díjat kiadó svájci Becsületadó Alapítvány (Géczi Iván);
- a müncheni Új Látóhatár szerkesztősége (Benkő Zoltán);
- a párizsi Irodalmi Újság szerkesztősége (Méray Tibor);
- Erdélyi Szövetség és a Székely Kör (Csepella Imre, Pomogáts Béla, Szotyori Judit, Teleki János);
- Magyar Újságírók Országos Szövetsége (Bossányi Katalin, Gömöri Endre, Nagy József);
- a Magyar Nemzet szerkesztősége (Pethő Tibor, Csátár Imre, Kurcz Béla);
- Márciusi Front és Új Márciusi Front (Ujhelyi Szilárd, Majerszki Klára, Holner György, Herpai Sándor, Harsányi Zoltán, Vitányi Iván, Bihari Mihály);
- Magyar Film- és Televízióművészek Szövetsége (Jancsó Miklós, Dömölky János);
- újjélandi magyarság (Bánfi Tibor);
- ausztráliai magyarok (Fehér István);
- Történelmi Igazságtétel Bizottsága (Erdélyi Tibor, Kosáry Domokos, Litván György, Lőcsei Pál, Rácz Sándor, Széll Jenő).

A protokolláris koszorúzás után folytatódott a sokaság elvonulása a virágtengerrel borított ravatalok előtt. A nap folyamán 150 000- 250 000-en lehettek a Hősök terén, a környező utcákban, majd a temetőhöz vezető út mentén. A televízió és a rádió jóvoltából azonban az egész nemzet felemelő élményt kapott.

Fél 1-kor egy percre megállt a járművek nagy része, megszólaltak az autódudák, a gyárak kürtjei, megkondultak a harangok. A Hősök terén Göncz Árpád megnyitó szavaival kezdődött el a szorosabb értelemben vett gyászünnepség. Megkondult egy harang, utána a sokaság elénekelte a Himnusz. Találóa írta

később György Péter: „a közös énekléssel a közönség gyülekezetté vált, megtörtént a nagy átalakulás, az élmény, amiért ezrek és ezrek idejöttek.”

A hangszórón bejátszották Nagy Imre 1956. október 30-i rádióbeszédének néhány mondatát és következett – az e kötetben közölt – hat beszéd. Szónoki emelvényre lépésük sorrendjében Vásárhelyi Miklós, a Nagy Imre-per vádlottja, Rácz Sándor, a Nagybudapesti Központi Munkástanács egykori elnöke, Mécs Imre, halálraítélt forradalmár, Zimányi Tibor, egykori recski rab, Király Béla, az 1956-os Nemzetőrség parancsnoka, végül Orbán Viktor Fidesz választmányi tag mondta el ünnepi beszédét.¹²

A gyászünnepség első részének befejezése után a hat koporsót, a virágokat 30 halottaskocsi szállította el, a jelenlévők közül azokat, akiknek a TIB által kiállított belépési engedélyük volt, autóbuszok vitték lezárt útvonalon a Rákoskeresztúri Új Köztemetőbe, ahova csak engedéllyel lehetett belépni.

A 301-es parcella a 360 hektáros temető legtávolabbi északkeleti sarkában van, erdős területen áthaladva lehetett megközelíteni a teljesen elhanyagolt, bozotos térséget. 1989 tavaszán a temetkezési vállalat rendbe tette a mellette levő 300-as parcellát, melyben kevés sír volt. Betonlapokkal fedték le egy részét, alkalmassá téve a szertartás megtartására. 16-ára 300 széket helyeztek el a szélén az idősök, a mozgássérültek részére. A 301-es parcella bozotos jellegét is megszüntették, de a tereprendezés a többszáz sír miatt várattott magára.

41 vértanú sírját, amelyet már korábban sikerült beazonosítani, betonlap fedte személyi adataik jelzésével. Júniusra más sírok azonosítása is megtörtént, de még csak cövekek jelezték őket. Az INCONNU csoport tagjai (Bokros Péter, Molnár Tamás, Pálincás Szűts Róbert, Philipp Tibor, Serfőző Magdolna) és Koczog András szobrász a bajai erdőgazdaságtól vásárolt tölgyfából 301 két-háromméteres kopjafát faragtak és felállították őket a parcellában, s ez az egész parcella képét meghatározta.

A TIB elképzelése szerint mind az öt mártírt és a hatodik koporsót is a 300-as parcellában hantolták volna el, az 56-os vértanúk tervezett emlékművének helye elé.¹³ Nagy Erzsébet azonban ragaszkodott ahhoz, hogy édesapját a 301-es parcellában, ugyanott temessék el, ahol 1961-ben elföldelték. Az volt az álláspontja, hogy maradjon együtt a többszáz vértanúval,

12. A beszédek értékelésére l. György Péter: i. m. 260–267. o.; Ripp Zoltán: Rendszerváltás Magyarországon 1987–1990. Napvilág Kiadó, 2006. 373–375. o.; Rainer M. János: Temetetlen holtak. Újratemetés, 1989. Rubicon, 2009. 3. sz. 69. o.

13. Az emlékmű elkészítése eleve szerepelt a TIB kegyeleti elképzeléseiben.

jelképezve az azonosulást velük. Ennek az igénynek kötelező volt eleget tenni. Így az öt dízsírhely középső helyére nem Nagy Imre, hanem a névtelen vértanúk üres koporsóját szánták.

A temetés előtti utolsó napokban jelentkezett a TIB-nél a Pofosz két vezetője, Fónay Jenő és Forgách Ferenc azzal, hogy külön jelképes sírjuk legyen a 301-es parcellában azoknak, akik nem lesznek megemlítve név szerint a szertartáson. Nem fogadták el azt, hogy a Nagy Imrének szánt középső sírhely álljon rendelkezésre az üres koporsó számára.

Végül is az '56 mártírjai feliratú koporsó Nagy Imre sírhelye mellé került, ahonnan Gimes Miklóst és Maléter Pált exhumálták. Az ide fektetett síremlékre később ezt vették: Névtelen áldozatok, Névtelen esetek 1956. A Losonczy Géza és Maléter Pál sírja közötti jelképes sír kövén ez olvasható: Ismeretlen 1956.

A temetőben a rendet az SZDSZ, a Fidesz és más szervezetek által küldött rendezők tartották fenn. Közvetlenül a 300-as parcella melletti útszakaszon katonai dízsorfal állt, amikor odagördült a koporsókat és virágokat szállító kocsisor. A koporsókat katafalkokra helyezték. Mintegy 1500 gyászoló jelenlétében 3 óra után kezdődött a temetés részben polgári, részben egyházi szertartás keretében. A búcsúztatásban a következő egyházi személyiségek vettek részt: Jelenits István, a magyarországi piarista rend tartományfőnöke, Rosty Pál katolikus pap, Czövek Olivér, Pánczél Tivadar református lelkész, Donáth László evangélikus lelkész, Harmati Béla evangélikus püspök, Bencze Márton unitárius püspökhelyettes, Raj Tamás főrabbi, Iványi Gábor metodista lelkész, Dopner Győző baptista lelkész.

A szertartás keretében Darvas Iván és Mensáros László váltakozva felolvasta a 235 mártír nevét. Minden név elhangzása után egy-egy fáklyavivő égő fáklyával a kezében így búcsúzott az emlékmű alapkövének tervezett helyénél: „Velünk maradsz!” „Közöttünk vagy!” „Közöttünk élsz, nem távozol!” Ha olyan vértanú nevéhez értek, akinek ismert volt sírhelye, és a hozzátartozók igényelték, egészen rövid polgári vagy egyházi búcsúztatásra került sor a sírhelynél. Ezután folytatódott a felolvasás.

Amikor Gimes Miklós nevéhez értek, egykori barátja és újságíró kollégája, Molnár Miklós, a Genfben élő történész mondta el a ravatal előtt személyes

hangvételi gyászbeszédét. Losonczy Géza hamvai előtt Gyenes Antal, az egykori barát, az 1956-os Nagy Imre-kormány tagja búcsúzott szabadon elmondott, meghitt szavakkal. Maléter Pált evangélikus egyházi szertartás keretében Donáth László és Harmati Béla búcsúztatta. Amikor Nagy Imre búcsúztatására került sor, a koporsót levették a katafalkról és a sírhelyhez vitték. Ott hangzott el Méray Tibornak, a Párizsban élő újságírónak, az Irodalmi Újság szerkesztőjének Nagy Imre munkásságát méltató, de politikai mondanivalót is tartalmazó több mint félórás beszéde. Nagy Imre sírjánál két gyászbeszéd hangzott el. Kopácsi Sándor, az 1956-os budapesti rendőrfőkapitány a megbékélés szükségességét hirdető beszédet tartott. Szilágyi Józseftől Lócsei Pál egykori újságíró, később szociológus búcsúzott.

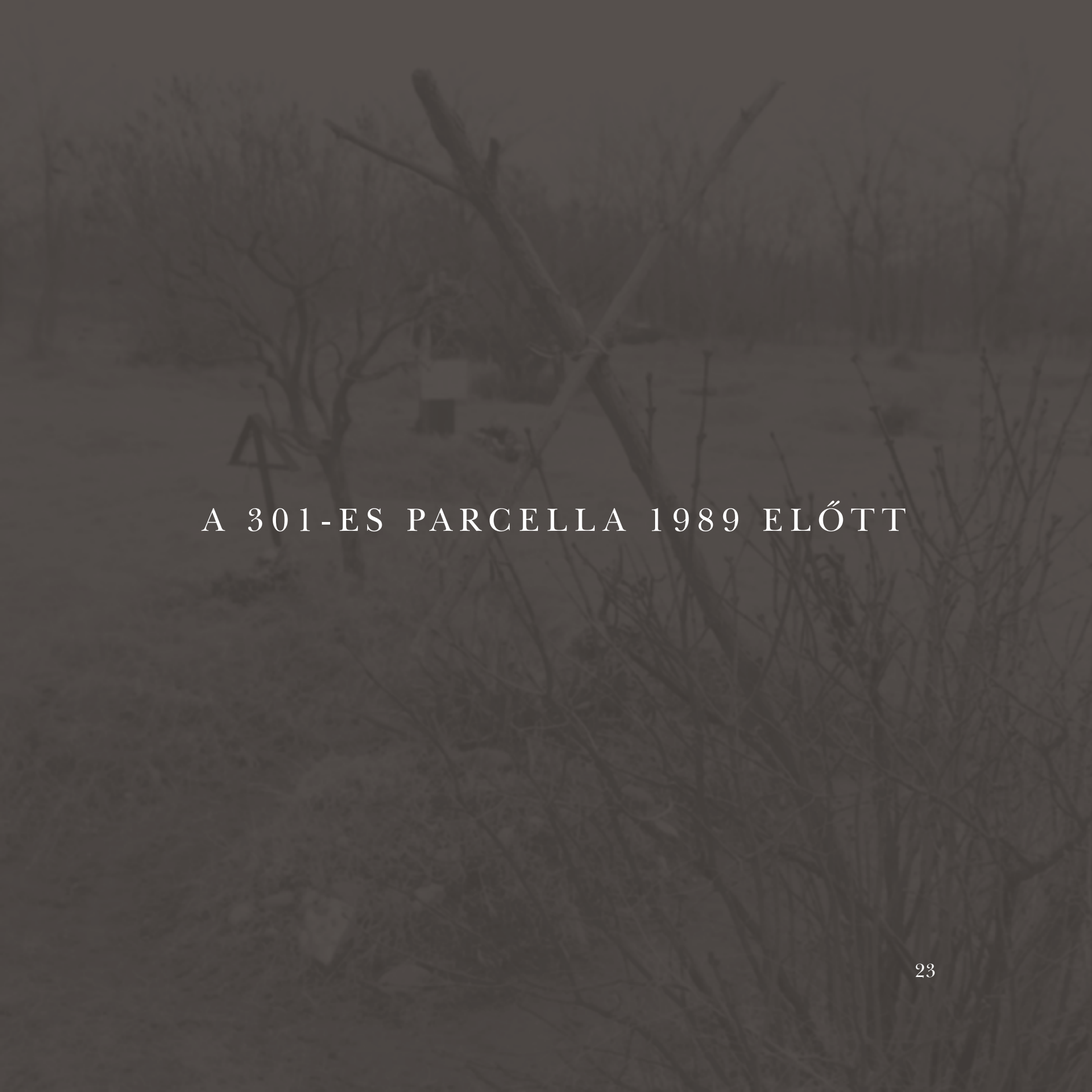
Forgách Ferenc, akit első fokon halálra, másodfokon életfogytiglanra ítélték 1959-ben, a Pofosz alelnöke az 56 mártírjai feliratú üres koporsó előtt – melyet átvittek Nagy Imre koporsója mellé a 301-es parcellába – vett búcsút kivégzett ismerős és ismeretlen bajtársaitól. Miután a névsor felolvasása véget ért, a fáklyavivők kioltották a fáklyákat és a fáklyagödörbe dobták. Fónay Jenő, a Pofosz elnöke, akit szintén halálra ítélték a megtorlás időszakában, de kegyelmet kapott, az üres koporsó előtt az emlékmű alapkövének letételével kapcsolatos beszédet mondott, megszólítva Nagy Imrét és egykori társait is, és letette az alapkövet.

A különböző felekezetek képviselői ökumenikus imát, fohászt mondtak, megáldották a 301-es parcellát. A Szózat hangjai mellett egyszerre engedték le a hat koporsót a sírgödörbe.

A sírhantokat elborították a koszorúk, virágcsokrok. A következő naptól kezdve bárki kifejezhette tiszteletét az 56-os emlékhelyen.

A temetés fókusz volt, amely a különböző sugarakat egy pillanatra, egy napra egyesítette, majd a gyűjtőpontra mintegy áthaladva széttartottak a politikai sugarak, szétfoszlata a nemzeti összefogást. Az emlékhely sorsa, története 1989. június 16-a után is összekapcsolódott az 1956-os forradalom megítélésével. A széthúzás, a marakodás 56 örökségén sokat ártott a 301-es parcellának, az 56-os panteonnak is.

Sípos Levente

A dark, sepia-toned photograph of a field with bare trees and a small building in the background. The image is heavily shadowed, with the text overlaid in white. The background shows a line of trees and a small, light-colored building with a dark roof. The foreground is filled with the dark, tangled branches of trees.

A 301-ES PARCELLA 1989 ELŐTT

foró: Bánkúti András

foró: Bánkúti András

fotó: Prohászka Imre

Fotó: Horváth Ernő

▲ Az emlékezés virágai – 1989. április

ELŐZMÉNYEK
1988. június 16. Párizs – Budapest

Fotó: Balog József

▲ Nagy Imrének és összes mártírtársának – Rajk László tervezte – jelképes síremléke a Père Lachaise temetőben

▶ A jelképes síremlék
avató ünnepsége

▶ Méray Tibor megnyitó
beszédet mond

▶ Nagy Ernő, az emlékmű
megvalósítója

► Az emlékmű részletei

► Szilágyi Júlia, Kende Péter, Halda Alíz, Gyenes Judith és férjével Losonczy Anna a Père Lachaise temetőben

► Az esti konferencián Halda Alíz felolvassa a Történelmi Igazságtétel Bizottságának felhívását (mellette Nagy Erzsébet, Kende Péter és Lőcsei Pál)

foró: Bánkúti András

► A 301-es parcella egy évvel
a temetés előtt

foto: Kapitány Éva

foto: Kapitány Éva

▶ Ellenzéki megemlékezők
útban a 301-es parcella felé

► Az MDF koszorúja a 301-es
parcellában

fotó: Prohászka Imre

▲ A rendőrség szétosztatja az ellenzéki demonstrációt a Vörösmarty téren

AZ EXHUMÁLÁS

foto: Mecs Imre

foto: Mecs Imre

foto: Mecs Imre

foto: Mecs Imre

foró: Kapitány Éva

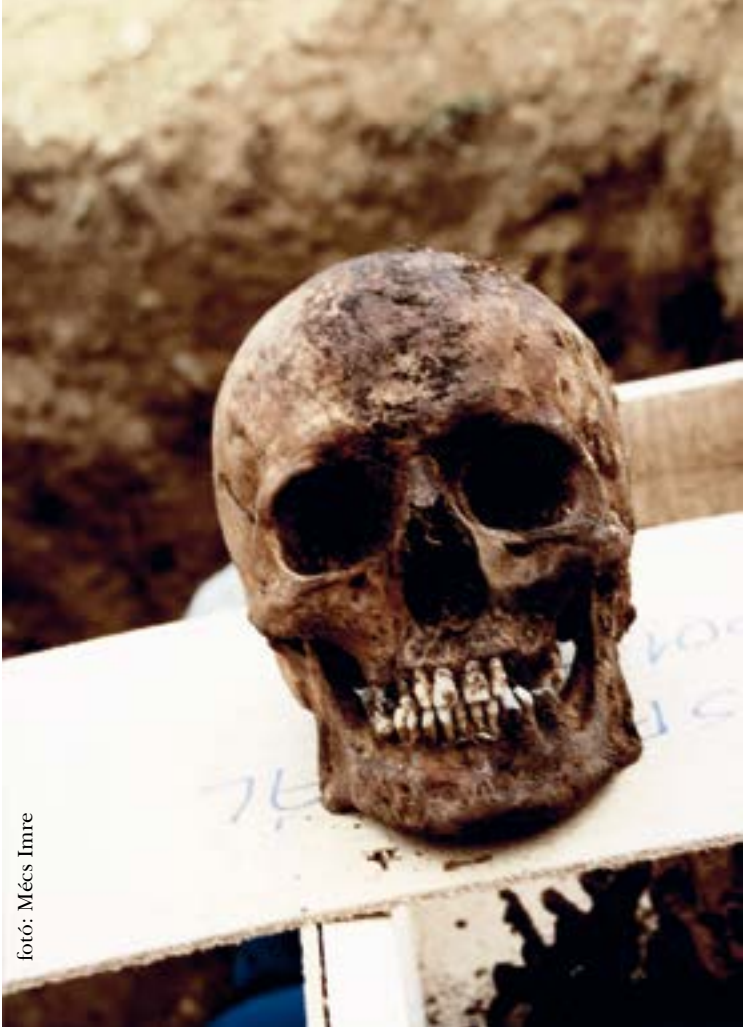

foto: Mecs Imre

foto: Mecs Imre

fotó: Mécs Imre

fotó: Mécs Imre

fotó: Mécs Imre

48

fotó: Mécs Imre

foró: Mecs Imre

AZ INCONNU CSOPORT
KOPJAFÁINAK FELÁLLÍTÁSA

fotó: Pataky Zsolt

fotó: Pataky Zsolt

foto: Horváth László

féfó: Horváth Ernő

foró: MTI – Asztalos Zoltán

ELŐKÉSZÜLETEK

▲ Bachman Gábor és Rajk László látványterve a gyászszertartás installációjához

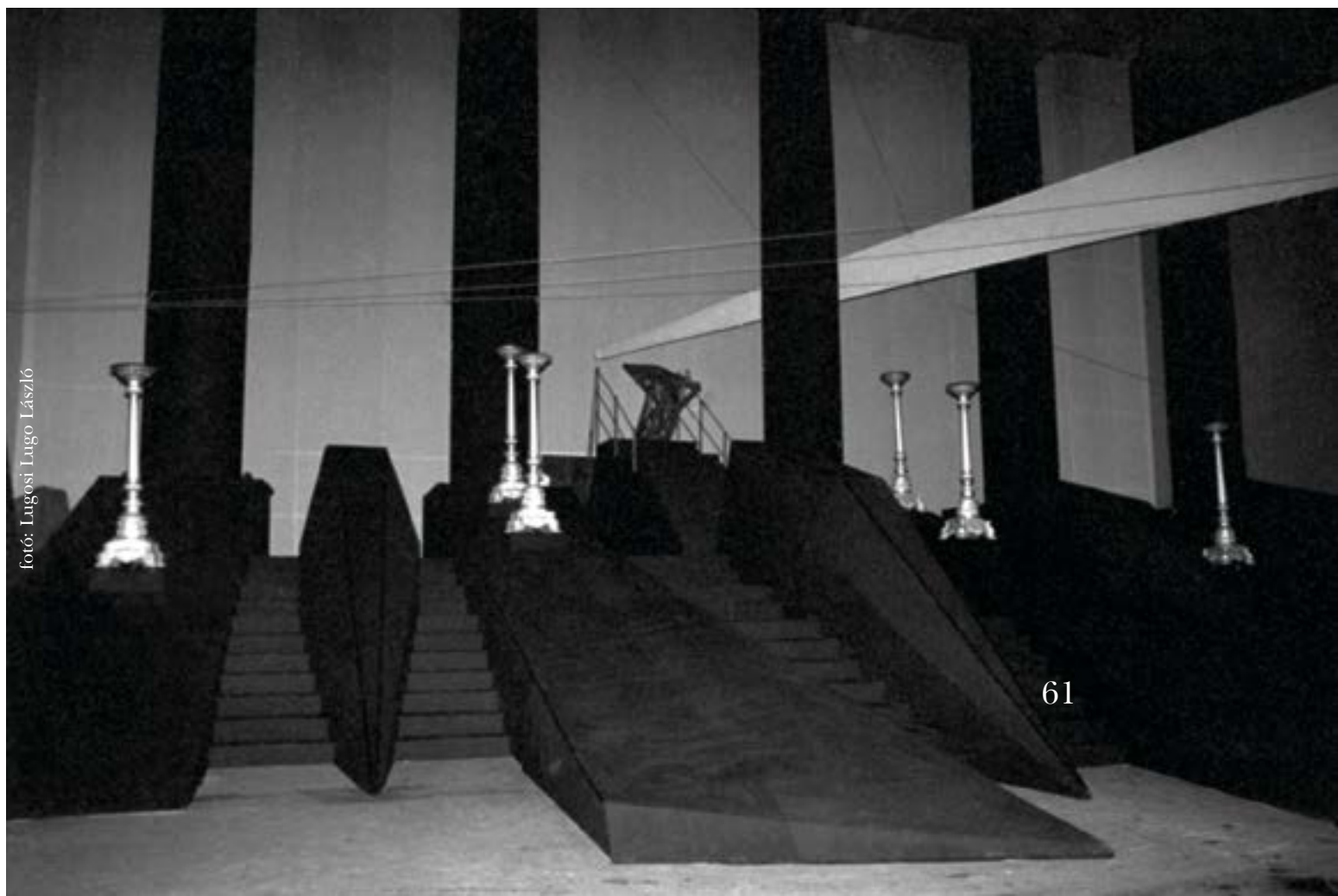

► A Történelmi Igazságtétel Bizottságának sajtótájékoztatója június 15-én (Erdélyi Tibor, Borics Gyula, Vásárhelyi Miklós, Hegedüs B. András, Göncz Árpád, Mécs Imre)

fotó: Lugosi László

► 1989. június 16. – Sötét hajnal a Hősök terén

fotó: Lugosi László

foto: Lugosi László

foto: Bánkuti András

fotó: Apró Andrea

▶
Bachman Gábor
és Rajk László

foró: Bánkúti András

foto: Bánkúti András

GYÁSZÜNNEPSÉG A HŐSÖK TERÉN

foró: Bánkúti András

foró: Prohászka Imre

► Az MDF rendezői a ravatalok előtt

foró: Lugosi Lugo László

fotó: Prohászka Imre

fotó: Friedmann Endre

foto: Fényes Tamás

foto: Friedmann Endre

fotó: MTI – Krista Gábor

fotó: MTI – Kleb Attila

▶ A gyásznap alkalmából kiadott újságot olvasók a téren

foró: Bánkúti András

foto: Fényes Tamás

Fotó: MTI – Asztalos Zoltán

foto: MTI – Friedmann Endre

foto: MTI – Balogh Péter

◀ Tízezrek álltak sorban, hogy virágaikkal leróják kegyeletüket

foto: Bánkuti András

A hozzátartozók, a Történelmi Igazságtétel Bizottsága és más szervezetek felhívása a magyar nemzethez

A mai napon, Nagy Imre és vőtanútsai, Gimes Miklós, Losonczy Géza, Maléter Pál és Szilágyi József kivégzésének 31. évfordulóján, amely most ünnepélyes temetésük és politikai feltámadásuk napja, mindazokra emlékezünk, akik 1956 demokratikus forradalma és nemzeti szabadságharca során életüket adták a hazáért és a szabadságért. Gyászoljuk a harcokban elesetteket, a statáriális eljárással legyilkoltakat, s a hazánkban példátlan méretű politikai megtorlás során, úgynevezett törvényes úton halálra ítélteteket és kivégzetteket. Megemlékezünk valamennyi mártírról, akiknek testét Budapesten és vidéken a temetők elhanyagolt szélein és árkaiban jeltelenül hantolták el, s rejtegették több, mint három évtizeden át.

Hozzártartozók és bajtársaik hosszú éveken át hiába követelték sírjaik megjelölését, hamvaik kiadását és emberhez méltó eltemetésük lehetővé tételét. Most, a rendszer mély válsága és részleges átalakulása,

az összes ellenzéki erő nyomatékos követelése és a nemzetközi nyomás hatására, ez a hosszú küzdelem végre céljához közeledik. A hatóságok elvégezték a forradalom öt kivégzett vezetője holttestének exhumálását és azonosítását, minden szükséges segítséget megadtak temetésük lebonyolításához, nyilvánosságra hozták a többi kivégzett kiindulópontként elfogadható névsorát és ígéretet tettek arra, hogy a közeljövőben hozzátartozóik – amennyiben kívánják – őket is azonosíthatják, s mindenképpen méltón eltemethetik.

Addig is, amíg erre sor kerülhet, az ő maradványaikat egy üres koporsó jelzi itt, melyet ugyancsak a 301-es parcellában hantolunk el.

Itt most a gyászszerteráson jelen vannak a kivégzettek hozzátartozói s az életben maradt, börtönt és száműzetést szenvedett harcostársak, valamint az emigrációba kényszerült magyarság képviselői. Tisztelegnek a ravatalnál a különböző társadalmi és kulturális szervezetek, számos külföldi demokratikus párt és politikai szervezet küldöttei. Jelen vannak a nemzetközi sajtó, a rádió- és televíziós állomások tudósítói.

Ma fél egy órakor kezdődik a gyászszerterás, amit harangzúgás ad hírül a fővárosnak és az egész világnak. Ekkor álljon meg egy percre országszerte, minden városban és faluban minden közlekedés, szólaljanak meg az autódudák, a gyárak kürtjei, és ki-ki ott, ahol van, némán emlékezzen a mártírokra.

A búcsúztató beszédek után a hat koporsót a rákoskeresztúri köztemetőbe visszük, ahol a hozzátartozók és meghívottak jelenlétében helyezzük el őket a 301-es parcella földjében – immár emberhez méltón – végső nyugalomra. A temetés során elhangzik az '56-os kivégzettek névsora, s egy-egy égő fáklya eloltása jelképezi a többnyire fiatal kioltott életeteket. A lelkipásztorok közös fohászt mondanak, s beszentelik a sírokat. Végül a jövő évben felállítandó emlékmű alapkövetelére kerül sor.

Arra kérjük honfitársainkat, tartsák tiszteletben a hozzátartozók kérését és a temetés zárkörű rendjét. A következő két napon, szombaton és vasárnap, mindenkinek módja lesz egy-egy szál virágot vagy mécsest helyezni a sírokra.

A nemzeti gyásznapon, ma, az esti órákban a különböző felekezetek templomai gyászistentiszteletre várják a hívőket. Sötétedéskor tegyünk égő gyertyát vagy mécsest ablakainkba.

Felhívjuk az egész ország lakosságát: tartsunk nemzeti gyászt a mai napon! Adjuk meg a végtisztességet 1956 minden mártírjának. Házainkra tűzzük ki a nemzeti és a gyászlobogót, ruháinkon viseljünk fekete szalagot. Ne menjünk szórakozóhelyekre, tartózkodjunk mindenfajta vigalomtól, hangoskodástól, akárcsak a nap szelleméhez nem méltó politikai tüntetésektől, utcai demonstrációktól és konfliktusoktól is. Nemzeti és fekete zászlók lobognak és a gyász országos jellegét a városok és községek táblái jelzik itt a téren.

Legyen ez a mai nap egy egész tragikus korszak temetésének napja. Fegyelmezett méltósággal és egységgel fejezzük ki hűségünket 1956 forradalmához és mártírjaihoz és képességünket egy új, emberibb korszak megnyitására.

Ránk tekint a világ.

Így szól a magyar nemzet mártírjai családtagjainak, a Történelmi Igazságtétel Bizottság, számos független politikai és társadalmi szervezet felhívása, üzenete.

És most itt állunk mi, a szerencsés túlélők. Előttünk koporsók. Mint annyiszor történelmünk során, hősi halottak koporsói. Életüket áldozták a hazáért és érettünk. A hitvesi, gyermeki, rokoni és baráti szeretet véres körmei kaparták ki hamvaikat a jeltelen föld alól.

Megrendítő s egyben felemelő a pillanat. Megrendítő, tudjuk miért. Felemelő, hogy mi ezt megérhettük. S akik nem érhették meg, nos, az ő nevükben is szeretnénk feleségemmel az áldozatok koporsóira helyezni a tisztelet virágait, valamint a kényszerből távol maradott öregek, betegek és rokkantak, ám ugyanakkor az ifjú nemzedék, a Magyar Cserkész Szövetség nevében is.

Remény és felelősségérzet töltsön el mindnyájunkat, hogy bebizonyíthassuk, életük, értelmetlen haláluk mégsem volt hiábavaló. Nekik az anyaföld ad végre örök nyugalmat, de a nemzet békéjét nekünk kell megteremtenünk.

Adja Isten, úgy legyen.

(felolvasta Sinkovits Imre színművész)

fotó: Prohászka Imre

fotó: MTI – Fényes Tamás

► Nagy Imre koporsója

fotó: Prohászka Imre

► Nagy Imre családja a ravatalnál
(Vészi János, Nagy Erzsébet,
Jánosi Ferenc, Jánosi Katalin)

fotó: MTI – Fényes Tamás

▶ Maléter Pál koporsója

fotó: MTI – Friedmann Endre

▶ Maléter Pál özvegye,
Gyenes Judith a koporsónál

► Gimes Miklós özvegye,
Földes Alíz és fia, Miklós
a ravatalnál

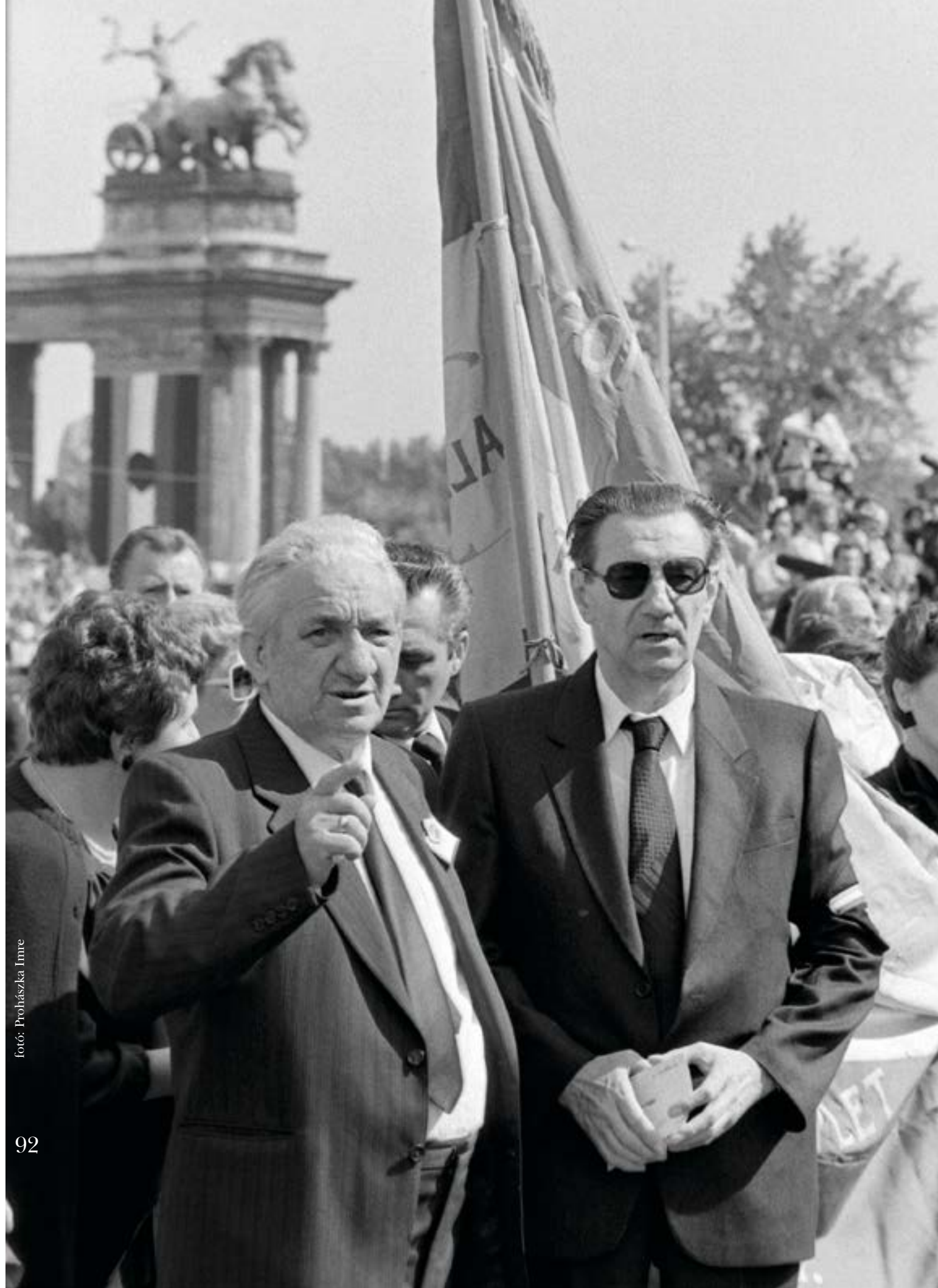
▶ Losonczy Géza özvegye,
dr. Haraszti Mária a koporsónál

▶ ifj. Gimes Miklós és Halda Alíz,
Gimes Miklós élettársa a ravatalnál

▶ Losonczy Géza koporsójánál
leánya, Losonczy Anna férjével
és kisfiával

▶
Hornýák Tibor
és Kopácsi Sándor a téren

foró: Prohászka Imre

foró: MTI – Tóth István

► Nagy Imre szülővárosának,
Kaposvárnak a küldöttsége koszorúz

foró: Bankuti András

► A kormány nevében Medgyessy
Péter, Németh Miklós miniszterelnök,
és Pozsgay Imre koszorúz

► A parlament és a kormány
képviselői díszőrségben

foto: MTI – Révész Tamás

fotó: Prohászka Imre

▶ Hozzátartozók és emlékezők a téren

fotó: Mécs Imre

▶ Nagy Imre unokái, János Ferenc és János Katalin díszőrségben

▶
Vásárhelyi Júlia és Rajk László
díszőrségben

fotó: Bánkuti András

▶
Mensáros László és Darvas Iván
színművészek díszőrségben az '56-os
mártírok jelképes koporsójánál

fotó: MTI – Friedmann Endre

▶ Vásárhelyi Miklós és
Hegedűs B. András,
a TIB elnöke és titkára a téren

▶ Lengyel küldöttek a téren

foró: MTI – Kisbenedek Attila

foró: MTI – Kleb Attila

▶ Az MDF képviseletében
Csurka István és Für Lajos
díszőrségben

foró: MTI – Friedmann Endre

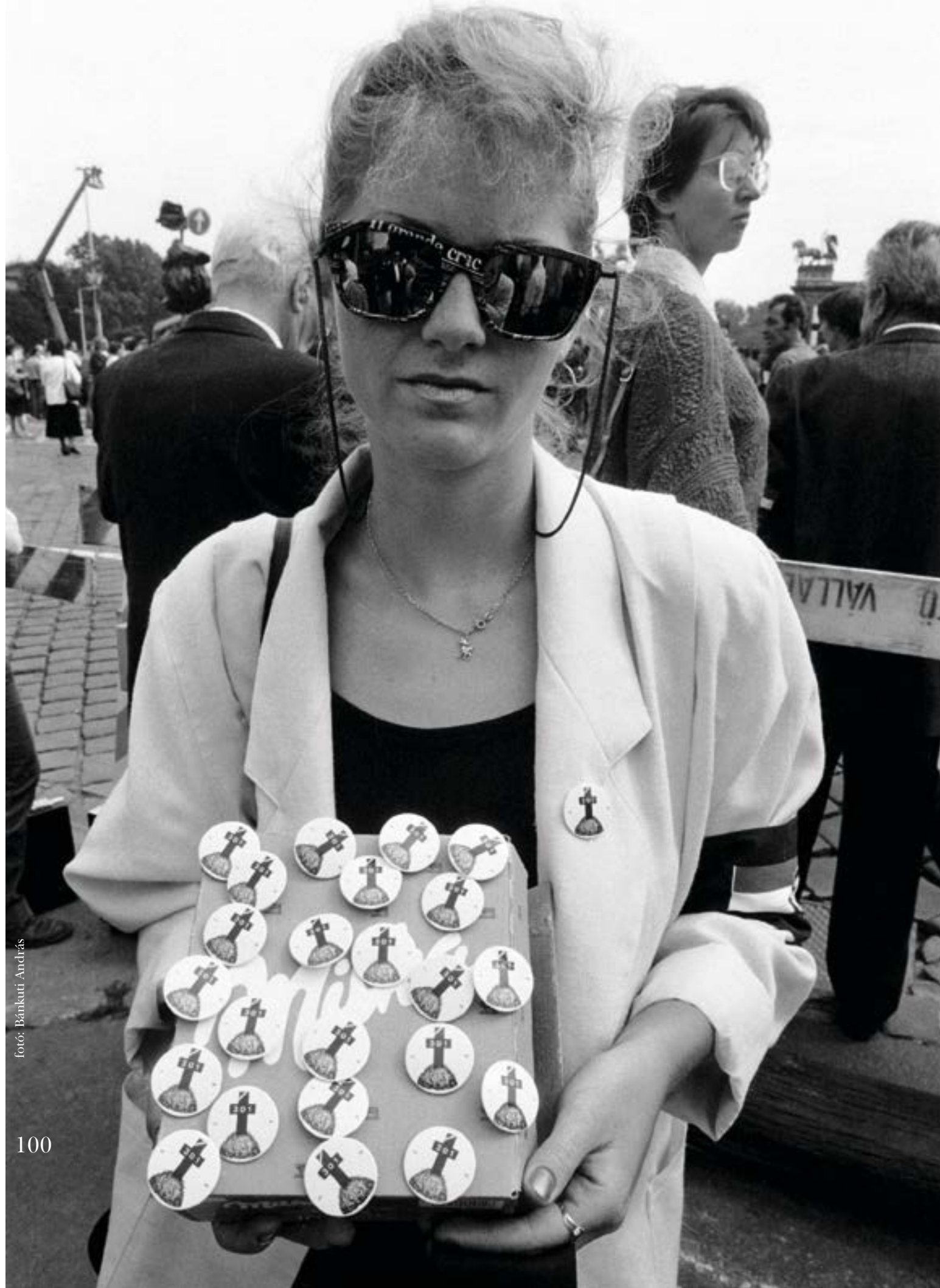
foto: Prohászka Imre

foto: Prohászka Imre

► „301-es parcella” emlék-
jelvényt áruló lány a téren

foró: Bánkúti András

fotó: Prohászka Imre

fotó: Prohászka Imre

►
Az egyházak képviselői
koszorúznak

foró: MTI – Friedmann Endre

►
A diplomáciai testületek
képviselői róják le tiszteletüket

foró: MTI – Friedmann Endre

▶ A Recski Szövetség nevében
Zimányi Tibor, Fáludy György
és Kéri Kálmán koszorúz

▶ A POFOSZ nevében Kósa Katalin,
Fónay Jenő és Szőnyi Tibor koszorúz

▶ A Magyar Írók Szövetsége
névében Cseres Tibor és
Nagy Gáspár koszorúz

foto: Lugosi Lugo László

▶ A Fidesz nevében Fodor Gábor
és Deutsch Tamás koszorút
helyez el

foto: Nagy Piroska

► Molnár Miklós, Méray Tibor,
Nagy Ernő és Rainer M. János
koszorúznak

fotó: Lugosi László

► A Független Jogász Fórum
névében Kónya Imre koszorúz

fotó: Nagy Piroska

▶ A TIB nevében Erdélyi Tibor,
Hegedűs B. András,
Rácz Sándor, Lőcsei Pál,
Kosáry Domokos, Litván György
és Széll Jenő koszorúznak

fotó: Lugosi Lugo László

▶ Szilágyi Sándor rendező

fotó: Lugosi Lugo László

▶ Adam Michnik, a Szolidaritás
szakszervezet egyik vezetője

▶ Bettino Craxi, az Olasz Szocialista
Párt főtitkára

foto: Bánkuti András

foto: Bánkuti András

▶ Csengey Dénes, Sinkovits Imre
és Lezsák Sándor a téren

foto: Lugosi László

fotó: MTI – Fényes Gábor

A HŐSÖK TERÉN ELHANGZOTT
BESZÉDEK

▲ A szónoki emelvény a ravatalok mellett

foró: MTI – Tóth István

Göncz Árpád

Honfitársaim!

Rójuk le kegyeletünket Magyarország kivégzett miniszterelnöke, Nagy Imre és vértanútársai: Gimes Miklós, Losonczy Géza, Maléter Pál, Szilágyi József és a forradalom leverését követő megtorlás több száz áldozatának ravatalánál! Konduljanak meg a harangok, szólaljanak meg a gyárak kürtjei, álljon le egy percre az országban a munka!

Honfitársaim!

Emlékezzünk!

foró: MTI – Balogh P. László

Vásárhelyi Miklós

Tisztelt gyászoló gyülekezet!
Bajtársaim! Polgártársak!

Az imént hallottuk Nagy Imre szavait,¹ amelyekkel 33 esztendővel ezelőtt, a forradalom viharában fordult az országhoz. S a megszólítottak, honfitársai, hallgattak reá. Elnémultak a fegyverek, nem folyt többé testvérvér, helyreállt a rend, elindult a megbékélés és a demokratikus átalakulás folyamata. Megőriztük a forradalom vívmányait, s a jövőt kezdtük alakítani. A világ csodálattal figyelte Magyarországot. A magyar név történelmünk során soha nem csillogott oly fényesen, mint az 1956-os forradalom napjaiban. Brutális külső beavatkozás eltiporta a forradalmat, véget vetett törekvéseinknek, reményeinknek, de nem olthatta ki 1956 és a fordulat jelképévé lett Nagy Imre emlékét.

Nagy Imre több volt, mint politikus; nagyvonalú és bölcs államférfinak bizonyult a legválságosabb órákban. Munkatársaival együtt, a koalíciós kormányra és a közvélemény józan többségére támaszkodva, átvezette az országot a véres konfrontációból a politikai megoldás, a békés kibontakozás útjára. Történelmi küldetése teljesítésében az ország törvényes miniszterelnökének felbecsülhetetlen segítségére voltak a vele mártírhálált halt harcostársai: Gimes Miklós újságíró, Losonczy Géza államminiszter, Maléter Pál honvédelmi miniszter, Szilágyi József, a kabinetiroda vezetője és az ismeretlen felkelők, harcosok, áldozatok ezrei, kiknek történelmi szerepére egy jelképes koporsó emlékeztet. Előttük és az 1956. november 4. utáni megtorlás minden áldozata előtt fejezzük most ki egy nemzet tiszteletét és háláját.

Kegyeleti szertartásra gyűltünk össze. Nem hivatalos aktusra, hanem a hozzátartozók, a barátok, a család utolsó búcsújára. És íme, most így gyászol a család: százezrek ezen a téren, és milliók szerte az országban. Az egész ország. Magyarország. Minden magyar itt a hazában, túl a határokon és szétszórva a világban. E nagy család tagjai egymásra találnak a végtisztesség

felemelő óráiban. Ne engedjük el többé egymás kezét, mert óriási feladat áll előttünk.

Nagy Imre üzenete ma időszerűbb, mint valaha volt. Csak a különbözőképpen gondolkodók és cselekvők kölcsönös türelme és engedékenysége, az előlegezett bizalom szellemében ragadhatjuk meg a kivételes, biztató lehetőséget, csak így valósíthatjuk meg a történelmi feladatot, csak így biztosíthatjuk a békés átmenetet egy európai, korszerű, szabad és demokratikus társadalomba.

A múlt tanít és kötelez. Ne maradjunk a szavaknál. Ne ígérgezzünk, ne fogadkozzunk! Hisz 33 esztendeje éppen erről a térről, ebből az épületből² indultunk el Nagy Imrével a szószegés és árulás áldozataiként kálváriánk utolsó stációjára, miután alig néhány héttel korábban, a Rajk-temetésen ünnepélyes fogadalom hangzott el, hogy ilyen szörnyűség soha többé nem fordulhat elő.

A gyász és a visszaemlékezés szívszorító perceiben a társadalom kész a megbékélésre, mert így kívánja az ország érdeke, és mert ezzel fejezi ki tiszteletét Nagy Imre és mártírtársai iránt. De a békés magyar nem felejt, és türelmetlen, meg nyugtalan is. Tettekre vár, gyors, határozott cselekvést kíván, szabad hazát, jogállamot, tisztességes megélhetést. Olyan demokratikus, szociális, igazságos és törvényes társadalmat, amelyet a felkelt nép 1956 októberében megálmodott, és amely valóban az intézményes rend és a béke országa lesz.

Ismét sorsfordulóhoz érkezünk. A hősi halál évfordulóján támasszuk fel a mártírok szellemi hagyatékát. S így zárunk le végleg egy keserves korszakot, hogy új fejezet nyíljon nemzetünk történelmében.

1. Utalás arra, hogy a gyászbeszéd előtt a következő részlet hangzott el Nagy Imre hangszalagon rögzített beszédéből: „Magyar testvéreim, hazafiak! Hazánk hű polgárai! Órizzétek meg a forradalom vívmányait, minden erővel biztosítsátok a rendet, állítsátok helyre a nyugalmat! Ne folyjon testvérvér hazánkban!”

2. Utalás arra, hogy a Múcsarnok mellett, az Andrássy út és a Dózsa György út sarkán volt a jugoszláv nagykövetség, amely elől a szovjetek 1956. november 22-én elhurcolták Nagy Imrét és sorstársait.

RÁCZ SÁNDOR

Testvéreim, magyarok!
Tisztelt jelenlévők!

Az 1956-os magyar forradalom alatt a munkások által megválasztott és a magyar nép által megbízott képviselő névében jelentem ezeknek a holtaknak és mindazoknak, akik a magyar hazánk földjébe el vannak temetve, hogy tisztelettel, hűséggel, becsülettel megőriztük 56-os forradalmunk szellemét és továbbra is küzdünk minden apró igazságáért. Az 1956-os magyar forradalom bebizonyította a világnak, hogy csak egy tisztességes politika létezik, az, amely a népből magából fakad, és ezt a politikát föl is vállalja a nép. 32 év kellett ahhoz, hogy ezt a napot megéljük. Nemhiába imádkoztunk szerte a világon mi, magyarok, hogy megélhessük ezt a napot.

Szólnak a harangok szerte a világon, hirdetik a nagy-nagy magyar gyászt, de egyben azt is hirdetik, hogy a magyar nép újra föltámad. Vajon megvan a lehetősége annak ma, hogy a magyar hősök véréből fölvirágozzon a magyar szabadság? Nincs meg a lehetősége ennek, mert nagyon sok akadály van még a magyar társadalom előtt. Az első és a legnehezebben kezelhető akadály a szovjet csapatok jelenléte Magyarország területén. Ezek az eredményei az ő jelenlétüknek, ezek a koporsók, és a megkeseredett mai életünk is. Ezért kérjük a világ valamennyi becsületes emberét, közösen segítsük hozzá a Szovjetuniót, hogy minél hamarabb kivonhassa csapatait magyar hazánk területéről.

A második akadály a kommunista párt, amely görcsösen ragaszkodik a hatalmához, holott a napnál világosabb, hogy az, amit nem tettek meg 43 éven keresztül, az többé már nem tehető jóvá. Rajtuk múlt, hogy milyen volt e 43 évnek a magyar élete. A magyar népnek csak el kellett viselnie, és ebbe roppant bele a magyar társadalom.

A harmadik akadály a szétfolyó társadalmi erő, amely ma a magyar társadalmat jelenti. Mindannyian tudjuk, hogy a magyar sorskérdést csak összefogással tudjuk megvalósítani. Ezért minden magyarnak fölhívom a figyelmét, hogy az első kötelességünk, hogy fogjunk össze és ne millió pártba osszuk el a nemzet erejét.

Az egyetemes magyarságban bízom, hogy fölül-emelkedik apró érdekeken, és megvalósítjuk a magyar szabadságot. Összefogunk magyar hazánk érdekében. A Magyarországon levő kommunistáknak még nagyon sokáig kell önmagukat rehabilitálni azért, hogy visszanyerjék hitelüket. De nekik sincs szentebb kötelességük, mint a magyar szabadság visszaszerzése. Álljanak közénk és küzdjünk ezért a szent célért együtt, hogy megvalósuljon ezeknek a holtaknak a parancsa. Ezért haltak meg, az ő utolsó kívánságuk a szabad, demokratikus Magyarország volt.

Öt perc nagyon kevés idő ahhoz, hogy egy ezeréves magyar nép történetét, fájdalmát el lehessen mondani, ezért arra kérek mindenkit, hogy most együtt énekeljük el a Boldogasszony anyánk című magyar egyházi éneket.

[Elhangzása után Rácz Sándor így folytatta:]

Honfitársaim!

Ma a világ politikai közvéleménye szimpatizál a magyar törekvésekkel. De ebben a véleményben van egy icipici fals is; nem a magyar nép jogos politikai igényeiből táplálkozik, ezért arra kérem a külföldön élő magyar honfitársaimat, hassanak oda, hogy az eredeti, a magyar népnek megfelelő politikai igényeket támogassa a kultúrvilág. Befejezésül annyit: ez a gyász, ezek a koporsók valamennyiünknek azt parancsolják, hogy soha egyetlen egy nap ne múljon anélkül, hogy ne emlékezzünk Nagy Imrére, mártírtársaira és a 301-es parcella névtelen hőseire, a pesti srácokra, akik nélkül nincs forradalom és akik nélkül nincs szabadság. Köszönöm.

Mécs Imre

Barátaim, magyarok!
Gyászolók, kivégzett társaink szomorú hozzátartozói!

Nem tudok elfogultság nélkül beszélni, magam is hosszú évekig voltam halálra ítélve és ez az üres koporsó 90 vagy 100 olyan társamnak az emlékét őrzi, hívja fel rá a figyelmet, akit személyesen ismertem, akivel a poklok tornácán együtt ültünk. Több száz embert temetünk ma. Miniszterelnököt, honvédelmi minisztert, államminisztert, értelmiségieket, sok-sok munkást, parasztot, katonákat és civileket, keresztényeket, zsidókat, ateistákat, kommunistákat, cigányokat és nagyon egyszerű embereket együtt. Zömmel fiatal gyerekeket és fiatal felnőtteket, néhány idős emberrel. Temetjük a forradalmárokat, a népharag és a népakarat megtestesítőit, a mártírokat és az áldozatokat, akik sokfelől jöttek, de a magyar szabadságért harcoltak, és vállalt sorsukban váltak egyggyé.

Temetjük a felkelőket, a „szent suhancokat”, akik szembeszálltak a világ legnagyobb hadseregével és egyszer kiszorították Budapestről. Akik a rettenetes november negyedike hajnalán a második agresszió csapásait testükkel próbálták felfogni.

Temetjük azokat, akik a szívükkel politizáltak, akik jellemesek voltak, akik azok maradtak, akik visszaadták az ellopott hazát.

Temetünk tisztességgel, nemes egyszerűséggel, visszaszerzett öntudatunk méltóságával.

Nemzeti gyászt ülünk ma, amikor emlékezünk és együttérzünk a hozzátartozókkal, akik évtizedekig lopva és befelé nyelve könnyeiket gyászoltak, akiknek kései elégtételt kell adnunk.

De velünk gyászolnak a határokon túl nemcsak a magyarok, de lengyel barátaink, a lengyel Szolidaritás; cseh és szlovák barátaink, a Charta '77, amelyek külön üdvözlőt is küldtek; velünk a román barátaink, nemcsak az erdélyi magyarok, hanem a román ajkúak, a România Libera; és bízom abban, hogy sok orosz, ukrán, észt és a Szovjetunió népei közül nagyon sokan velünk gyászolnak most.

Gyásznap a mai, amikor a nemzet önmaga elvesztett 33 évét veszi számba. Nem itt tartanánk, ha a Szovjet-

Fotó: MTT – Tóth István

unió akkori vezetői nem fojtják vérbe forradalmunkat! Nemcsak bűnt, óriási történelmi hibát követett el, amikor brutálisan megakadályozták, hogy a magyar nép a saját útját járja. Kárt okoztak ezzel saját népeiknek is, hatalmas kárt! A történelem csavarmenete kiásta eltemetett igazságainkat. Itt az ideje, hogy a Szovjetunió magára találó, magára ébredő népei ítéljék el a Szovjetunió akkori beavatkozását.

A megemlékezés napja van ma, amikor a forradalom dicső történéseire, elpusztított barátaink, apáink, nővéreink, testvéreink alakjára, személyére gondolunk. Felidézzük, kissé szégyenkezve, pironkodva őket, akikben akkori magunkat is látjuk, akik most már örökké azok maradnak, akik voltak, és akik egybeforrtak a forradalommal, a csodálatos napokkal, amikor a rejtelkedő, már-már halottnak hitt nemzet előbukkant, és ismét létezett, élt, egybeforrasztotta népünket.

A lelkiismeret-vizsgálat napja van, amikor mindenki magába néz: hogyan élt harminchárom évig, hogyan tudott úgy élni? Szabadság nélkül. S nézzenek magukba a gyilkosok, az őket segítők, a passzív beletörődők, a passzív gyilkosok, a mindent elnézők, a semmiről semmit sem tudni akarók, a fejüket igába hajtók, a kényelmesek, tunya lelkek, a posvány jelleműek, a hazát pusztítók, az árulók, a semmiemberek.

S nézzenek magukba a „tisza” emberek. Miként tűrhették mindezt évtizedekig? Mennyit mulasztott ez a nép?

A mai nap a korszakváltás határköve is: egy eleve rossz, a nemzet által elutasított, ránk kényszerített és minden tekintetben bukott rendszert temetünk.

De a remény napja is a mai: ha összefogunk, megte-
remthetjük azt, ami őseink vágya volt, amit kivégzett,
temetetlen társaink velünk együtt akartak, és amiért
életüket áldozták: a független, szabad, demokratikus
Magyarországot. Megbocsátásról beszélünk és kéz-
nyújtásról, de kezét majd a szabad választások után,
a szabad parlamentben fogunk nyújtani.

Addig össze kell fognunk, és akkor a poklok erői
sem fognak ki rajtunk! Most pedig arra kérek minden-
kit, hogy éppúgy, mint 1956. október 23-án, amikor
összekarolva meneteltünk, mindenki fogja meg a
mellette levő kezét, és együtt, lassan tagolva mondjátok
velem. Fogjátok meg egymás kezét. Mindenki fogja
meg, fogjuk meg egymás kezét, ugyanúgy, mint 56.

október 23-án, és mondjátok utánam:¹ Megfogadjuk,
Nagy Imre, Gimes Miklós, Losonczy Géza, Maléter
Pál, Szilágyi József, Angyal István, Bárány János,
Békési Béla, Brusznai Árpád, Kósa Pál, Mecséri
János, Nagy József, Péch Géza, Rajki Márton, Szabó
Lajos, Szirmai Ottó és több száz kivégzett, elpusztított
társunk emlékére, hogy népünk szabadságát okosan,
összefogva, szívós kitartással kivívjuk, azt elvenni
többet nem engedjük.

Az ő szellemükben megvalósítjuk a forradalom
örökségét.

És most Petőfi után mondjuk, hogy
„Esküszünk, hogy rabok tovább nem leszünk!”
Esküszünk!

1. A gyászoló sokaság ettől kezdve
megismételte Mécs Imre szavait.

foto: MII – Balaton József

Zimányi Tibor

Tisztelt hozzátartozók!
Tisztelt gyászoló gyülekezet!
Honfitársaim!

Történelmi időben igazságot hozó nap a mai. Tudtuk, ha nem is mertük mindig remélni, hogy el kell jönnie. El kellett jönnie, mert a kétezer éves tanítás igaz: Nincs olyan rejtett dolog, amely le ne lepleződnék és olyan titok, amely ki ne tudódnék. Ne féljete azoktól, akik megölik a testet, hiszen a lelket nem tudják megölni!¹ A lélek az igazi eleven erő. Ez az az erő, a megölhetetlen lélek hozott itt össze bennünket.

De addig hosszú utat kellett megtennünk. Újkori rabszolgaként dolgoztunk a recski kényszermunkatáborban, az internálótáborokban, a kitelepítettek kényszerlakóhelyein. Bűnünk az volt, hogy komolyan vettük a demokráciát, hogy talán tettünk is érte valamit, hogy valamilyen formában tiltakoztunk a demokrácia megsemmisítése ellen. Fenntartásaink voltak a demokrácia elé akasztott „népi” jelzővel szemben. De a kitelepítéshez már elegendő volt a pusztá létünk; a hatalom erőszakos megszerzésénél nem számított semmi. Nem számított a becsület, az erkölcs, a család együvé tartozása, s maga az emberi élet. A régi erkölcsi világot lerombolták, a családokat szétzúzták. Akit nem semmisítettek meg, azt hamis vádakkal börtönbe csukták, s akikre még az úgynevezett igazságszolgáltatást sem pazarolták, azokat internálótáborokba küldték, vagy a szó szerinti pusztába, a juhhodályokba telepítették; vagy alig öt évvel a náci koncentrációs táborok felszámolása és borzalmaiknak nyilvánosságra hozatala után – nem lévén Szibériánk – létrehozták a recski megsemmisítőtábor.

Ha te, Nagy Imre, nem vagy, és nem veszed át a kormányt 1953-ban, akkor ma mi sem állnánk itt. Első intézkedésként megnyitottad a recski tábor, az internálótáborok kapuját, s megszüntetted a kitelepítettek száműzését. De ha csak ezt tetted volna, akkor nem állhatnánk most itt az öt és a hatodik koporsó előtt. Mert te és küzdőtársaid ennél sokkal többet tettetek.

Ez a hatodik koporsó a legnagyobb. Jelképezi a

kivégzett százakat, a sortüzek áldozatait, az egyes megtorló központok által eljárás nélkül megöltek; de még azokat az orosz kiskatonákat is, akik azért veszítették életüket, mert átálltak a forradalom, a forradalmunk oldalára.

Óriási utat tettél meg, amíg moszkovitából a magyar nemzet függetlenségének egyértelmű harcosává lettél, vállalva a felülemelkedést az évtizedeken át beléd ivódott ideológia téves beidegződésein, és csak egy cél vezetett – amelynél többet és szebbet magyar politikus nem érhet meg –, a teljes azonosulás a magyar néppel.

A magyar nép akaratának felidézésével sok szó esik a nemzeti megbékélésről. Ezt szívből kívánjuk, azonban – mint mindenütt – a mérlegnek itt is két serpenyője van. Csak azt kérjük, hogy az egyensúly helyreálljon.

Ennek két elengedhetetlen további feltétele van: egyrészt valamennyi áldozat megfelelő rehabilitációja, amelynek jelenlegi üteme és mértéke nem éri el a kívánt színvonalat. Messze vagyunk attól az igazán szerény erkölcsi irányelvtől, amely azt mondja ki, hogy az áldozat helyzete nem lehet rosszabb a törvénysértőkéénél. Másrészt, hogy mindazok, akik a törvénysértések elkövetésében érintettek, vagy utólag egyetértésüket fejezték ki, önként távozzanak minden közéleti szereplésből. Csak ezek után válhat őszintévé és teljessé a nemzeti megbékélés. Ezek után sejlik fel számunkra az új „fordulat éve”.

Itt, az élet és halál mezsgyéjén ne korlátozzuk magunkat! Ha valaha, itt a megsárgult csontokat tartalmazó koporsók előtt el kell mondanom – bármivel

1. A bibliai idézetek pontos szövege: „Mert nincs oly rejtett dolog, a mi napfényre ne jőne: és oly titok, a mi ki ne tudódnék.” Máté 10, 26. „És ne féljete azoktól, a kik a testet ölik meg, a lelket pedig meg nem ölhetik.” Máté 10, 28.

is járjon, bárkit is bántson, bármi legyen is a következménye –, hogy téged vádoltak hazaárulással, holott te lettél a hazaárulás klasszikus esetének áldozata, valamennyi küzdőtársaddal együtt. Ha valahol, akkor itt, az egyéni megsemmisülés megrázó pillanatainak felidézésekor már nincs értelme semmi köntörfalazásnak. Ma már hivatalos nyilatkozatok is elismerik, hogy külső hatalmi érdekből politikai gyilkosság történt. De ahol gyilkosság van, ott gyilkos is van! A három évtizedes félelem után akkor szabadulunk fel, ha ez kimondhatóvá válik. De éppen a nemzeti megbékélés jegyében nem akarunk semmi bosszút, semmi kérdőre vonást; a gyilkosok büntetése csupán egy legyen, megnevezetésük.

Óriási egyéni áldozatot hoztatok. Az egyén áldozatának akkor van értelme, ha láthatatlan erővé változik,

és ez a láthatatlan erő végül is – ha hosszú elfojtás után, ha hosszú elföldelés után, de –, napvilágra tör és a nemzeti öntudat részévé válik.

Nem azért vagyunk itt a csontvázakkal teli koporsók előtt, hogy csak fájó szívvel elbúcsúzzunk, hanem, hogy kijelentsük: áldozathozatalaitoknak értelme volt, s benneteket egyszerűen nem lehet eltemetni. Hulló véretek, derékba tört életetek számunkra példa, s példátok beleplántálódik minden magyar szívébe.

Kívánom, hogy a hozzátartozóknak az hozzon enyhülést a begyógyíthatatlan sebek számára, hogy megsokszorozva munkáltok a magyarság történelmi tudatában, míg csak él magyar a Duna-tájon.

Temetéseikkel nem temetünk el benneteket, most keltek igazán életre! Mondjátok velem:² Példátokat követjük! Isten engem úgy segítjen!

2. A gyászoló sokaság elismételte a következő két mondatot.

foto: MTI – Balogh R. László

Király Béla

Tisztelt hátramaradottak!
Magyarok!

1958. június 17-én, amikor a hír Amerikába érkezett, Kéthly Annával megfogadtuk, hogy nem lépjük át az állam határát addig, amíg a magyar népnek meg nem adatik az, hogy tiszteletét, háláját, szeretetét kifejezze Nagy Imre és vértanú társai előtt. Ez a nap ma érkezett. Ha Kéthly Anna élne, bizonyára ő is közöttünk lenne.

Amikor temetünk, tanuljunk vértanúinktól!

A második világháború alatt a moszkvai rádió magyar adásaiban Nagy Imre szavaiból a nemzet sorsa iránti aggodalom sugárzott. Első miniszterelnöksége alatt a „kismagyarok” műveltségének fokozására kívánt iskolareformokat bevezetni. 1956-ban a nemzeti függetlenség apostola lett. Tanuljunk Nagy Imrétől hazaszeretetet!

A fordulat évében tiltakozott a parasztságnak nyájként kolhozokba terelése, az emberi jogok tömeges megsértése, szakszervezetek és koalíciós pártok megsemmisítése ellen. Erre emlékezve küldi Varga Béla apostoli protonotárius, a parlament volt elnöke és Kővágó József, Budapest volt polgármestere üzenetüket és óhajukat, hogy a nemzet hálája kísérje Nagy Imrét és vértanútársait. Első miniszterelnöksége idején Nagy Imre kinyitotta az internálótáborok kapuit, megkezdte a politikai elítéltek rehabilitálását. Megengedte a földműveseknek, hogy elhagyják a termelőszövetkezeteket és visszatérjenek a magángazdálkodáshoz, a nehézipar helyett a fogyasztási ágazatot támogatta.

Nagy Imrét egy világ választja el a sztálinistáktól. A sztálinisták bilincset kovácsoltak az ideológiából és azzal verték vasra nemzetünket. Számukra az ideológia volt az első és az ember a másodlagos. Hazánkat a doktrína áldozati bárányává tették, hogy kiszolgáltatassák a népet a politika farkasainak. Ezzel szemben Nagy Imre az utilitarizmus szellemében úgy kívánta alkalmazni a doktrínát, hogy a legtöbb magyarnak a legtöbb jót juttathassa. Ha kellett, alakította, revideálta a marxista ideát, hogy az az életben hasznossá

válhassék. A doktrína csak eszköz volt Nagy Imrének, a tudós államférfinak. Célja az ember boldogsága volt. Tanuljunk meg Nagy Imrétől, hogy az egyén boldogságán, az esély egyenlőségén áll vagy bukik a társadalom egyensúlya!

Nagy Imre arra tanított, hogy a szomszédos nemzetekkel Európa szabad és semleges zónáját képező konföderációban egyesüljünk, aminek az előfeltétele az idegen uralom alatt élő magyar milliók ma elnyomott nemzeti, polgári és emberi jogainak visszaállítása lehet csak.

Egyesek azt állítják, hogy 1956-ban az „utca” sodorta Nagy Imrét olyan „szélsőségekbe”, amelyekbe egyébként soha nem lett volna hajlandó elmenni. Igaz, hogy reformátor és nem elsősorban forradalmár volt 1956 miniszterelnöke. Igaz, hogy békésen, vérontás nélkül kívánta radikális reformjait megvalósítani. De ismerjük meg végre az igazi Nagy Imrét, és jegyezzük meg, hogy azok a reformok, amelyeknek a forradalom alatt az élére állt, ugyanazok voltak, amelyekért ő már 47 és 56 között síkraszállt, beleértve az egyén szabadságát, a demokráciát, a többpártrendszert és a semlegességet is. Tanuljunk meg Nagy Imrétől, hogy 1956 nem vaktában elkövetett tévedések sora, hanem a magyar nemzet őszinte akaratmegnyilvánulása volt!

Nagy Imre már 1956 júniusában kijelentette: egyet nem vállalok, meggyőződésemet elvtelen feladását. Ehhez az álláspontjához még az akasztófa árnyékában is ragaszkodott. Nem árulta el a nemzetet, a vértanúságot vállalta helyette. Nagy Imre a szabadság eszméjének rettenthetetlen hőse. Tanuljunk meg Nagy Imrétől az elveinkért való helytállást!

Mennél jobban megismerjük Nagy Imre humanitását, annál világosabb lesz, hogy emlékének megszenteltetése lenne, ha innen, koporsója mellől újjal mutatnánk gyilkosaira. Fel kell tárni bűneiket, annak minden részletét, hogy a jövő generációk ebből tanulhassanak. A felszabadult magyar társadalom azonban törölje el örök időkre a halálos ítéletet, hogy ne kelljen újra s újra temetni ártatlan vértanúinkat. Kínozza őket lelkiismeretük – ha van ilyen –, és ítéljen fölöttük a történelem. Tanuljunk Nagy Imrétől, de tudjunk felejteni is, mert aki nem tanul a történelemből, és felejteni sem tud, az megismétli a múlt hibáit és bűneit!

Hogy a helyünkre lépő nemzedékek fel ne cseréljék, hogy mit kell felejteni és mit tanulni, állítsuk helyre az 1959-ben Brüsszelben létrehozott Nagy Imre Intézetet! Az kutassa fel forradalmunk elő- és utóéletének valamennyi írott forrását, szóltassa meg a még élő szemtanúkat! Vallomásukból építsünk hidat az itthon élő magyarok és az emigrációban élő magyarok

között. A köznek visszaszolgáltatott dokumentumok szolgálják a közeledés útját. Tanuljuk meg a kül- és belügyminiszter Nagy Imrétől, hogy az ország határain kívül és belül a magyar nép sorsa sem külügy, sem belügy, hanem a szellemi magyarság egységes közigazgatási területe.

Ez a nap fordulópontot kell hogy jelentsen. Most már az 1956-os forradalom és az azt követő megtorlások minden áldozatának – élőknek és halottaknak –, különösen a névtelen szabadságharcosoknak – meg kell adni azt, amit áldozatukkal kiérdemeltek!

Ahogy a közelmúltban Spanyolországban totalitárius rendszerből, Uruguayban pedig véres katonai diktatúrából békésen valósították meg a demokratikus társadalmat, éppen úgy hazánknak is vér és erőszak nélkül, békésen kell ismét a szabadság országává lennie. Ezt követeli vértanúink emléke. A félezer szabadságharcos hősi halott és vértanú, Nagy Imre, Gimes Miklós, Losonczy Géza, Maléter Pál, Szilágyi József, barátaink és bajtársaink, nyugodjatok békében!

foró: MTT – Fényes Gábor

Orbán Viktor

Polgártársak!

Az orosz megszállás és a kommunista diktatúra negyven évvel ezelőtt történt bevezetése óta a magyar nemzetnek egyszer nyílt alkalma, csak egyszer volt elegendő ereje és bátorsága ahhoz, hogy megkísérelje elérni a már 1848-ban kitűzött céljait, a nemzeti függetlenséget és a politikai szabadságot. Céljaink máig nem változtak, ma sem engedünk 48-ból, így nem engedhetünk 56-ból sem.

Azok a fiatalok, akik ma az európai polgári demokrácia megteremtéséért küzdenek Magyarországon, két okból hajtanak fejet a kommunista Nagy Imre és társai koporsója előtt. Mi azokat az államférfiakat tiszteljük bennük, akik azonosultak a magyar társadalom akaratával, akik, hogy ezt megtehessék, képesek voltak leszámolni szent kommunista tabuikkal, azaz az orosz birodalom feltétlen szolgálatával és a párt diktatúrájával. Ők azok az államférfiak számunkra, akik az akasztófa árnyékában sem vállalták, hogy a társadalmat megtizedelő gyilkosokkal egy sorba álljanak, akik életük árán sem tagadták meg azt a nemzetet, amely elfogadta őket és bizalmát beléjük helyezte. Mi az ő sorsukból tanultuk meg, hogy a demokrácia és a kommunizmus összeegyeztethetetlen.

Jól tudjuk, a forradalom és a megtorlások áldozatainak többsége korunkbeli, magunkfajta fiatal volt. De nem pusztán ezért érezzük magunkénak a hatodik koporsót. Mind a mai napig 1956 volt nemzetünk utolsó esélye, hogy a nyugati fejlődés útjára lépve gazdasági jólétet teremtsen. A ma vállunkra nehezedeő csődtömeg egyenes következménye annak, hogy vérbe fojtották forradalmunkat, és visszakényszerítettek bennünket abba az ázsiai zsákutcába, amelyből most újra megpróbálunk kiutat találni.

Valójában akkor, 1956-ban vette el tőlünk – mai fiataloktól – jövőnket a Magyar Szocialista Munkáspárt. Ezért a hatodik koporsóban nem csupán egy legyilkolt fiatal, hanem a mi elkövetkezendő hús vagy ki tudja hány évünk is ott fekszik.

Barátaim! Mi, fiatalok sok mindent nem értünk, ami talán természetes az idősebb generációk számára.

Fotó: MTI – Tóth István

Mi értetlenül állunk az előtt, hogy a forradalmat és annak miniszterelnökét nemrég még kórusban gyalázók ma váratlanul ráébrednek, hogy ők Nagy Imre reformpolitikájának folytatói. Azt sem értjük, hogy azok a párt- és állami vezetők, akik elrendelték, hogy bennünket a forradalmat meghamisító tankönyvekből oktassanak, ma szinte tülekednek, hogy – mint egy szerencsehozó talizmánként – megérinthessék ezeket a koporsókat. Mi úgy véljük, nem tartozunk hálával azért, hogy harmincegy év után eltemethetjük halottainkat, nem jár senkinek köszönet azért, mert ma már működhetnek politikai szervezeteink.

A magyar politikai vezetésnek nem érdeme, hogy a demokráciát és szabad választásokat követelőkkel szemben – bár fegyvere súlyánál fogva ezt megtehetné – nem lép fel Li Pengéhez, Pol Potéhoz, Jaruzelskiéhez vagy Rákosiéhoz hasonló módszerekkel.

Polgártársak! Ma, harminchárom évvel a magyar forradalom és harmincegy évvel az utolsó felelős magyar miniszterelnök kivégzése után esélyünk van arra, hogy békés úton érjük el mindazt, amit az '56-os forradalmárok véres harcokban, ha csak néhány napra is, de megszereztek a nemzet számára. Ha hiszünk a magunk erejében, képesek vagyunk véget vetni a kommunista diktatúrának, ha elég eltökéltek vagyunk, rászoríthatjuk az uralkodó pártot, hogy alávesse magát a szabad választásoknak. Ha nem tévesztjük szem elől '56 eszméit, olyan kormányt választhatunk magunknak, amely azonnali tárgyalásokat kezd az orosz csapatok kivonásának haladéktalan megkezdéséről. Ha van bennünk elég mersz, hogy mindezt akarjuk, akkor, de csak

akkor, beteljesíthetjük forradalmunk akaratát. Senki sem hiheti, hogy a pártállam magától fog megváltozni.

Emlékezzetek: 1956. október 6-án, Rajk László temetésének napján a párt napilapja, a Szabad Nép öles betűkkel hirdette címlapján: Soha többé! Csak három hét telt el, és a kommunista párt ÁVH-s keretlegényeivel békés, fegyvertelen tüntetők közé lövetett. Két év sem telt el a soha többé óta, és az MSZMP Rajkéhoz hasonló koncepciók perekben ítélte halálra ártatlanok százait, közöttük saját elvtársait. Ezért nem érhetjük be a kommunista politikusok semmire

sem kötelező ígéreteivel. Nekünk azt kell elérnünk, hogy az uralkodó párt, ha akar, se tudjon erőszakot alkalmazni ellenünk. Nincs más mód, hogy elkerüljük az újabb koporsókat, a maihoz hasonló, megkésett temetéseket.

Nagy Imre, Gimes Miklós, Losonczy Géza, Maléter Pál, Szilágyi József és a névtelen százak a magyar függetlenségért és szabadságért áldozták életüket. A magyar fiatalok, akik előtt ezek az eszmék még ma is sérthetetlenek: meghajtják fejüket emlékek előtt.

Nyugodjatok békében!

fotó: MTI – Friedmann Endre

fotó: Korniss Péter

foró: Prohászka Imre

foto: Prohászka Imre

foto: Prohászka Imre

ÚT A TEMETŐBE

fotó: Prohászka Imre

fotó: Prohászka Imre

fotó: Prohászka Imre

fotó: Prohászka Imre

fotó: Prohászka Imre

fotó: Prohászka Imre

Fotó: MTI – Fényes Gábor

fotó: MTI – Rózsahegyí Tibor

foró: Pataky Zsolt

fotó: MTI – Varga László

fotó: MTI – Rózsahegy Tibor

GYÁSZSZERTARTÁS A RÁKOSKERESZTÚRI
ÚJ KÖZTEMETŐ 301-ES PARCELLÁJÁBAN

„Megeselekedtük, amit megkövetelt a haza”

Nagy Imre
és vádlott-társai,
Gimes Miklós
Losonczy Géza
Maléter Pál
Szilágyi József

temetése és az
1956-os
forradalom

többi
kivégzett áldozatának
ünnepélyes gyászszertartása
1989. június 16-án 12 óra 30 perckor
lesz a rákoskeresztúri temetőben.

Az együttérzők
dél előtt 10 órától róhatják le
kegyeletüket

A kivégzettek
hozzátartozói

A Történelmi Igazságtétel
Bizottsága

foró: MTI – Varga László

foró: MTI – Varga László

foró: MTI – Varga László

foró: MTI – E. Varkonyi Péter

foto: Korniss Péter

foto: MTT – Varga László

foró: MTT – Soós Lajos

► Fáklyagyújtás
a gyászszerzés előtt

foró: MTT – Asztalos Zoltán

foto: Horváth Ernő

foto: Pataky Zsolt

A large crowd of people is gathered outdoors, seen from behind. They are standing in a dense group, looking towards a line of trees in the background. The scene is captured in a dark, monochromatic style, with the text overlaid in the center.

A GYÁSZBESZÉDEK

foró: MTI – Varga László

Molnár Miklós búcsúzása Gimes Miklóstól

Néhány egyszerű szóval szeretném búcsúztatni Gimes Miklóst, a barátot, a társat, és mindenekelőtt az embert, akinek szívében annyi jóság és szeretet élt, mint kevesekében. Útján, közös tévutainkon is az a kívánság vezette, hogy emberibb, szabadabb és igazságosabb társadalomban élhessenek honfitársai. Es amikor felismerte, hogy zsákutcába jutott, minden társánál következetesebben vont le a tanulságot. A halálig volt hű a felismert igazsághoz.

Miklós senkinek sem tartozik számadással. Fiatal élete árán számot vetett és számot adott mindenről. De hűtlen lennék hozzá, ha elhallgatnám, hogy nem a vezeklés óhaja vezette, nem valami öntépfő bűnhődés keresése, mint egyesek hitték róla, és mondták is. Miklós az igazságot kereste az igényes elme és a kritikus lelkiismeret szigorúságával. Sok szempontból nem is a saját századának, nem is az előzőnek volt a gyermeke, hanem Voltaire és Diderot századáé. Barátai, újságírótar-

sai gyakran tréfásan azt mondták róla: „Miklós mindent tud, olyan, mint egy élő enciklopédia”. És amikor ezt mondom, arra a kisfiúra is emlékezem, aki nagy, meleg, csillogó szemével olyan kiapadhatatlan kíváncsisággal nézett a világba és a könyvekbe, mint aki mindent meg akar tudni, tanulni, mérni, hogy azután szétszotogassa. Tudása csakugyan szinte végtelen volt. És ő is, akár orvos édesapja, akit gyengéden öreg Miklósnak nevezett, könyv nélkül tudott minden szép magyar verset. Öreg Miklóst a náci fasiszták ölték meg. Fiatal Miklóst azok, akikben valaha egy szép, új világ ígését látta. A felvilágosodásban hitt. A sötétség borította rá árnyait.

Gimes Miklós az utolsók közt volt, akik még akkor, az 1956-os forradalom után egy gyertyányi fényt gyűjtöttek az éjszakában. Illegális lapot indított. Az volt a címe: Október huszonharmadika.

Most, béke hamvaidra, Miklós. Kísérje emlékedet híven az, ami az életben vezérelt: a szellem és a szerelem.

Gyenes Antal szavai Losonczy Géza koporsója előtt

Géza! Gézám!

A család és a régi barátok nevében búcsúzom tőled, nem feledkezve el azokról sem, akik már eltávoztak közülünk. Több mint fél évszázada ismerkedtünk meg mi, a Györffy Kollégium elődjének, a Bolyai Kollégiumnak a tagjai veletek, márciusi frontistákkal. Veled, Zöld Sándorral, Ujhelyi Szilárdval, Vásárhelyi Miklóssal, Fehér Lajossal és a többiekkel. Az öregek – így hívtunk magunkban titeket, bár te, Géza csak két évvel voltál idősebb nálam. Ti is, mint mi, népünk szabadságáért és hazánk függetlenségéért harcoltunk. Az öregek, mondom, így neveztünk magunkban titeket, mert úgy véltük, előttünk jártok, és tanultunk tőletek.

Több mint három évtized után állhatunk itt, hogy tisztességgel búcsút vegyünk tőled. Háborgó szívünk

ezért megnyugszik – de nem nyugodhat meg, ha népünk és hazánk sorsára gondolunk. Nem ez a hely, ahol erről bővebben szólhatunk. Mégis bízunk kell azokban, akik őszinte elkötelezettséggel harcolnak ezért a népért, a válságból való kilábalásért. Bízunk a népben, hogy fölismeri azokat, akik értük harcolnak őszintén, tettel és nemcsak szóval. És bízunk abban a nemzedékben, amelynek tagjai most olyan idősök, amilyenek mi voltunk, amikor összetalálkoztunk, s akik – reméljük – megvívják saját harcukat meggyőződésükért, és tenni tudnak és fognak népünkért. Reád emlékezve ezt kellett elmondanunk, amikor búcsút veszünk tőled, s szívünket megnyugtatta visszaadunk az anyaföldnek.

Harmati Béla evangélikus püspök és Donáth László lelkész igehirdetése Maléter Pál koporsója előtt

Harmati Béla:

Az Atya, Fiú, Szentlélek nevében. Ámen.

Hozzád emelem, Uram, lelkemet. Istenem, benned bírom, ne szégyenüljek meg. Uram, haragodban ne fenyíts meg engem, fölindulásodban ne ostorozz engem. Könyörülj rajtam, Uram, mert elcsüggedtem. Fordulj felém, Uram, mentsd meg lelkemet, segíts meg engem a te irgalmadért. Ámen.

Donáth László:

Hallgassátok meg Isten ígését. A János írása szerinti evangélium 15. fejezetének 13. versét olvasom:

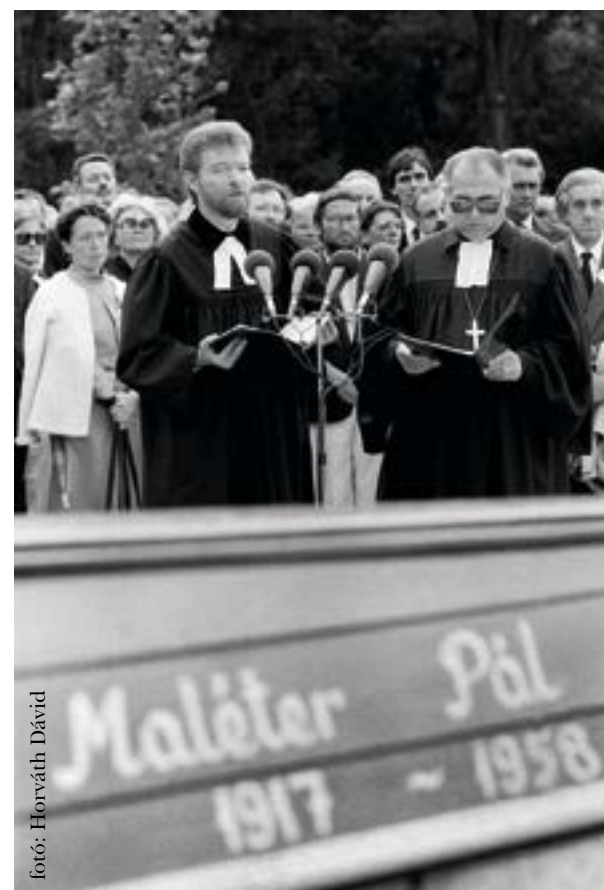
Nincs senkiben nagyobb szeretet annál, mint ha valaki életét adja barátaiért.

Gyászoló gyülekezet!

Egy régen volt pénteken az, aki ezeket a szavakat mondta, meghalt a kereszten. Halálával hitelesítve mindazt, amit tett és tanított. Azt is, hogy ezen az emberlakta földön nem valósulhat meg egymástól függetlenül a szeretet, az igazságosság és a szabadság. E három összetartozik. Vagy ez a hármasság az ember élete, vagy a gyűlölködés, a bosszú és a szolgaság.

Itt és most köszönjük meg Istennek azt az embert, akinek élete és halála Jézus szavának eleven tanúsága. Istennek köszönjük meg Maléter Pált, aki kezdettől fogva mindhalálig megélte a szeretetet, az igazságosságot és a szabadságot. Nemes harcát e dacos hitű hugenották emlékezetét őrző kommunista vitézül megharcolta. Hű maradt a földhöz és a néphez, melyből vétetett: tartásban és tetteiben magyar. Valóságát azonban a tények éppúgy elfedik, mint e föld, mely 31 éve magába fogadta.

Valóságát igazul az emlékezet őrzi, mely a szeretetből támad. Judit szeretetéből és a gyermekek és a bajtársak szeretetéből. Éppen abból a szeretetből, amely őt egykor élete odaáldozására kényszerítette barátaiért. Érettünk, e századok óta annyiszor megszomorított

fotó: Horváth Dávid

és megalázott népért. Ez a szeretet oszthatatlan, miképp az élet, és túl van bűnön és halálon, és örök, mint az Isten.

Nem felejt, ha hallgat is. Nem fél – már nincs mitől –, csak vár, mert tudja, hogy ami akkor pénteken Jeruzsálemben történt, vagy 1958. június 16-án Budapesten, az megmásíthatatlan. Ez a szeretet most már húsvétra vár. S vár mindaddig, amíg Isten ezt véghez nem viszi.

A mi dolgunk: megélni és megőrizni ezt a szeretetből vállalt és halálig menő hűséget nemzedékről nemzedékre.

Akiben pedig mindannyiunknál nagyobb a szeretet, és aki Maléter Pálért is életét adta a kereszten, vigyázza lépteinket mindvégig! Úgy legyen!

[A két lelkész a gyászoló gyülekezettel együtt elmondta a Hiszek egyet.]

Harmati Béla:

Imádkozzunk! Istenünk, hozzád kiáltunk a halál árnyékának mélységéből. Légy közel most hozzá. Ne engedd, hogy feledjük. Utasok vagyunk ebben a világban és mindnyájunknak egyedül kell átmennünk a halál kapuján. Te ezért Jézust küldted útmutatónak és megváltónak életben és halálban. Istenünk, ne engedd, hogy feledjük Maléter Pált, akinek életére és halálára most emlékezünk. Hálát adunk mindazért, amivel megajándékoztad őt, és mindazért a jóért, amit általa adtál övének, mindnyájunknak, magyar hazánknak. Könyörgünk hozzád érte, láttasd meg vele örök atyai szereteted és könyörgünk a gyászolókért, adj vigasztalást. Istenünk, ne engedd, hogy feledjük mindazt, amire életével és halálával emlékeztetni akarsz. Nemzeti tra-

gédiánk elénk hozza a gyásznak, fájdalomnak fátylán át múltunk mulasztásait és bűneit is. A gyűlölködést, rágalmazást, hazugságokat, az erőszakot, amelyik alatt sokszor kínlódtak a gyöngék, és kínoztattak az erősek is. Istenünk, ne engedd felednünk, hogy nekünk, túlélőknek is számot kell adnunk szavainkról és cselekedeteinkről. Taníts azért Jézus nevében gyűlölködés és megtorlás helyett megbékélést és új kezdetet találni. Ámen.

*[A két lelkész a gyászolókkal együtt elmondta a Mi-
atyánkot.]*

Donáth László:

Ezt mondta az Úristen az embernek: Porból vétetél, porrá kell lenned. Ezért Maléter Pál testvérünk földi maradványait is elbocsátjuk, miután porrá lett, ami porból vétetett.

Harmati Béla:

De az élő Úr Jézus Krisztus a mi reménységünk, aki meghalt bűneinkért és föltámadt megigazolásunkra. Az ő irgalmába ajánljuk Maléter Pál testvérünket. Ő bocsássa meg bűneit, és adjon néki örök életet.

Áldjon meg minket a szentháromság, egy igaz Isten, az Atya, Fiú, Szentlélek. Ámen.

ügy, a szellemi élet, az önálló kisipari és kereskedelmi kezdeményezés képviselői, mert te voltál az, aki már első miniszterelnökséged idején kinyitottad annak a szabadságnak az ablakait, amely nélkül az alkotó szellem megfullad, és amely nélkül nincs fejlődés, nincs jólét.

Nagy Imre, aki kitérted a börtönök ajtaját, aki megszüntetted az internálótáborokat, a kitelepítéseket, a kuláklisztákat, itt vannak az elmúlt negyven év meghurcoltjai, megalázottjai, a büntetlenül büntetettek, akik neked köszönheték, hogy újból felemelheték a fejüket.

Nagy Imre, aki 1954-ben egy beszédedben a fiatalokról szólva először merészelted kiejteni azt az eretnek szót, hogy „kismagyarok”¹, itt állnak most koporsód mellett azok, akiknek bölcsője 1956 után ringott, itt áll az ifjúság, a magyar jövő.

Méray Tibor gyászbeszéde Nagy Imre sírjánál

Nagy Imre, Magyarország törvényes miniszterelnöke négy évtizede – Nagy Ferenc száműzetésbe kényszerülése óta – az első és az egyetlen, akit 1956-ban nem külső parancs és belső diktatúra, nem előre meghamisított választás, hanem a nép akarata emelt tisztébe – Magyarország szabadságának és függetlenségének mártírja, eljöttünk ide, hogy még egyszer találkozzunk veled és búcsút vegyünk tőled.

Nagy Imre, a Parlament egykori elnöke – aki székfoglalójában azt mondotta: „A demokrácia híve vagyok, s legnagyobb vívmányának, a szólásszabadságnak vigyázó óre leszek” –, a nehezen újjászülető alkotmányos demokrácia, a szabad választások, a többpártrendszer hívei eljöttek ide, hogy leróják kegyeletüket sírodnál.

Nagy Imre, a földosztó miniszter – akinek 1945-ös, saját kezével aláírt birtokleveleit száz- és százezer földműves család őrizte rejtegetve –, a magyar parasztság ma itt áll a sírodnál.

Nagy Imre, a MÁVAG gyár munkása – akinek kedvelt szólása volt: „Vasas, ne hagyd magad!”, akinek 56-os miniszterelnöksége idején megszülettek a munkástanácsok –, a magyar munkásosztály most itt áll a koporsód mellett.

Nagy Imre, a tudós kutató, a Magyar Tudományos Akadémia tagja; eljöttek a sírodnál az irodalom, a sajtó, a művészetek, a tudomány, a közoktatás, az egészség-

Nagy Imre, aki magad 17 évig voltál emigráns, aki hazatérve ezeket mondottad: „Az volt a bűnöm, hogy szerveztem a földműves nép harcát a feudális nagybirtokrendszer megszüntetéséért, azért, hogy azé legyen a föld, aki megműveli... De ha el is űztek innen messze idegenbe, nem voltam földönfutó... Lélekben, gondolatban mindig itt voltam köztetek”², ma eljöttek sírodnál a világ négy sarkából a magyar emigránsok ezrei, akik – akárcsak te – lélekben sohasem szakadtak el a hazától.

Imre bácsi, drága, szeretett mesterünk, szemünk felnyitója, nem vezérünk, de atyai vezetőnk az önkény elleni harcban, fiatal életünk, legszebb éveink Imre bácsija, eljöttünk erre az utolsó találkozóra mi, akiknek megadatott, hogy ismertünk, hogy a híveid és küzdőtársaid, olykor vitázó partnereid lehettünk, akiket bizalmaddal megtiszteltél. Őrizzük kézfogásod melegét, hangod mély zengését, hangsúlyod somogyi dallamát, bajuszpödrő kézmozdulatodat, szemed komoly villanásait és felengedő mosolyát, és ismerjük elveid és céljaid tisztaságát, makacs kitartásodat mellettük, mint ahogy ismertük habozásaidat és tévedéseidet is; de éppen így voltál ember, egész ember, emberi ember azok között, akik a többi ember fölött állóknak képzeltek magukat. 20-30 évvel voltál idősebb legtöbbszörünkénél, s mert súlyos szívbetegség gyötört, néha talán átsuhant rajtunk a gondolat, hogy az élet szabályai szerint egyszer majd ott állunk a mellett a koporsó mellett, amelyekben a tested pihen. De arra nem gondoltunk,

1. Nagy Imre a Hazafias Népfront 1954. október 23–24-én tartott kongresszusán mondott beszédedben használta ezt a kifejezést.

2. Nagy Imre beszéde 1945. május 1-jén Kaposváron. In: *Nagy Imre: Egy évtized. Válogatott beszédek és írások*. I. k. Szikra, Budapest, 1954. 95. o.

hogy ebben a koporsóban a földből kikapart csontjaid, vak szemüregű koponyád, megtörhetetlen gerinced csupasz csigolyái lesznek.

Éppen úgy, ahogy életed nagy tettevel, az 1956-os forradalom vállalásával, meggyalázott, 31 éven át rejtegetett földi maradványaiddal is, a mai temetési nappal is belépsz a magyar történelem legnagyobbjainak sorába, a maguk korának despotái által ugyancsak folyamatosan rágalmazott, menekülésre kényszerített vagy erőszakkal kioltott szabadságfáklyák, Rákóczi, Kossuth, Batthyány, Bajcsy-Zsilinszky mellé. Főurak, nemesek, nagybirtokosok után, akik túllépve osztályaik korlátaín az egész nemzet szószólói lettek, te voltál az első, akit a nép mélye küldött, aki az addig mindig elnyomott osztályok gyermekeként alulról jöttél, és így egyesítetted magad köré – származási, felekezeti, véleménybeli különbözőségeik mellett – az egész nemzetet.

Mi sem lett volna könnyebb számodra, mint hogy galád elrablásod előtt vagy után egyetlen tollvonással, amivel lemondasz miniszterelnöki tisztéről, egyetlen behódoló mozdulattal, amivel megtagadtad volna a forradalmat, megmentsd az életedet. De te fogságodban sem lettél börtönőreid foglya. Te nem áldozati bárány vagy egy sokáig általad is osztott téveszme mindig újabb és újabb vért követelő oltárán, mint azok az elvtársaid, akiket egy másik temetőben most 33 éve temettünk.³ Te tudatosan, magad választottad a mártírhálót, mert inkább akartál egyenes derékval meghalni, mintsem térden állva élni.

Ha te és mindazok, akiket ma veled együtt temetünk, bűn nélkül valók voltatok, mint ahogy azt mi mindig tudtuk és vallottuk, s mint ahogy azt ma kivégeztetőd hatalmának közvetlen örökösei maguk is beismerték, ha a vádak koholtak, a terhelő tanúvallomások hamisak, a perek koncepciósak voltak, akkor azok, akik bitófára küldtek téged, benneteket, nem egyebek közönséges gyilkosoknál. Sokan közülük ma is élnek, köztünk járnak, bearanyozott nyugalomban élvezik elvesztett hatalmuk megőrzött kiváltságait. Méltatlanok volnánk hozzád, ha bosszúállást vagy gyűlöletet hirdetnénk. Legyen büntetésük az 56 óta most először újra összeforrott nemzet megvetése, legyen büntetésük az, hogy megélték, láthatják, hallhatják azt, ami ma történik, legyen büntetésük az, hogy illúzióik szétfoszlottak, és előre sejthetik a jövő nemzedékek még megíratlan történelemkönyveinek ítéletét felettük.

A nemzet tudja, a világ tudja és a hatalom mai birtokosainak is tudniuk kell, hogy mindaz, ami az elmúlt hónapokban történt, kihantolásotok a jeltelen sírokból, mai ünnepélyes temetések nem a rendszer ajándéka. Mindezt a nép vívta ki, a ma egy éve, kivégzésed 30. évfordulóján még rendőri erőszakkal szétvert magyar ifjúság vívta ki, a nemzetközi közvéleménynek, az Egyesült Államok konzervatív és a Portugál Köztársaság szocialista elnökének, az Európai Parlament liberális elnökasszonyának, Párizs polgármesterének, a legkülönbözőbb országok képviselőinek, szenátorainak, 27 Nobel-díjasnak, az Emberi Jogok Nemzetközi és Magyar Ligájának összefogása kényszerítette ki.⁴

Annak a pártnak a vezetői és tagjai, amelyik még ma is egyeduralkodó ebben az országban, csak úgy kaphatták meg tagsági könyvüket, csak úgy emelkedhettek mai pozícióikba, úgy voltak a vezetés felső, középső, sőt alsó rétegeiben is, ha előbb ellenforradalomnak nevezték 56 forradalmát, ha előbb – bár képletesen – keresztülgazoltak ezen a gazzal, dudvával benőtt, besüppedt sírok százaival éktelenkedő 301-es parcellán. Ha van köztük olyan – és szeretnénk remélni, hogy van –, aki megbánta ezt, annak meg kell követnie téged és mártírtársaidat, annak tudnia kell azt is, hogy kirendelt helytartók, fanatikus megszállottak, lelkiismeretlen kalandorok, vezérkedő felfúvalkodottak, álszerű országgazdák, szadista fenekvadak, másokat megalázó parancsolgatók és a legszegenyesebb parancsok alázatos végrehajtói, ravaszkodó karrieristák, fiatalkori ideáljaikat megtagadó elősdiak, gazdasági dilettánsok, a hatalmukhoz a kiebrudalásukig ragaszkodó politikus-törpék mellett, azok mellett, akik az önelégültség állandó győzelmi mámorában éltek, de akik életük egyetlen győzelmét a saját népük fölött aratták, és még ehhez is idegen tankokra volt szükségük – az egyetlen államférfi, akit ez a párt Magyarországnak adott, te voltál, Nagy Imre volt. Mert egy államférfi ott kezdődik, ahol a legtöbb politikus véget ér: azzal, hogy saját érdekeit alá tudja rendelni népe érdekeinek, azzal, hogy – ha kell – nem mer mondani a nála hatalmasabbnak is, azzal, hogy nem a népet tekinti szolgának, hanem magát a nép szolgájának; államférfi az, akinek az életműve, mint a tiéd, a halálával sem ér véget. Azoknak a kommunistáknak, akik új útra akarnak lépni, vissza kell kanyarodniuk ahhoz a Nagy Imréhez, aki egész tudatos életét abban a pártban töltötte, amely végül is gyilkosa lett, tőle kell újraindulniuk, tudomásul kell venniük, és ki kell

3. Utalás Rajk László és társai 1956. október 6-i temetésére a Kerepesi temetőben.

4. Utalás az 1956-os forradalom mártírjai emlékének méltó megőrkítésére irányuló ama nemzetközi összefogásra, amelynek eredményeként 1988. június 16-án a párizsi Père Lachaise temetőben nemzetközi emlék-ünnepség keretében felavatták Nagy Imre és 1956 összes mártírjának emlékművét.

mondaniuk, hogy ha ez a párt valaha valamit is ért, akkor ez az volt és maradt, amit itt ez az öt koporsó jelképez.

Ám ugyanakkor a te életed a hibáival is tanít: 1953-ban is, 1956-ban is túl könnyen hittél a báránybőrbe bújó farkasoknak, akik az első alkalommal kimutatták a foguk fehérlését, és részt vettek a szétszaggatásodban. Megtanultuk a sorsodból, hogy ne tékozzunk a bizalmunkat, hogy ne a szavaknak, hanem csak és kizárólag a tetteknek higgyünk.

Imre bácsi, a sírodat, e sírt, hol a nemzet nem sülyed el, hanem ahonnan újjászületése kezdődik, e sírt népek veszik körül, s az embermilliók szemében nemcsak gyászkönny ül, de ott villog benne a tisztelet, a csodálat is. Mert amit 56 tett, amit te tettél, amit a fegyvert ragadó magyar fiatalok és proletárok tettek, az ennek a kis nemzetnek ezeréves történelme során első beleszólása volt nemcsak Európa, hanem a világ történelmébe. A magyar 56 óta semmi sem ugyanaz a világban – sem Keleten, sem Nyugaton –, mint 1956 előtt volt.

Ami azóta az Elba és a Csendes-óceán között történt és történik, Prágától Varsón, a balti országokon, Jerevánon át a szabadságukért kiállni merő pekingi fiatalokig – ha átmeneti tragédiák kísérték és kísérik is –, az emberi felszabadulás nagy mozgalma innen indult el, az 56-os Budapestről. És annak, ami néhány éve Moszkvában történik, a gyökerei ugyanide nyúlnak vissza. Annak a földrengéssorozatnak, amely most az egész kommunista világot megrázza, az epicentruma itt van, itt, ebben a 301-es parcellában. S azoknak a reformkísérleteknek, amelyekhez tiszta szívvel sikert kívánunk, első elméleti és gyakorlati kezdeményezője itt fekszik, ebben a koporsóban.

Engedtesse meg, hogy innen, Nagy Imre sírja mellől ahhoz a Szovjetunióhoz is szóljunk, amely neki 15 éven át második hazája volt, amelynek sohasem volt ellensége, ellenkezőleg: amellyel mindig felhőtlen barátságra törekedett. Nem rajta múlt, hogy nem sikerült. Hadd üzenjük e sír, e 301 kopjafa mellől: mi a mai vezetést nem tesszük felelőssé elődeik – általuk is megtagadott elődeik – bűneiért. Ha a mai vezetők marxistáknak–leninistáknak vallják magukat, akkor a haláláig marxista–leninista Nagy Imre sírja mellől üzenjük nekik: mi egyetértünk Marxnak azzal az alapigazságával, hogy „nem lehet szabad az a nép, amely más népeket elnyom.” Mi egyetértünk Leninnek azzal az álláspontjával, hogy „ha Finnország, ha Lengyelország, ha Ukrajna elszakad Oroszországtól, nincs abban semmi rossz. Mindenki, aki

azt mondja, hogy van benne rossz, az sovíniszta. Órútság volna folytatni Miklós cár politikáját.” Nagy Imre 1956-ban nem azért lépett ki a Varsói Szerződésből, hogy a Szovjetuniót provokálja; azért lépett ki, mert Miklós cár órúlt politikájának folytatói – a Varsói Szerződés paragrafusait és saját ígéreteiket megszegve – elkezdtek csapataikkal elárasztani az országot. Nagy Imre nemcsak azért mondta ki a semlegességet, mert ez a magyar nép álma volt, hanem azért is, hogy garanciát nyújtson a Szovjetunióknak: az új Magyarország nem lesz egy másik katonai szövetség tagja, hanem békés és tisztelettudó szomszédja lesz. A Szovjetunió sokszorosan nagyobb és hatalmasabb nálunk; ha akar, megint eltiporhat minket. De új vezetőinek az elmúlt 33 év történelméből meg kell tanulniuk: minél mélyebbre taposnak másokat, ők maguk kétszer olyan mélyre sülyednek. Legyenek végre őszinte, békés és egyenrangú barátaink; őszinte, békés és egyenrangú barátokra fognak találni bennünk.

Annak a Nagy Imrének a sírja mellől, aki már 51 évvel ezelőtt, 1938 júniusában „A Duna-völgyi népek szabadságharca” címmel írt tanulmányt, aki már 1945-ben közös Duna-völgyi agrártudományi intézetet tervezett, van egy szavunk egyes szomszédainkhoz is.

Több mint három évtizeddel ezelőtt láttam a Zeneakadémián a pártból kizárt, megbélyegzett, minden tisztétől megfosztott Nagy Imrét Kodály Zoltán páholyában, ahol együtt hallgatták az agg mesternek Zrínyi szövegrészeire épült új művét, együtt hallgatták, ahogy a kórus ajkán felcsendült: „Ne bánts a magyart!” Nos, Nagy Imre sírja mellől azt üzenjük azoknak a szomszédainknak, ahol százezrével vagy milliós számra élnek magyarok: „Ne bántsák a magyart!” Mi nem bántunk senkit, a mieinket se bánts senki! Annál kevésbé, mert a föld nemcsak azé, aki megműveli – a föld azé, aki rajta él. Ahol többségükben magyarok élnek, az a föld – magyar.

Megváltozott 1956 óta nemcsak a Kelet, de a Nyugat világképe és szemlélete is. Azok, akik Nagy Imréről még úgy vélekedtek, hogy „az is csak olyan kommunista, mint a többi,” akik addig el sem tudták képzelni, hogy valaki egyszerre lehet kommunista és hazafi, kommunista és reformátor, Dubčekről vagy Gorbacsovra már egészen másként gondolkodtak, és gondolkodnak. Azok, akikkel még el lehetett hitetni – és itt nem utolsósorban az olyan kommunista pártokra gondolok, mint az olasz, de elég széles nyugati tömegekre is –, hogy Budapesten egykori fasiszták, „Hitler utolsó csatlósai”

ragadtak nosztalgiából vagy hálátlanul fegyvert a felszabadítóikkal szemben, azok rájöttek, hogy 56 után Közép-Kelet-Európában a demokrácia első kivívói – ha csak rövid napokra is – a magyarok voltak.

Ennek a demokráciának most újak és hosszú életű reményekkel teljesek a kilátásai. De gyorsan elhervadhatnak a zsenge hajtasok, a gyász mai ünnepnapját holnap gyászos hétköznapiak követhetik akkor, ha a születő demokráciának gyengék a társadalmi, a gazdasági, a szociális alapjai. Nagy Imre és mártúrtársai – lettek legyen bár kommunisták, nem kommunisták vagy antikommunisták – nem olyan Magyarországért adták az életüket, és a túlélők sem olyan Magyarországért vettek részt a forradalomban, ahol a máris több milliónyi szegények még szegényebbek lesznek, s ahol pöffetegen hivalkodhatnak a könnyű pénzszerzés ügyeskedői. Márpedig ez a veszély fennáll, ki tudja, nem ez-e a legnagyobb veszély? De hogyan teremtsünk társadalmilag is igazságos demokráciát, olyat, ahol az erőseket korlátozzák és a gyengéket védik a szociális berendezkedés törvényei, hogyan vegyünk részt ifjú demokráciaként a világ gazdaság könyörtelen futóversenyében, ha egy csődtömeg púpjával a hátunkon indulunk, és mindjárt a nekiiramodásnál ólomsúlyok nehezedenek a lábunkra?

Az a Nyugat, amelyik 1956 előtt elnökeinek és külügyminisztereinek hivatalos nyilatkozataiban a „felszabadításnak”, a „kommunizmus visszagöngyölítésének”, a „szakadék széléig sodrásának” a politikáját hirdette a magyarok felé és nemcsak a magyarok felé, amelyik 56-ban rádióján keresztül uszított a túlságosan mérsékelt Nagy Imre ellen, a végveszély bekövetkeztekor hagyta, hogy ne a kommunizmus, hanem mi zuhanjunk a szakadékba; a kisujját sem mozdította értünk. Az a Nyugat, amelyik az utóbbi két évtizedben – királyok, királynők, államelnökök, miniszterelnökök látogatásai és meghívásai alkalmával – melegen szorongatta annak a kezét, aki Nagy Imre és minden 56-os mártír kivégzésének legfőbb budapesti felelőse volt, s amelynek gazdasági szakemberei versengve tömték e garázda vezetésnek a zsebébe a dollármilliárdokat, megfélelvezve azokról az elemi biztosítékokról is, amelyeket saját legegyszerűbb állampolgáraiktól is megkövetelnek: arról, hogy kinek adják a hiteleket, van-e rájuk fedezet és mire használják fel őket, ez a Nyugat elgondolkozhatnék azon: vajon csupán a magyar nép adósa-e neki, nem adósa-e ő is valamelyest ennek a népnek?

Nincsenek túlzott illúzióink; tudjuk, hogy a világhatalmak vetélkedéseiben, a világbankok hideg könyveiben nincs olyan rovat, hogy „hála”, és kevés a súlya ennek a 301 kopjafának is. De a nyugati vezetőknél is tudniuk kell, hogy országaik nagyvonalúsága nélkül nem lesz itt virágzó gazdaság és virágzó gazdaság nélkül nem lesz itt igazi és tartós demokrácia. Maguknak is segítenek, ha nekünk segítenek.

Szóljon utolsó szavunk arról, azokról és azokhoz, akikről s akikhez elsőként kellett volna fordulnunk.

Emlékezzünk Nagy Imrénéről, született Égető Máriáról, erről a nagyszerű asszonyról, akit nem fakósága, hanem erős egyénisége, s a vezető körökben olyannyira szokatlan szerénysége tett jóformán láthatatlanná férje mögött; aki egy életen át állt töretlenül mellette, és haláláig hordta érte a gyászt, s akinek a ma temetendő özvegyei közül egyedül nem adatott meg az, hogy megérje ezt a napot. Ha van túlvilág, akkor Maca néni ma ott van, ahol mindig is volt: a férje, Imre bácsi oldalán.

Emlékezzünk Jánosi Ferencre, aki református lelkészként kezdte pályáját, s aki igazából sosem volt politikusi alkat, akit azért keverték bele Nagy Imre perébe, mert a veje volt, aki főként ezért sínylődött évekig börtönben, s lett ott olyan beteggé, hogy fiatalon, alig néhány évvel élte túl a szabadulást.

S hadd forduljak hozzátok, Zsóka, Imre bácsi egyetlen leánya, János, Zsóka férje és Maca néni támasza a magányban, és felétek, unokák: Kati és Ferkó, akiket még akkor láttam, amikor a nagyapjuk büszkén sétáltatta őket, házastársaitok és a dédunokák, akik harminc év óta, vagy születése óta otthontokból kiűzve, javaitokból kiforgatva, örökségektől megfosztva, a társadalomból kirekesztve úgy hordtátok a homlokotokon azt a szégyenfoltot, hogy Nagy Imre családja vagytok, mint zsidók a sárga csillagot. S akik mégsem, egyetlenegyszer sem hajtottátok meg a fejéteket az üldözők előtt, akiknek minden megszegyenítő kísérletére a megvetés volt a válaszotok, akiknek sem az elrabolt édesapát, nagyapát, sem az elrabolt 30 évet visszaadni nem lehet: a gyászolók között – a többi családok tagjaival együtt – ti hordjátok a legnagyobb, a gyógyíthatatlan sebet. Legyen ír e sebre az, hogy ma osztozik gyászotokban 15 millió magyar és az egész civilizált világ; legyen ír az, hogy Nagy Imre neve, amíg magyarok élnek a földön, e nép hálájában és emlékezetében halhatatlanul, kitörölhetetlenül élni fog.

tisztelegjek a mártírok emberi és politikai nagysága előtt, amikor az ország templomaiban megkondulnak a harangok. Őértük, akik életüket adták az ország megújulási eszméjéért, akik tudatosan vállalták az áldozatot a nemzet jövőjéért. Most itt állunk és fejet hajtunk az ismeretlen szabadságharcosok jelképes koporsója, halálba küldött vádlott-társaim, Nagy Imre miniszterelnök, Maléter Pál honvédelmi miniszter, Losonczy Géza államminiszter, dr. Szilágyi József, a miniszterelnök titkára és Gimes Miklós újságíró koporsója előtt.

Hiszem, hogy Nagy Imre politikai programja és végakarata támadt fel ezen a napon, és ez az, ami kivezetheti az országunkat a válságból. Az újrakezdés, a megújulás, az életakarat programja.

Kopácsi Sándor búcsúbeszéde Nagy Imre sírjánál

Honfitársaim! Bajtársak!

Reményeim és álmaim között nem szerepelt, hogy életemben megélhetem ezt a napot, amikor a harang őértük szól. A kis budai lakásban másfél évtizeddel ezelőtt feleségemmel felkerestük Maca nénit, ahol Imre bácsi fényképe alatt a másik kivégzett özvegy, dr. Szilágyi Józsefnével latolgattuk a jövőt: Maca néni arról beszélt, talán csak unokáink, esetleg dédunokáink érhetik meg a tisztességes temetés napját.

Az elmúlt 14 évben sok emigráns társammal együtt e nap eljöveteleért harcoltam. Tudtam, éreztem, hogy az 56-os forradalom kivégzett vezetőinek és harcosainak a sírját nem lehet megkerülni, ha a nemzet túl akar lépni azon a szakadékon, amelybe a sírba eresztők taszították áldozataikat és az országot. Tudtuk, nemcsak a végtisztesség, de a történelmi igazságtevés napjának is jönnie kell.

Maléter Pál az 1958-as júniusi tárgyalás egyik szünetében azt mondta: „Sándor, te valószínűleg életben maradsz. Eljön számodra is az igazi nagy tanúságtétel ideje. Ne feledd: Tököl, Sashalom, Gorkij fásor, Fő utca és ...” Igen, a törbecsalás helyétől az utolsó állomás: Kozma utca, kisközségudvar, a gyalázatos kivégzés színhelyéig. Most eljöttem feleségemmel a tanúságtetésre, megbékélt szívvel, bosszúvágy nélkül a változás reményét hordozó Magyarországra, hogy

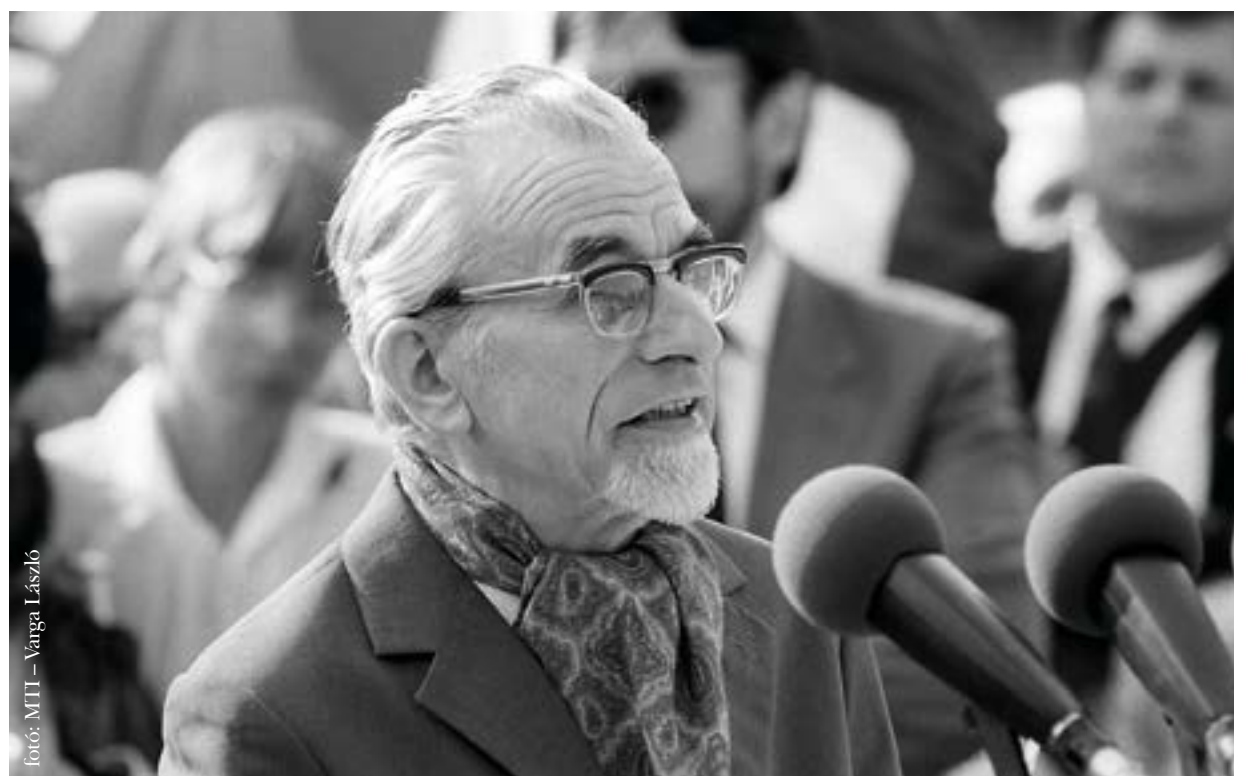
Június 16-át az 56-os forradalom és szabadságharc gyászünnepének tekintjük, melynek a megbékélés napjává kell magasodnia. A bünbakkeresés és bosszúállás helyett a megbékélés szellemére, társadalmi békére van szükség. Ez nemcsak nemzeti érdek, de ezt követeli egyre növekvő hírünk, nevünk is a világban. Miért ne a magyar nemzet legyen ebben is példamutató, amely oly elszánt és nagyvonalú tudott lenni forradalmaiban, jelesül az 1956-os októberi napokban is.

A család akarata, hogy Nagy Imre a 301-es parcellában, az egyszerű szabadságharcosok között találjon végső nyughelyet. Jelképe ez annak a szolgálatnak és áldozatnak, amelyet a magyar népért, a jövőért hozott.

Ezt az összeforrást fejezte ki az a lány – akit a Széna téri csoportban „Vadmacskának” neveztek és aki most Izraelben él¹ –, amikor az elmúlt évi párizsi jelképes temetés napján fát ültetett Jeruzsálemben, Jad Vasemben, az Igazak Kertjében Nagy Imre és Maléter Pál emlékére. Ezt a fát pár hónappal ezelőtt szentföldi zarándokutamon láttam, ahogy él, lombosodik és terebélyesedik.

31 év a búcsú hosszú folyama volt. Imre bácsi! Megértük, hogy eszméid és magatartásod a magyar történelem példájává magasztosult. Harcostársaidal körülvéve nyugodjál békében!

1. 1956-ban Sáfrány Jánosné, később Izraelben Tova Meyer volt a neve.

Lőcsei Pál búcsúzása Szilágyi Józseftől

Drága Ella! Kedves Julika!
Szeretett bajtársaim!
Tisztelt gyászoló gyülekezet!

A koporsóban lévő csontok, melyeket a bűnben fogant hatalom 31 éven át rejtegetett a közvetlen hozzátartozók és a magyar nép szeme elől, egy testi és szellemi mivoltában impozáns férfi, Szilágyi József vázát alkották. Koporsóját mindmáig az elle-ne elkövetett bűnök átláthatatlan sötétsége borítja. Bölcsője tiszta fényben ringott egy gyermekáldásban bővelkedő református parasztcsalád szegényes debreceni portáján. Őseitől örökölt életerejét, lelkének egészségét, 1917-es születési évét tekintve ma is itt élhetne közöttünk. A debreceni egyetemen szerzett jogi képzettségével hozzájárulhatott volna a törvényalkotás és a törvénykezés európai ihletésű új rendjének felépítéséhez. Felnőttként szerzett mérnöki tudásával

részese lehetett volna mezőgazdaságunk műszaki korszerűsítésének. Férji hűségével, odaadó gondoskodásával támasza lehetne ma is hozzá mindenben méltónak bizonyult, megfáradt feleségének. Apai és testvéri szeretetét bőven áraszthatná szeme fényeként óvott leányára, s az őt gyermekkorától gyengéden szerető nővére. Miért kellett Szilágyi Józsefnek 41 éves korában hóhér kezétől elpusztulnia? Elvette, vagy fenyegette ő bárkinek az életét? Biztatott ő valakit is arra, hogy elvegye, vagy fenyegetse mások életét? Kapott ő bármiféle hivatal, állást, anyagi javat, hatalmat a forradalomtól?

Szilágyi József sem maga, sem mások által nem ártott senkinek, és a napokig győztes forradalomtól semmivel sem kapott többet, mint az ország bármely tisztességes, büntelen polgára: szabadságjogokat és lehetőséget az emberhez méltó élet elkezdésére. Miért kellett hát mégis vesztőhelyen végeznie? Azért,

mert vizsgálati fogsága idején vallatóinak, politikai terrorpere során vérbíróinak szemébe vágta a teljes és tiszta igazságot a magyar forradalomról, annak külhatalmi leveretéséről és a szovjet fegyveres erők segítségével összetákolt bábállam bűneiről.

Szilágyi József tiszta fogalmakban gondolkodott, és ugyanúgy beszélt. A szovjet hadsereg november 4-én elkezdett intervenciója – az ő szóhasználatában – nem internacionalista segélynyújtás volt, hanem hitszegő támadás, katonai agresszió a törvényes magyar kormány és a magyar nép ellen. A forradalom magas állású dezertőrjeiben ő nem munkás-paraszt kormányt, hanem a hazaárulók egy maroknyi csoportját látta. A Legfelsőbb Bíróság megfellebbezhetetlen fórumként ítélező népbírói különtanácsát nem az igazságszolgáltatás letéteményesének, hanem a jogi köntösbe öltöztetett bosszú, a politikai ellenféllel való leszámolás hitvány eszközének tekintette. Tiszta fogalomalkotásának, bátor szókimondásának előzményei pontosan követhetők ifjúkori közéleti szerepléseiben. Fiatal joghallgatóként, a nagybirtok uralma idején, teljes nyíltsággal állt ki a nagybirtokok felosztásáért. A pénzmágnások hatalma nem tartotta vissza attól, hogy szavával és tollával teljes szolidaritást vállaljon a bérharcait vívó debreceni munkásokkal. És nem hátrált meg az irredentizmus mindent elborító áradata elől sem, hanem hivatásos politikusokat megszegyenítő bölcsességgel figyelmeztette a rövidlátókat: a hitleri birodalom kezéből kapott területi revízió szerencsétlenséget hoz az országra.

Ugyanaz a Szilágyi József, aki 23 éves korában nehéz börtönéveket vállalva nemet mondott a hitlerizmus népgyilkos tévtanának és a hozzá mindinkább igazodó hazai kormánypolitikának, 41 éves korában, életét áldozva mondott ítéletet a XX. századi Európa másik, nemzeteket és népeket pusztító szégyentanárról, a sztálinizmusról és a sztálinizmus uralmát 56 november 4. után Magyarországon visszaállító bünszövetségről. Az elmúlt évtizedek során egynémely jóhiszemű, de felületes tisztelőjétől nemegyszer hallani lehetett: Szilágyi a XIX. század romantikus hőse, akitől alkatilag idegen a politika. Igaz lenne ez? Ha a politika lényegéhez tartozik a hatalomnak és uralomnak az a véres és telhetetlen gyarapítása, mely az állam abroncsaiban élő emberiség több ezer éves történelmén végigvonul, akkor Szilágyi

József lelkialkatától valóban idegen volt a politika. És ha politikának nevezhető mindaz, amellyel az utolsó 50 évben a magyar nemzetet, a magyar társadalmat kormányozták, akkor ez tízszeresen, százszorosan idegen az ő szellemi alkatától. Mert nála erélyesebben senki meg nem vetette, és el nem utasította azt a politikát, melynek kelléktárában kiemelt szerepe volt – és sajnos, még mindig van és lehet – a tanknak és vízágyúnak, a hazugságnak és népcsalásnak, az ármánynak és szószegésnek, a tárgyalóasztalok alá rejtett törnek és méregnek. De igenis alkati adottsága, alaptermészete volt Szilágyi Józsefnek az a másik, ma még csupán pozitív utópiának számító politika, amely őszinte és jóhiszemű, bizalmat előlegező és követelő, igazságtudatában szilárd, de mindig erőszakmentes, és soha meg nem felejtkező a szegényekről, elesettekről, közügyekbe beleszólni képtelenekről. Pontosan ez a politikai eszmény indította el az ifjú joghallgatót közéleti pályáján, ehhez tért meg pár évi úttévesztés után, és ennek jegyében vállalta és szenvedte el a vértanúságot hazája és népe boldogulásáért.

A nagyhatalmi kapcsolatok óvatos elmozdulása egy merőben új, magasabb rendű kapcsolatrendszer felé – keserves évszázadok után – talán először teremt kedvező külső feltételeket Magyarország felemelkedéséhez. Ezt a nagy történelmi alkalmat csak akkor sikerülhet megragadnunk, ha mind a hatalom, mind az ellenzék felelős vezetői megértik, átérzik a mártírunk által megszemélyesített politika-eszmény lényegét, és kölcsönös jószándékkal felemelik a mindennapi politika gyakorlatát a tisztességes emberi foglalkozások színvonalára. Szilágyi József megrendítően tiszta mártíriumával együtt évezredes hagyományokkal szakító, magasztos politikaeszményt hagyott reánk, emlékeztetve bennünket: nincs nemzeti és társadalmi megújulás a politikai erkölcs megújulása nélkül.

Köszönjük neked, drága Szilágyi József, ezt a nemes és jövőbe mutató hagyatékot. Könnyeinket a gyász és perceiben letörli a büszkeség öröme, hogy kortársaid, küzdőtársaid, barátaid lehettünk.

Özvegyi fátylát őrző feleséged, szerető lányod, nővéred és az egész gyászoló gyülekezet nevében búcsúzom tőled. Isten veled, Szilágyi Jóska! Remélhetően immár végső sírhelyeden nyugodj békében!

Forgách Ferenc búcsúszavai a meggyilkolt ismeretlen forradalmárok koporsójánál

Búcsúzni jöttünk a nemzet mártírjaitól, akik életüket áldozták fel a magyar szabadságért és a hazáért. Az 1956-os forradalom fénye bevilágította nemcsak hazánkat, hanem az egész világot is. Öröm és kétségek között élt a nemzet, de sajnos az öröm rövid ideig tartó volt. A forradalmat brutálisan felszámoló sztálini gépezet nem ismert kegyelmet. 33 év választ el bennünket a véres, tragikus eseményektől. Ma is elevenen él bennem börtöneim napja, és a halálos cellákban eltöltött 11 hónap, ahol mindnyájan vártuk kivégzésünk napját.

Ez idő alatt nem egy drága barátomnak voltam utolsó útítársa, akit átölelve mondtam egy utolsó istenhozzádot. Egy sem volt köztük gyáva. Mindenki bátran ment élete utolsó útjára, ahonnan tudták, hogy soha többé nincs visszatérés. Mindnyájan elbúcsúztak szeretteiktől, és fennhangon kiáltották a rideg börtönfalak között döbbenetesen ható szavakat: a hazámért halok meg! Mártírhálált halt bajtársaink

szavai hagyatékként maradtak ránk, melyek köteleznek bennünket, elsősorban arra, hogy méltó búcsút vegyünk tőlük. Búcsút vegyünk a Nagy Józsefektől, a Szabó Lajosoktól, Bárány Jánosoktól, Ivicz Györgyöktől, Angyal Istvánoktól és Szirmai Ottóktól és a többi sok száz magyar kivégzett bajtársunktól. A ránk maradt utolsó hagyaték másodsorban kötelez bennünket e búcsú perceiben arra, hogy azt az örökséget, amit nekünk átadtak, tovább folytassuk, és vigyük mindaddig, míg hazánk egy közös kibontakozás reményében újra nem lesz teljesen független és szabad. Itt, az emlékmű előtt, a Magyar Politikai Foglyok Szövetsége nevében esküszöm, hogy folytatjuk a veletek közösen megkezdett utat. Kérem a jó Istent, adjon számotokra örök békét ebben a 301-es parcellában, ahol a hóhérkezekről megszabadulva jeltelen sírokban álmodjátok örök álmotokat a szabadságról és a nemzetről. Ígérjük, hogy a szabadságban újraépülő nemzet mindig őrködni fog békés álmotok felett.

Fónay Jenő beszéde az emlékmű alapkövének letételekor

Október 23. 1848 óta nemzetünk történelmének legfényesebb csillaga. Feltámadott a tengernyi nép. Megunta jármát, az utcára ment, a térre ért, semmibe vette a hírhedt elnyomót, s az újságfáklyák lángjainál követelte a kormányba Nagy Imrét. Fénylett a nap. Sugárzott a rengeteg felszabadult arc, győzött a szent, nagy akarat. Megtisztulva az annyiszor elátkozott múlt minden sötétjétől ölekezett végre a magyar. Az új miniszterelnök már Imre bácsi lett. Maléter ezredes a Palink, s mire visszatért a házba, már ő volt a honvédelmi miniszter. Gimes a mi Miklósunk lett, Szilágyi a Józsink, és a gondos Losonczy a Géza bátyánk, szinte percek alatt. Ezek a felejthetetlen hősök, akik megteremtették az új világ alapjait, akik elsöpörték Imre bácsi útjából az akadályt, már csak a féltett rendet vigyázták, hogy boldoguljon, független és szabad legyen az ország. Azonban nem is titokban egyre gyűlt a vész azon a novemberi első vasárnapon, bizonyítva, hogy nekik nem ünnep az ünnep, újra berontottak a félelmetes erők, s láncfalpaik alá gyűrték a felszabadulást. S ha ezzel vége lett volna, ha akkor ember marad az ember, ma nem lennénk itt, a temető sarkában. A gyűlölet sötéte újra bizonyított. Annyi korábbi szenvedés és vér után újra bitóra küldte a legjobbakat, elárulva a tiszta és szent

ügyet, gondolatot és minden jobbító akaratot. Három évtizeden keresztül barangoltunk, a bebádogozott ablakok sötétjébe kényszerítve mindent, ami szép volt, ami jó, mindent, ami a magyar föld talajából táplálkozott. De talán mégis magérlelt valamit az idő. Talán az elhantoltakból, drága mártírjainkból fakadt ki a mag, mintha újra ölekezni kezdene valami békességes szándék, valami jobbító akarat. Búcsúzunk. Végző búcsút veszünk most már. Imre bácsi, Palink, Miklós, Józsi és Géza bátyánk, eleresztjük kezeteiket, kérve, adjátok át nekik a szeretetet most, hogy visszamentek hozzájuk. Imre bátyám, kérlek, fogd meg ott lenn a kezüket, s úgy add át eskümet: esküszünk, hogy soha nem felejtünk, hogy nem állunk meg addig, amíg tisztán nem ragyog '56 és az áldozatok csillaga. Szorítsd őket magadhoz, ahogy mi és a nemzet zárt szívünkbe mindannyiótokat. A magyarok istene vigyázzon rátok és ránk. S az emlékmű, melynek most leraktuk az alapjait, hirdetni fogja hálás népünk szeretetét és a felejthetetlen áldozatok dicsőségét. Most már nyugodjatok békében. Isten veletek. Éljen szép hazánk, az oly régóta álmodott független és szabad Magyarország. Búcsúzom tőletek, drága bajtársaim. Úgy, ahogy ti búcsúztatok tőlünk ott fenn a fogház-golgotán.

foró: MTI - Ásrtalos Zoltán

▲ Ökumenikus gyászszertartás a mártírok sírja előtt

► Nagy Imre leánya,
Nagy Erzsébet

► Maléter Pál özvegye,
Gyenes Judith

► Losonczy Géza özvegye,
dr. Haraszi Mária

► Szilágyi József özvegye,
Gombos Ella

▲ Gimes Miklós élettársa, Halda Alíz

▲ Dr. Haraszi Mária, Nagy Erzsébet, Halda Alíz, Szilágyi Júlia és Szilágyi Józsefné

▲ Fónay Jenő, Nagy Erzsébet, Forgách Ferenc és Jánosi Ferenc

▲ Szilágyi Józsefné, Nagy Erzsébet, Haraszi Sándorné és Gyenes Judith

▲ Nagy Erzsébet virágot helyez el édesapja koporsójára

▲ Mensáros László és Darvas Iván a 301-es parcellában

fotó: Horváth Ernő

foto: MTI

foto: Lugosi Lugo László

fotó: MTI - Rózsahégyi Tibor

▶ Maléter Pál sírjánál
özvegye, Gyenes Judith

foró: MTT – Asztalos Zoltán

► Gimes Miklós sírjánál
fia, Miklós és özvegye,
Földes Alíz

foró: Korniss Péter

► Mansfeld Péter sírja

► Gyász a mártírok sírjánál

foró: MTI – Rózsahegy Tbor

foró: Korniss Péter

foto: Lugosi Lugo László

▶
Losonczy Géza sírja

fotó: Kornis Péter

▶ Nagy Imre miniszterelnök sírjánál

A Történelmi Igazságtétel Bizottságának köszönete

Szívből köszönjük a június 16-i gyászünnepeken és temetésen megjelentek méltóságteljes együttérzését. Százezrek közvetlen részvétele, kegyeleti megemlékezése, a hozzátartozók százainak jelenléte, a hazai, a nemzetközi sajtó és közvélemény mélységes együttérzése minden várakozást felülmúlt, s egyértelműen igazolta: 1989. június 16. bevonult a magyar történelem nagy napjai sorába. A hivatalos temetés befejezése után, péntek késő délutántól szombaton és vasárnap ezrek és ezrek keresték fel a sírokat és megszámlálhatatlan ismeretlen gyászoló helyezte el virágait Nagy Imre és mártírtársai sírhantjain.

A Történelmi Igazságtétel Bizottsága megrendülten köszöni egész népünk egyértelmű részvételét a temetésen. Hazánk ezen a napon nagy lépést tett előre a demokratikus fejlődés útján.

Az egész napos gyászünnepség ilyen lebonyolítása csak közös erőfeszítés eredménye lehetett. A TIB ezért elismerését és köszönetét fejezi ki a szervezésben, az előkészítésben és a lebonyolításban részt vevő valamennyi társadalmi szervezetnek: a Magyar Demokrata Fórumnak, a Szabad Demokraták Szövetségének, a Fiatal Demokraták Szövetségének, a Független Kisgazdapártnak, a Politikai Foglyok Szövetségének, a Bajcsy-Zsilinszky Endre Baráti Társaságnak és az Inconnu Csoportnak.

Ugyancsak őszinte köszönetet mond a TIB az Igazságügyi Minisztériumnak, Budapest Főváros Tanácsának, a Budapesti Rendőr-főkapitányságnak, a Budapesti Helyőrség Díszegységének, a Budapesti Közlekedési Vállalatnak, az Országos Közművelődési Központnak, a Műcsarnoknak a gyászünnepség és a temetések előkészítésében és lebonyolításában végzett munkájukért.

A Történelmi Igazságtétel Bizottsága

1989. június 18.

A MÁRTÍROK EMLÉKMŰVE

▶ A Jovanovics György szobrászművész
tervezte emlékmű avatása
1992. június 15-én

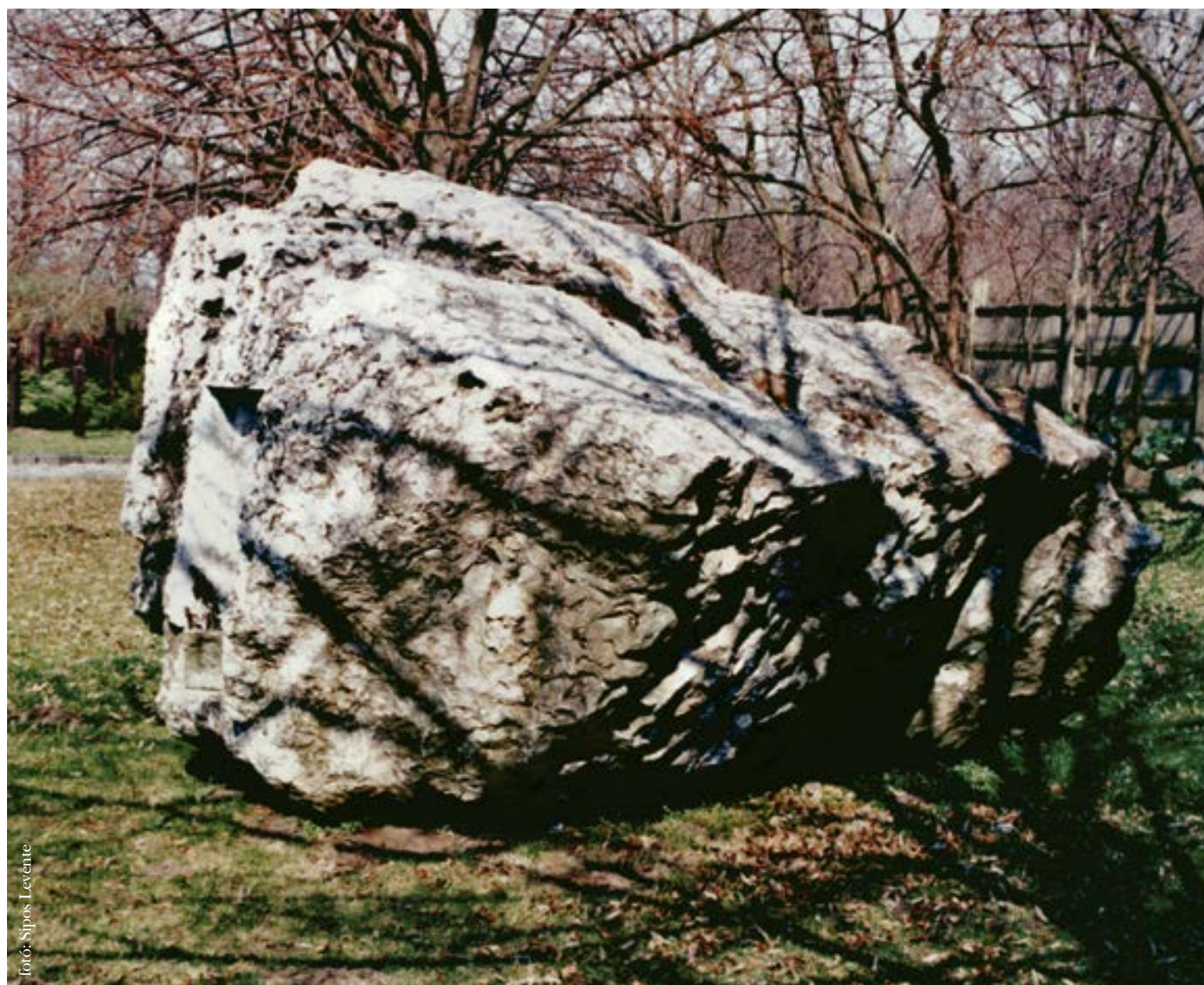

foró: MTI

▶ Antall József miniszterelnök
avató beszédet mond

foró: MTI

▲ Az emlékmű mögötti sziklatömb, melyet a halálra ítélt Angyal István 1958 nyarán, Eörsi Istvánnak írott levele alapján állítottak

*„Nagy, rusztikus kő legyen a névtelen csőcselék emléke,
amelyből lettünk, amellyel egyek voltunk, és akikkel együtt
térünk meg.”*

Angyal István

Hol sírjaink domborulnak,
Unokáink leborulnak,
És áldó imádság mellett
Mondják el szent neveinket.
A magyarok istenére
Esküszünk,
Esküszünk, hogy rabok tovább
Nem leszünk!

Petőfi Sándor: Nemzeti dal

foto: Bruzák Noémi

Köszönetet mondunk mindazoknak, akik segítségünkre voltak az album elkészítésében. Köszönjük Mécs Imrének és Bánkuti Andrásnak, hogy önzetlenül rendelkezésünkre bocsátották fényképeiket, a Magyar Távirati Iroda, a Magyar Nemzeti Múzeum Történeti Fényképtára és az 1956-os Intézet munkatársainak pártoló segítségüket, a fotóművészeknek az ügyhöz

való lelkes hozzáállásukat és Benedek Jenő gondos munkáját az amatőr felvételek minőségének javításában.

Munkájuk hozzájárult ahhoz, hogy 1989. június 16-a huszadik évfordulóján méltó emléket állíthassunk e kötettel a mártíroknak és a történelmi napnak.

Nagy Imre Alapítvány

NAGY IMRE
ALAPÍTVÁNY

ISBN 978-963-88382-0-9 | Kiadja a Nagy Imre Alapítvány | Felelős kiadó: Kende Péter, a kuratórium elnöke
| Felelős szerkesztő: Jánosi Katalin, Sipos Levente | Kiadványterv: Benedek Imre (Gemma Grafika) |
Nyomda: Aduprint Kft. | Ügyvezető igazgató: Tóth Béláné | Készült 2009 májusában, 1000 példányban,
12 ív terjedelemben, 170 g matt műnyomó papíron, ofsetnyomtatással.